

Utjecaj migracija na političke promjene u Europi

Barišić, Krešimir

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:098208>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Krešimir Barišić

Utjecaj migracija na političke promjene u Europi

Diplomski rad

Zagreb

2022.

Krešimir Barišić

Utjecaj migracija na političke promjene u Europi

Diplomski rad
predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

Zagreb

2022.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija; smjer: istraživački (Geografski informacijski sustavi)* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom izv. prof. dr. sc. Sanje Klempić
Bogadi

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Utjecaj migracija na političke promjene u Europi

Krešimir Barišić

Izvadak: Suvremena migracijska kretanja predstavljaju jedan od najvećih svjetskih izazova te se zato današnje stoljeće često naziva i stoljećem migracija. "Kao ključna dinamika unutar globalizacije, migracija je sastavni dio širih ekonomskih i socijalnih promjena i pridonosi temeljnoj transformaciji međunarodnog političkog poretka" (Castles, de Haas i Miller, 2014: xii). Iako su migracije prisutne od samog postanka čovječanstva, njihova politička važnost je u posljednjih nekoliko desetljeća značajno porasla, posebice u Europi. Stoga je cilj ovog diplomskog rada analizirati povezanost migracija i političkih promjena u Europi te kakve će to posljedice imati na kreiranje europskih politika u budućnosti. U radu će se analizirati migracijski podaci, migracijske politike i političke promjene u nekoliko europskih država: Austriji, Njemačkoj, Francuskoj, Italiji, Španjolskoj i Švicarskoj. U svrhu analize te razumijevanja problema koristit će se relevantna stručna i znanstvena literatura. U diplomskom radu će se u analizi i prezentaciji dostupnih podataka primjenjivati različite statističke i grafičke metode, dok će se rezultati prostornih analiza vizualizirati i kartografski prikazati uz pomoć GIS alata.

74 stranica, 25 grafičkih priloga, 0 tablica, 48 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: migracije, migracijske politike, političke promjene, Europa

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Sanja Klempić Bogadi

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Sanja Klempić Bogadi
doc. dr. sc. Jelena Lončar
doc. dr. sc. Dubravka Spevec

Tema prihvaćena: 11. 2. 2021.

Rad prihvaćen: 10. 2. 2022.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

The influence of migration on political change in Europe

Krešimir Barišić

Abstract: The contemporary migration movements represent one of the world's greatest challenges today which is why this century is often called the century of migration. “As a key dynamic within globalization, migration is an intrinsic part of broader economic and social change and it is contributing to a fundamental transformation of the international political order” (Castles, de Haas and Miller, 2014: xii). Although migration has been present since the beginning of mankind, political significance of migration has increased dramatically in the recent decades and especially in Europe. Therefore, the main goal of this Master thesis is to analyse the connection between political change in Europe and migration and to perceive what consequences migration will have on the policy making in Europe in the future. In the thesis migration data, migration policies and political changes in European countries of Austria, Germany, France, Italy, Spain, and Switzerland will be analysed. Furthermore, relevant professional and scientific literature will be used for the purpose of analysis and therefore better understanding of the problem. Finally, various statistical and graphical methods as well as GIS tools will be applied in purpose of analysing available data and its visualization.

74 pages, 25 figures, 0 tables, 48 references; original in Croatian

Keywords: migration, migration policies, political change, Europe

Supervisor: Sanja Klempić Bogadi, PhD, Associate Professor

Reviewers: Sanja Klempić Bogadi, PhD, Associate Professor
Jelena Lončar, PhD, Assistant Professor
Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 11/02/2021

Thesis accepted: 10/02/2022

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Prostorni i vremenski obuhvat istraživanja	1
1.2. Predmet, clijevi istraživanja i polazne hipoteze	2
2. Pristup istraživanju	3
2.1. Teorijski okvir	3
2.2. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	6
2.3. Metodologija istraživanja	7
3. Migracijski i politički kontekst.....	8
3.1. Austrija	10
3.2. Francuska.....	17
3.3. Njemačka	24
3.4. Švicarska.....	33
3.5. Italija.....	40
3.6. Španjolska.....	49
4. Rasprava	61
5. Zaključak	63
Literatura	65
Izvori.....	70
Prilozi.....	VI

1. Uvod

Suvremena migracijska kretanja predstavljaju jedan od najvećih svjetskih izazova te se zato današnje stoljeće često naziva i stoljećem migracija. "Kao ključna dinamika unutar globalizacije migracija je sastavni dio širih ekonomskih i socijalnih promjena i pridonosi temeljnoj transformaciji međunarodnog političkog poretka" (Castles i dr., 2014: xii). Iako su migracije prisutne od samog postanka čovječanstva, njihova politička važnost je u posljednjih nekoliko desetljeća značajno porasla i to posebice u Europi. Globalizacijom je došlo do jačanja migracijskih kretanja te je uključen sve veći broj država kao ishodište, ali i kao odredišta migracija. Mnoge razvijene europske države su zabilježile visoki porast imigracije već nakon Drugog svjetskog rata zbog potreba za radnom snagom u ekonomskom razvoju te danas imaju znatnu populaciju imigranata koja je i europskog i neeuropskog podrijetla. Od 1990-ih godina neto migracija je ključna determinanta porasta broja stanovnika Europske unije (Eurostat, 2021). I dok su nekada imigranti u Zapadnu Europu dolazili iz drugih europskih država, posljednjih desetljeća kontinuirano jačaju imigracijski tokovi iz Azije, Afrike i Latinske Amerike. To je dovelo do porasta etničke, kulturne i vjerske različitosti imigranata (de Haas i dr., 2020: 355). Međutim, istovremeno je došlo i do porasta negativnih stavova prema imigrantima, a mnogi stručni i znanstveni radovi naglašavaju izrazite razlike u snazi antiimigrantskih stavova između europskih država. Istraživanje Scipionija i dr. (2019) pokazalo je povezanost između antiimigracijskih stavova i povjerenja u Europsku uniju pa tako osobe koje imaju negativne stavove prema imigrantima koji dolaze iz država izvana Europske unije obično i ne vjeruju Europskoj uniji. Migracije su stoga postale sve češća politička tema. Politički lideri i javne debate u imigracijskim državama još uvijek obično tretiraju migraciju kao nešto problematično (de Haas i dr., 2020: 361).

1.1. Prostorni i vremenski obuhvat istraživanja

Prostorni obuhvat istraživanja odnosi se na šest europskih država, a to su Austrija, Francuska, Njemačka, Italija, Španjolska i Švicarska. Navedene države smještene su u Južnoj, Srednjoj i Zapadnoj Europi. Osim Švicarske, sve su dugogodišnje države članice Europske unije. Austrija, Francuska, Njemačka i Švicarska su već u prvim desetljećima nakon Drugoga svjetskog rata postale imigracijske države. Italija i Španjolska su u to doba još uvijek bile emigracijske države da bi od 1980-ih godina i one postale atraktivne za imigrante. Svaka od navedenih država

podijeljena je na manje administrativne cjeline te će iste biti korištene u radu u svrhu prostorne analize.

Premda se migracije protežu čitavom poviješću navedenih država, vremenski okvir istraživanja biti će se od završetka Drugog svjetskog rata do danas s naglaskom na posljednjih deset godina.

1.2. Predmet, ciljevi istraživanja i polazne hipoteze

Predmet istraživanja jest povezanost suvremenih migracija i političkih promjena u Europi te kakve će to posljedice imati na kreiranje europskih politika u budućnosti. U radu se analiziraju podaci o emigraciji, imigraciji, migracijski saldo i udio imigranata u ukupnom stanovništvu šest odabranih europskih država. Analiziraju se migracijski trendovi i migracijske politike te s njima povezane političke promjene.

Ciljevi istraživanja su na temelju dostupne stručne i znanstvene literature i statističkih podataka i te uz analizu i obradu istih utvrditi utjecaj migracija na demografske procese i političke promjene u šest europskih država.

Na temelju dostupne i pročitane relevantne stručne i znanstvene literature te sukladno ciljevima istraživanja u radu definirano su sljedeće hipoteze:

(H1) Migracije su imale značajan utjecaj na demografske procese i strukture stanovništva, ali i političke promjene u istraživanim europskim državama.

(H2) Migracijske politike uglavnom su definirane ovisno o političkoj situaciji u istraživanim državama.

(H3) Porast migracija utjecao je na povećanje potpore desničarskim strankama u istraživanim državama.

2. Pristup istraživanju

2.1. Teorijski okvir

Migracija ili seljenje (lat. *migrare* - seliti se, *migratio* - seljenje, seoba) možemo definirati kao sve promjene mjesta stalnog boravka (prebivališta) bilo da je riječ o preseljenju trajne, bilo privremene naravi na manju ili veću udaljenost unutar ili preko državnih i administrativnih granica (Nejašmić, 2005). Migracije možemo podijeliti na unutarnje i vanjske ili međunarodne. Unutarnje migracije su migracija čije se polazište i odredište nalazi unutar granica jedne države, pri čemu migrant mijenja mjesto stalnog boravka te su često vezane uz proces industrijalizacije i urbanizacije (Nejašmić, 2005). Vanjske ili međunarodne migracije su migracije čije je polazište unutar granica, a odredište je izvan granica jedne države te one podrazumijeva promjenu mjesta stalnog boravka (Nejašmić, 2005). Premda su unutarnje migracije opsegom znatno veće i značajno utječu na demografske promjene unutar država, oduvijek je veći fokus usmjeren na međunarodne migracije.

Procjenjuje se da je 2019. godine bilo 272 000 000 međunarodnih migranata što je otprilike 3,5 % ukupne populacije, od toga 52 % muškaraca i 48 % žena, a oko 74 % bili su u radno aktivnoj dobi (20-64) (IOM, 2019). Većina onih koji sudjeluju u međunarodnoj migraciji čine to zbog zaposlenja, obiteljskih razloga i obrazovanja. Međutim, sve je veći broj međunarodnih migranata koji to postaju zbog rata, progona i prirodnih katastrofa. Prema podacima UNHCR (2022) u svijetu krajem 2020. godine bilo 82,4 milijuna osoba prisilno raseljeno, od toga je 26,4 milijuna izbjeglica, 4,1 milijuna tražitelja azila, 48 milijuna interno raseljenih i 3,9 milijuna stanovnika Venezuele raseljenih u inozemstvu. U Europi se procjenjuje da je 2019. živjelo 82 milijuna međunarodnih migranata, od toga najviše u Njemačkoj (13,1 milijun) koja je iza SAD-a druga imigracijska zemlja svijeta (IOM, 2019). Svaka migracija kao prostorno kretanje stanovništva implicira za stanovništvo koje je njome obuhvaćeno dva područja: područje podrijetla ili polazište (rodni kraj ili mjesto prethodnog stalnog boravka) i područje doseljenja ili odredište (novo mjesto stalnog boravka) (Nejašmić, 2005). „U društvima primitka naseljavanje migrantskih skupina i formiranje etničkih manjina može iz temelja promijeniti društveno, kulturno, ekonomsko i političko tkivo društava, posebice u dužem razdoblju.“ (Castles i dr., 2014: 1). Stoga vanjske migracije imaju veliki utjecaj na političke promjene u

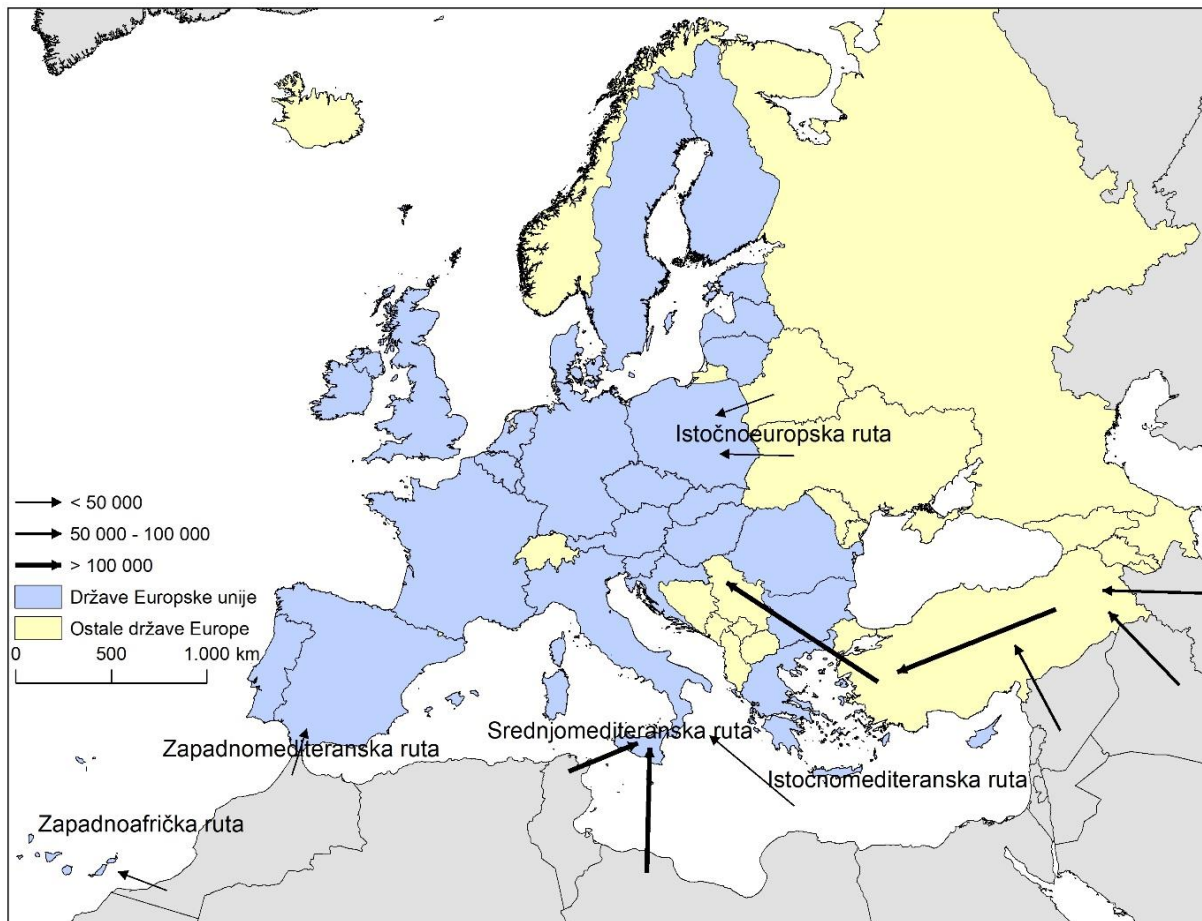
državama zato što iste prije svega sve više postaju pitanje politike i prava, a manje ekonomije što su prvotno bile (Nejašmić, 2005).

Međunarodne migracije nakon Drugog svjetskog rata do naftne krize 1973. godine dominantno su bile iz ekonomskih razloga jer su rastuće zapadnoeuropske ekonomije imale potrebu za radnom snagom koju nisu mogli zadovoljiti na domaćim tržištima rada (Castles i dr., 2014). U ovom razdoblju razlikujemo migracije radne snage iz europskih periferija u zapadnu Europu tzv. gostujuće radnike i migracije kolonijalnih radnika u prijašnje kolonijalne metropole. Poslije 1973. godine zaustavlja se primitka stranih radnika i imigracijske politike postaju znatno restriktivnije zbog porasta nezaposlenosti (Wiesbrock, 2016). Međutim, nastavljaju se procesi trajnog naseljavanja i spajanja obitelji što je vodilo pojavi druge i treće generacije, sve češće rođenih u državi primitka. Od kraja 1980-ih godina povećava se broj izbjeglica i tražitelja azila u Europi, a od 1990-ih godine ponovno jačaju radne migracije, posebice visokoobrazovanih (Wiesbrock, 2016). Za razliku od radnih, neregularne migracije i tražitelji azila postaju sve nepoželjniji i razlog su uvođenja restriktivnih politika (Castles i dr., 2014).

Na promjene europske politike prema pitanju vanjskih migracija u suvremenom razdoblju značajno je utjecala tzv. europska „migrantska/izbjeglička kriza“ koja se odvijala 2015. i 2016. godine, a obilježio ju je veliki broj izbjeglica i migranata koji su iz inozemstva preko kopna ili Sredozemnog mora stigli na teritorij Europske unije (sl. 1). U ovom razdoblju većina izbjeglica i migranata u Europsku uniju je došla preko Istočno mediteranske rute, 2015. godine 885 386, od kojih je većina bila iz Sirije, a zatim iz Afganistana i Somalije (Frontex, 2021). „Razloge skretanja tokova prisilnih migracija preko Istočnomediteranske i Balkanske rute, koji su do tada uglavnom išli Srednjomediteranskom rutom (iz Sjeverne Afrike preko Lampeduse do Malte i Italije) valja primarno tražiti u posljedicama politike Europske unije, koja već niz godina radi na jačanju prije svega sigurnosnih aspekata zaštite vanjskih granica od neregularnih migracija“ (Župarić-Iljić i dr., 2015: 4). U ovu svrhu je još 2004. i osnovana Agencija za europsku graničnu i obalnu stražu (*Frontex*) s ciljem koordinacije operativne suradnje država članica na području upravljanja vanjskom granicama te pomaganja u obuci nacionalnih graničnih straža u analiziranju rizika i praćenju razvoja istraživanja (Dragović, 2018). U politikama Europske unije dominira sigurnosna dimenzija kojom se protežira eksternalizacija sustava zaštite čak i izvan europskih granica te se puno više financira zaštita i kontrolu vanjskih granica Europske unije nego primjerice mjere omogućivanja pristupa teritoriju, sustavu azila i integracije državljana trećih zemalja (Župarić-Iljić i dr., 2015: 4).

„Migrantska/izbjeglička kriza“ stvorila je tenzije unutar Europske unije, koje su rasle zbog nerazmjernog opterećenja s kojim su se suočavale neke države, posebno one u koje je došla

većina migranata/izbjeglica (Davis i Deole, 2017). Desničarske političke stranke diljem Europe ubrzo su počele povezivati izbjeglice i terorizam. Navedeno povezivanje ojačalo je mnoge desničarske stranke. Ključna pitanja desničarskih stranaka poput imigracije, sigurnosti i euroskepticizam postala su jednim od političkih prioriteta te stekle popularnost među biračima (Davis i Deole, 2017).

Sl. 1. Intenzitet kretanja i neregularnih prelazaka granica glavnim rutama tijekom Europske „migrantske/izbjegličke krize“ 2015. godine

Izvor: Frontex, 2015

2.2. Pregled dosadašnjih istraživanja

U izradi ovog rada pretežno je korištena literatura koja se bavi migracijskim politikama u Europi i političkim promjenama u istraživanim državama. Davis i Deole (2017) u svom radu analiziraju povezanost između jačanja imigracije i uspona desničarskih stranaka u europskim državama. Halikiopoulou (2018) u svom radu analizirala desničarski uzlet i momentum na izborima u Europi. Rydgren (2018) u svojoj knjizi opisuje kako jačanje političke desnice predstavlja jednu od najvećih političkih promjena u zadnjih nekoliko desetljeća posebice u Europi. Bernhard i Kriesi (2019) u svom radu definiraju uzroke pojave nezadovoljstva birača tradicionalnim politikama analizirajući izborne cikluse u zapadnoeuropskim državama.

Fassmann (2015) daje pregled povijesti migracija u Austriji, a Bischof i Rupnow (2017) analiziraju migracijske politike u Austriji i njihov utjecaj na unutarnju politiku. Heinisch i dr. (2020) utvrđuje porast potpore desničarske Slobodarske stranke Austrije kao odraz želje za povratkom nacionalnog suvereniteta. Engler (2007) prikazuje povijest migracija u Francuskoj, a Guiraudon (2002) analizira migracijske politike Francuske i njihovu povezanost s politikom. Ivaldi (2018) je u svom radu utvrdio porast potpore desničarskom Nacionalnom pokretu kao čimbeniku euroskepticizma u Francuskoj. Di Muzio (2012) prikazuje povijest migracija u Italiji, a Hermanin (2017) analizira probleme i perspektive migracijskih politika u Italiji. Woods (2021) analizira kako je desničarska Liga u Italiji iskoristila globalne migracije za porast svoje političke potpore. Hanewinkel i Oltmer (2017) prikazuju povijest migracija u Njemačkoj, a Ette (2017) analizira migracijske i izbjegličke politike u Njemačkoj. Art (2018) utvrđuje porast potpore desničarskoj Alternativi za Njemačku kao kraj političkog eksepicionizma u odnosu na ostale europske države. Guillermo Encarnación (2005) daje prikaz povijest migracija u Španjolskoj, a Ortega Pérez (2004) analizira postupno stvaranje migracijske politike u Španjolskoj. Ferreira (2019) analizira porast potpore desničarskom Vox-u u Španjolskoj te zašto je Španjolska drugačija u odnosu na ostatak Europe. Huter (2021) u svom radu prikazuje povijest migracija u Švicarskoj, a Ruedin i dr. (2015) analiziraju imigracijske i integracijske politike u Švicarskoj. McGann (2005) analizira desničarske stranke u alpskim državama Austriji i Švicarskoj te sličnosti i različitosti s desničarskim strankama u ostalim državama Europe.

2.3. Metodologija istraživanja

Za potrebe ovoga rada analizirana je stručna i znanstvena literatura na temu migracija i političkih promjena u istraživanim državama. Prikupljeni su i pročitani brojni stručni i znanstveni članci, knjige kao i internetski izvori pomoću kojih je stečeno neophodno znanje za izradu ovog rada. Statistički podaci dobiveni su u najvećoj mjeri od državnih zavoda za statistiku i državnih izbornih komisija te Eurostata. U svrhu ostvarivanja cilja napravljena je grafička i kartografska vizualizacija prostornih podataka i procesa u GIS-u kako bi se istaknuo prostorni aspekt podataka i procesa koji statistikom nisu vidljivi. Podaci su analizirani i obrađeni demografskim, grafičkim i statističkim metodama te prikazani putem Microsoft Excela. Analiza prikupljenih prostornih i statističkih podataka te njihova vizualizacija u vidu tematskih koropletnih karata odrađena je uz pomoć aplikacija i ekstenzija programa ArcGIS.

3. Migracijski i politički kontekst

Europska „migrantska/izbjeglička kriza“ 2015. i 2016. godine bila je nastavak trenda pojačane imigracije u Europu s drugih kontinenata koja je započela u drugoj polovici 20. stoljeća. U 2015. godini 1 255 600 imigranata prvi put zatražilo je međunarodnu zaštitu u državama članicama Europske unije što je više nego dvostruko veći broj u odnosu na prethodne godine (Eurostat, 2015). Najveći broj tražitelja azila došao je iz Sirije, Afganistana i Iraka (Eurostat, 2015). Najveći broj tražitelja azil registriran je u Njemačkoj s 441 800 zahtjeva, a slijede Mađarska s 174 400 zahtjeva, Švedska s 156 100 zahtjeva, Austrija s 85 500 zahtjeva, Italija s 83 200 zahtjeva i Francuska s 70 600 zahtjeva (Eurostat, 2015). „Krizu“ je stoga stvorila velike podjele unutar Europske unije zbog nemogućnosti dogovora i pronalaska najboljeg načina za rješavanje problema. Krajem 2015. godine ministri država članica Europske unije dogovorili su se da se oko 120 000 migranata, što je predstavljao mali udio onih koji su tražili azil u Europi, prebaci iz Grčke i Italije u ostale države članice Europske unije (Greenhill, 2016). Prema dogovoru od Grčke i Italije nije zatraženo primanje više migranata, a Danska, Irska i Ujedinjeno Kraljevstvo oslobođene su politike azila Europske unije prema odredbama utvrđenim Lisabonskim ugovorom 2009. godine (Greenhill, 2016). Sporazum se temeljio na prethodnom sustavu dobrovoljnih kvota koji je pozvao države članice Europske unije da presele 40 000 migranata iz Grčke i Italije tijekom dvogodišnjeg razdoblja (Greenhill, 2016). Usvojen je usprkos snažnom protivljenju vlada Poljske, Češke, Slovačke, Mađarske i Rumunjske (Greenhill, 2016). Kritičari takvog pristupa tvrdili su da slobodno kretanje ljudi unutar Schengenske zone učinkovito poništava nacionalne kvote za preseljenjem te da je plan praktički neprovediv (Greenhill, 2016). Postalo je očito da Europska unija nema apsolutno nikakvu strategiju dugoročnog rješavanja migracijske krize (Greenhill, 2016). Jedini pristup koji bi mogao polučiti rezultate koji nalikuju rješenju problema bio bi multilateralni sporazum koji uključuje država iz kojih dolazi većina izbjeglica i migranata, a ne samo države članicama Europske unije (Davis i Deole, 2017). Opći sustav kvota za primanje izbjeglica i migranata činio se kao jedini način dolaska do stabilnosti, ali to ipak nije bio slučaj (Davis i Deole, 2017). Europska unija bila je svjedok višestruke migracije u kojoj su ekonomski migranti i tražitelji azila putovali zajedno (Davis i Deole, 2017). U stvarnosti, ove se skupine i preklapaju, a „sivo područje“ često se pogoršava nedosljednim metodama pomoću kojih se zahtjevi za azil često obrađuju u 27 država članica Europske unije (Davis i Deole, 2017). Imigracija je stoga postala jedno od središnjih političkih pitanja. U političkom smislu došlo je do znatnog jačanja

antiimigracijske perspektive zbog nacionalističkih, kulturnih i ekonomskih razloga (Davis i Deole, 2017).

Tijekom posljednjih desetljeća značajno je porasla politička važnost migracija što se ogleda u porastu ekstremno desnih, antiimigrantskih i antiislamskih stranka (Castles i dr., 2014). Uzroke jačanju ovakvih stranaka u Europi nije jednostavno definirati zato što postoje višestupanjski razlozi koji se međusobno nadovezuju (Halikiopoulou, 2018). Međutim, fokus se može svesti na dvije središnje značajke koje većina desničarskih stranka dijeli, a to je naglasak na narodnom suverenitetu te naglasak na nacionalnom suverenitetu odnosno drugim riječima populizmu i nacionalizmu (Halikiopoulou, 2018). Prvo, populizam se može definirati kao oblik demokratskog iliberalizma koji smatra da politika uvijek treba odražavati i predstavljati opću volju naroda (Halikiopoulou, 2018). Ono što ove stranke čini populističkim jest njihovo zajedničko zalaganje isključivo za obične ljude te konkretno njihov opis društva koji je oblikovan antagonističkim odnosom između običnih ljudi i korumpiranih elita (Halikiopoulou, 2018). Drugo, nacionalizam je vizija društva koja daje prioritet identitetu i jedinstvu nacije (Halikiopoulou, 2018). Ono što desničarske stranke čini nacionalističkim jest njihova zajednička usredotočenost na nacionalnu homogenost, suverenitet i zagovaranje antiimigracijskih politika (Halikiopoulou, 2018).

Međutim, kategorizacija stranaka kao desničarskih i populističkih u određenoj je mjeri problematična te postoji mogućnost da ćemo u istoj kategoriji naletjeti na vrlo različite pojave (Rydgren, 2018). Ove stranke imaju različitu ideološku pozadinu, različitu glasačku bazu i često se biraju na vrlo različitim platformama, stoga nije uvijek jednostavno definirati i one se razlikuju od države do države (Rydgren, 2018). To možemo smatrati logičnim zato što europske države, iako međusobno povezane i dalje svaku karakteriziraju određene geografske, kulturne i povijesne posebnosti. Iako je nacionalizam oduvijek bio obilježje u čitavom europskom političkom spektru, tek nedavno je došlo do porasta u podršci birača desničarskim strankama (Halikiopoulou, 2018). Birači su većinom nezadovoljni političkim establišmentom, globalizacijom, imigracijom, rastapanjem nacionalnog identiteta te Europskom unijom. Većina nacionalističkih stranaka u državama Srednje i Zapadne Europe opisuju se kao desničarski populist (Rydgren, 2018). Uočavaju se dva razdoblja velikog povećanja podrške ovim strankama: prvi je 1990-ih godina kada je došlo do raspada dualne podjele svijeta i velikih političkih promjena, a drugi je počeo 2010-ih godina i traje do danas, a uzrokovan je ekonomskom i migracijskom krizom (Halikiopoulou, 2018). Stoga jačanje desnice nije specifično niti za jednu regiju Europe, odnosno rast desnice trend je u svim državama Europe.

U nastavku ovog rada, obraditi će se odabrane države koje se smatraju reprezentativnim za proučavanje utjecaja migracija na rast desničarskih stranaka iz razloga što sve imaju sličnosti, ali i posebnosti što će omogućiti bolje razumijevanje navedene problematike. Razlog izbora navedenih država leži u činjenici da su smještene u tri velike europske regije, a to su Južna, Srednja i Zapadna Europa. Navedene regije imaju drugačiju kulturno-povijesnu tradiciju i specifične razloge imigracije. Južna Europa stoljećima je bila emigracijska regija posebice prema Novom svijetu zbog kolonijalizma, a zbog geografskog položaja njezina kultura i povijest bile su pod utjecajem ostalih civilizacija Sredozemlja smještenih u Africi i Aziji (Fuerst-Bjeliš, 2017). Srednja Europa također ima povijesno iskustvo emigracije, ali je postala snažna imigracijska regija posebice nakon Drugog svjetskog rata. S druge strane, Zapadna Europa kao najznačajnija regija Europe iz vremena kolonijalizma ima dugu povijest i emigracije i imigracije tijekom zadnjih stoljeća.

Desničarske stranke su već nekoliko desetljeća prisutne u okviru europskog političkog sustava u navedenim regijama. Nakon što se isprva smatralo da su to stranke koje će nakratko zabljesnuti pa zatim nestati, u međuvremenu su postale dio stalnog postava vodećih političkih elita (Betz, 2021). Razlog tome je što desničarske stranke u svojim izbornim programima nude atraktivnu mješavinu retorike usmjerene protiv vodećih političkih elita i politike isključivanja imigranata koja je prihvatljiva različitim profilima birača (Betz, 2021).

3.1. Austrija

Godine 1955., usvojen je Ustav Austrije kojim je uspostavljena moderna austrijska država, federacija devet saveznih država koje imaju vlastiti parlament i vladu. Savezne države imaju široku autonomiju u pitanjima unutarnje politike, međutim, migracijska politika se donosi na razini saveznog parlamenta i savezne vlade. U neposrednom razdoblju nakon Drugog svjetskog rata odnosno tijekom 1950-tih godina Austrija je više bila država emigracije zbog umjereno rastuće ekonomije te je sve do početka 1960-ih godina bilježila sporiji ekonomski rast od susjednih država poput Njemačke i Švicarske (Bischof i Rupnow, 2017).

Međutim, s otklanjanjem poslijeratnih teškoća što je dovelo do ekonomskog prosperiteta i omogućilo stvaranje države blagostanja, došlo je do porasta fertiliteta. Istodobno pojavila se potreba za radnom snagom te je stoga Austrija sklopila nekoliko ugovora o zapošljavanju radnika iz inozemstva (Fassmann i Reeger, 2008). Prvi ugovor o zapošljavanju potpisan je sa Španjolskom 1962. godine, drugi s Turskom 1964. godine, a treći 1966. godine s Jugoslavijom

(Fassmann i Reeger, 2008). Sporazum sa Španjolskom u praksi se nije realizirao, ali oni s Jugoslavijom i Turskom postali su važni za zapošljavanje (Fassmann i Reeger, 2008). Krajem 1960-ih godina i početkom 1970-ih godina znatno se povećao broj stranih radnika, a 1973. godine tzv. gastarbajterska migracija dostigla je svoj prvi vrhunac (Fassmann i Reeger, 2008). Nakon ekonomske krize 1970-ih godina mnogi strani radnici vratili su se u svoje države podrijetla, ali je zapošljavanje stranaca ostalo sastavni dio austrijskog tržišta rada (Fassmann i Reeger, 2008).

Faze ekonomske stagnacije nakon 1973. godine i dolazak prvih *baby boom* generacija na tržište rada doveli su do značajnog smanjenja broja stranih radnika. Dozvole za privremeni boravak i rad više nisu produžavane (Fassmann i Reeger, 2008). Do 1984. godine broj registriranih stranih radnika pao je za gotovo 40 %, ali je u isto vrijeme počeo veliki broj spajanja obitelji (Fassmann i Reeger, 2008). Nakon razdoblja relativno slabe imigracije 1970-ih godina, imigracijski tokovi ponovo jačaju krajem 1980-ih godina i početkom 1990-ih godina (Fassmann i Reeger, 2008). Padom „Željezne zavjese“ i početkom ratova na području bivše Jugoslavije značajno se povećao priljev tražitelja azila i ratnih izbjeglica u Austriju. Istodobno, zbog snažnog ekonomskog razvoja u Austriji, ponovno se intenziviralo zapošljavanje stranih radnika. Kvantitativni opseg imigracije u ranim 1990-ima godinama bio je iznimno visok te je porastao s manje od 20 000 imigranata godišnje sredinom 1980-ih godina na oko 80 000 imigranata između 1990. i 1992. godina (Fassmann i Reeger, 2008). Ovakva intenzivna imigracija okončana je strožim zakonima za ulazak i imigraciju stranih radnika i tražitelja azila. Iako restriktivniji zakoni nisu mogla potpuno zaustaviti imigraciju u Austriju, značajno su ga smanjili. Smanjena imigracija iz neeuropskih država od sredine 1990-ih godina pa nadalje, djelomično je nadoknađena povećanom imigracijom iz država Europske unije kojoj se Austrija pridružila 1995. godine (Fassmann i Reeger, 2008).

Stoga je najnovija faza austrijske migracijske politike usko povezana s proširenjima Europske unije prema Srednjoj i Jugoistočnoj Europi. Godine 2004. istočni susjedi Austrije, Mađarska, Slovačka i Poljska postali su dio Europske unije. Godine 2007. Rumunjska i Bugarska pristupile su Europskoj uniji, a 2013. godine i Hrvatska. Proširenja Europske unije imalo je dalekosežne posljedice na migracije, budući da je sloboda kretanja ljudi jedna od temeljnih sloboda unutar Europske unije. Austrija je tražila prijelazne odredbe, ali one su mogle samo odgoditi pravo slobode kretanja, a ne ga spriječiti (Fassmann, 2015). Austrija, koja je geografski i povijesno bliska novoprimitljenim državama članicama, postala je odredište pojačane imigracije iz država članica Europske unije posebice nakon ukidanja prijelaznih odredbi (Fassmann, 2015). Godine 2002. oko 40 000 imigranata u državi bili su državljani Europske unije, a 2014. godine gotovo

dvije trećine imigranata bili su državljani Europske unije (Fassmann, 2015). Porast broja imigranata posljednjih godina gotovo je isključivo posljedica imigracije državljanica članica Europske unije, dok je broj imigranata državljanica drugih država stagnirao (Fassmann, 2015). Dugi niz desetljeća, austrijska migracijska politika temeljila se na ideji „gostovanja“. Imigranti dolaze kada su potrebni i napuštaju državu kada se potražnja za radnicima smanji, a cilj takve politike je da u maksimalnoj mjeri smanji troškove integracije (Fassmann i Reeger, 2008). U toj se imaginaciji „migracija gastarbajtera“ pojavila kao situacija s trostrukom dobitkom koja je pogodovala i stanovništvu u državama podrijetla i ekonomiji u ciljanim sektorima te samim „gastarbajterima“ (Fassmann, i Reeger, 2008). Reformama je uvedena gornja granica za zapošljavanje stranaca u Austriji tzv. „kvota stranaca“ koju je pravilnikom odredio savezni ministar za rad, socijalna pitanja i zaštitu potrošača (Fassmann, i Reeger, 2008). Nakon ulaska Austrije u Europsku uniju državljani država članica više nisu potpadali pod ovu imigracijsku kvotu budući da se zapošljavanje stranaca iz Europske unije ne može ograničiti prema europskom zakonu. Uredbama o kvotama i dalje je aktualna za imigrante koji ne dolaze iz država članica Europske unije (Fassmann, i Reeger, 2008).

Godine 1992. stupio je na snagu novi zakon o azilu, koji je naknadno više puta mijenjan i pooštren (Fassmann, 2015). U to vrijeme stvoreno je zasebno tijelo za azil - Savezni ured za azil (*Bundesasylamt*), a danas Savezni ured za imigraciju i azil (*Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl*). Ured u prvom stupnju može odlučivati o zahtjevima za azil brže nego što je to bilo uobičajeno. Po prvi put su uključene i odredbe prema kojima se azil ne daje ako je tražitelj azila već bio siguran od progona u drugoj državi ili dolazi iz sigurne države podrijetla (Fassmann, 2015).

Godine 1993. stupio je na snagu Zakon o boravku koji je se danas naziva Zakon o naseljavanju i boravku (*Niederlassungs- und Aufenthaltsgesetz*) (Fassmann, 2015). Zakon je prvenstveno regulirao imigraciju iz neeuropskih država koja se nije odnosila na pitanje azila. Iako je taj izraz izbjegnuto s obzirom na prevladavajuće javno mnijenje, Zakon o prebivalištu (*Aufenthaltsgesetz*) iz 1993. godine *de facto* je bio jedan od prvih zakona o imigraciji u Europi (Fassmann, 2015). Cilj ovog zakona bio je kontrolirati sve jače ekonomske migracije istok-zapad, ali i jug-sjever te definirati kvantitativne i kvalitativne kriterije za boravak stranaca. Imigracija je ograničena kvotama na temelju potreba tržišta rada te prilikom izdavanja boravišne dozvole prednost se davala osobama s posebnim i traženim kvalifikacijama. Reforme Zakona o zapošljavanju stranaca i Zakona o azilu, kao i preformulacija Zakona o boravku, pokazivala je jasnu promjenu paradigme u migracijskoj politici. Imigracija radnika više nije bilo samo pitanje interesa socijalnih partnera, nego je sve više postajala pitanje za zakonodavstvo zbog društveno-

političkih čimbenika (Fassmann, 2015). Osim toga, gornja granica apsorpcijske sposobnosti Austrije politički je formulirana u obliku imigracijskih kvota. I konačno, reforme s početka 1990-ih godina jasno pokazuju da Austrija postavlja nove prioritete. Fokus više nije na imigraciji niskokvalificiranih radnika, već na preferencijalnom tretmanu posebno kvalificiranih radnika koji su voljni imigrirati u državu (Fassmann, 2015). Cilj je bio potaknuti poželjnu imigraciju kvalificiranih radnika iz država koje nisu članice Europske unije stavljajući poseban naglasak na visokokvalificirane osobe kojima je također dopušten ulazak u državu bez ugovora o radu, na radnike u deficitarnim zanimanjima i na diplomce austrijskih sveučilišta koji su željeli ostati u Austriji (Fassmann, 2015).

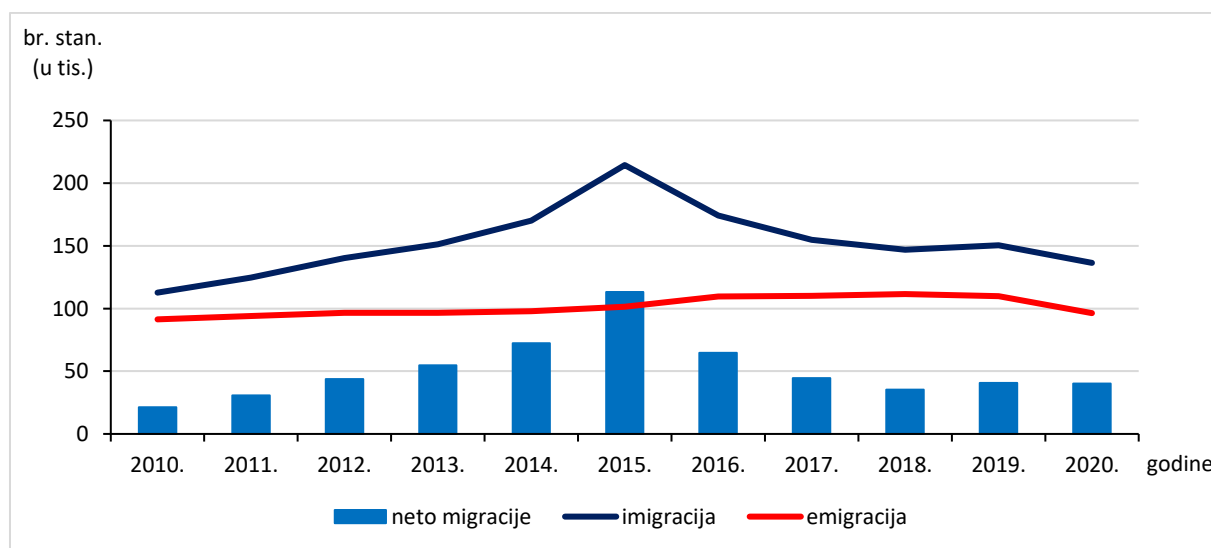
U austrijskoj statistici pod pojmom imigracijsko stanovništvo podrazumijeva se stanovništvo s migracijskim podrijetlom, stanovništvo sa stranim državljanstvom ili stanovništvo koje je imigriralo u ograničenom vremenskom razdoblju. Prema državi podrijetla većina imigranata u Austriji dolaze prvenstveno iz susjednih država s naglaskom na Istočnu i Jugoistočnu Europu. U Austriji je 2017. godine živjelo oko 1.7 milijuna imigranata, od kojih je oko 40 % dolazilo iz drugih država članica Europske unije, a slijede države bivše Jugoslavije (bez Slovenije i Hrvatske) s udjelom od 29 % i Turska s 15 % (Rupnow, 2017). U strukturi stranog stanovništva koje živi u Austriji prema državljanstvu prednjače državljani Njemačke, zatim državljani Turske i Srbije, a slijede državljani Bosne i Hercegovine, Rumunjske, Hrvatske, Mađarske, Poljske, Slovačke i Rusije (Rupnow, 2017).

Neregularne migracije u Austriji dugo vremena nisu bile u središtu pozornosti zbog strogih graničnih kontrola veze i specifičnog sustava prijave prebivališta (Rupnow, 2017). Međutim, posljednji godina i to se promijenilo posebno u razdoblju nakon „migrantske/izbjegličke krize“. Za 2017. godinu procjena broja neregularnog migranata u Austriji je iznosila je između 65 000 i 183 000 što u odnosu na ukupno stanovništvo iznosi između 0,8 % i 2,2 % (Rupnow, 2017). Praksa i pravni temelj austrijskog državljanstva u osnovi se temelje na načelu podrijetla (*ius sanguinis*). Austrijsko državljanstvo može se steći podrijetlom od austrijskih roditelja, brakom s austrijskim partnerom i na temelju zahtjeva pri čemu je za naturalizaciju potrebno zadovoljiti visoke zahtjeve te ona postaje privremeni završetak uspješnog procesa integracije (Rupnow, 2017). Od podnositelja zahtjeva traži se odricanje izvornog državljanstva u svrhu izbjegavanja posjedovanja dvojnog državljanstva (Rupnow, 2017).

U Austriji se kontinuirano vode rasprave o uvjetima za stjecanje državljanstva jer dolazi do sve većeg antagonizma između domicilnog i stranog stanovništva koje živi u državi (Rupnow, 2017). Gotovo sve izmjene i dopune Zakona o državljanstvu koje su se odnosile na podnošenje zahtjeva stranaca za državljanstvom pooštrile su uvjete kako bi se neizravno ograničilo spajanje

obitelji (Rupnow, 2017). Svatko tko teži austrijskom državljanstvu mora dokazati poznavanje njemačkog jezika na razini B2 Zajedničkog europskog referentnog okvira i položiti ispit za državljanstvo (Rupnow, 2017). Također, u pravilu je potrebno imati najmanje deset godina neprekidnog boravka u Austriji od čega najmanje pet godina zakonitog boravka i dokazati dovoljno sigurnu egzistenciju te ne počiniti niti jedno kazneno djelo (Rupnow, 2017). Iznimno dobro integrirane osobe mogu se naturalizirati nakon šest godina boravka ako mogu pružiti dokaze o trajnoj i dobroj integraciji u društvo. S obzirom na ove restriktivne uvjete, ne čudi podatak da 2019. godine državljanstvo dobilo samo 10 500 osoba (Eurostat, 2020). Međutim, dok je državljanima Europske unije koji žive u Austriji dopušteno glasovati na lokalnim i europskim izborima, državljanima ostalih država to pravo nije dopušteno. U Austriji se stoga ponavljaju rasprave o uvjetima za stjecanje državljanstva zbog toga što se nesudjelovanje stranih državljana u demokratskim procesima doživljava kao problem demokratske politike (Rupnow, 2017).

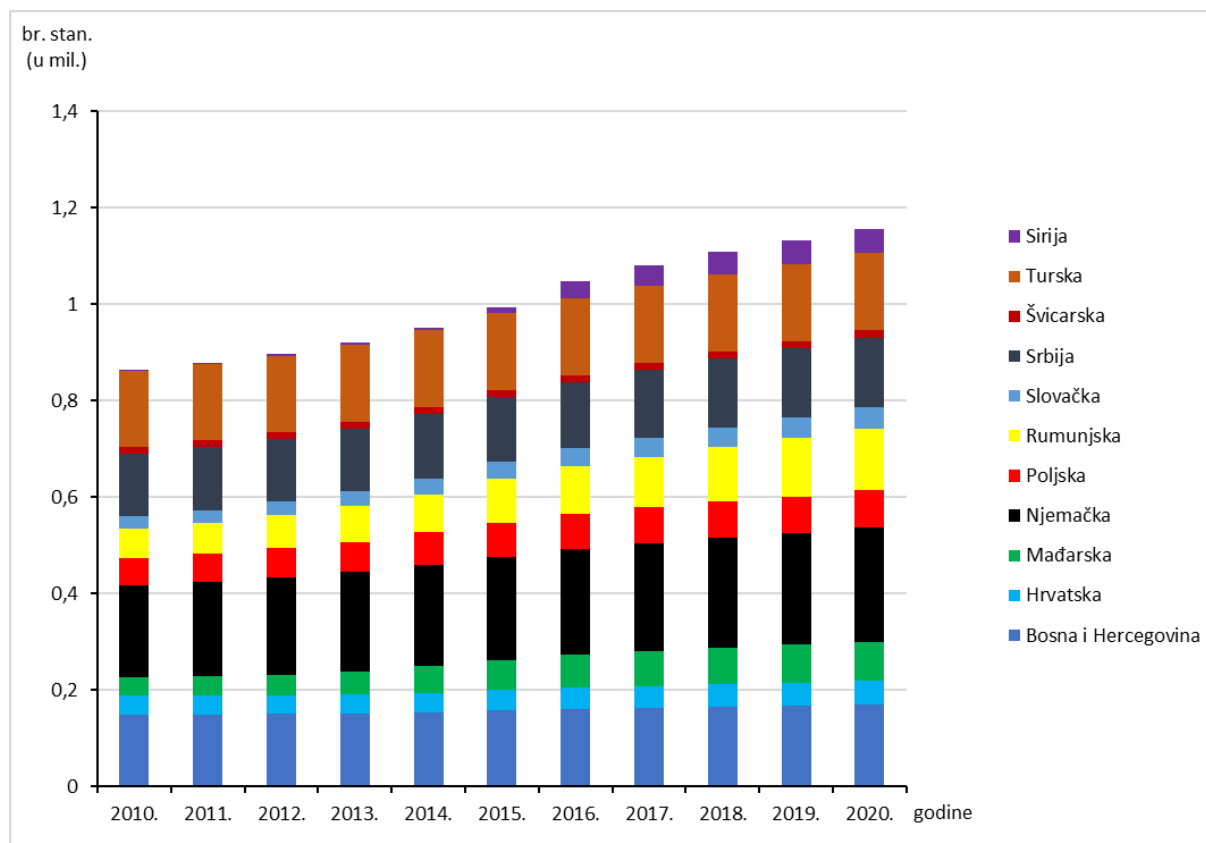
Iako su međunarodne migracije bile u porastu posljednje desetljeće, svoj vrhunac u Austriji su doseglye upravo u 2015. godini, odnosno u godini tzv. „migrantske/izbjegličke krize“ (sl. 2.). Nakon toga, zbog političkih promjena te restrikcija države posebice prema neregularnim migracijama značajno su smanjene.

Sl. 2. Međunarodna migracija stanovništva u Austriji u razdoblju između 2010. i 2020. godine

Izvor: Statistik Austria, 2021

Prema državama podrijetla, većina stranog stanovništva u Austriji dolazi iz europskih država Njemačke, Mađarske i Slovačke, a zatim iz Bosne i Hercegovine i Srbije (sl. 3.). Tek manji dio stranog stanovništva podrijetlom je iz azijskih država.

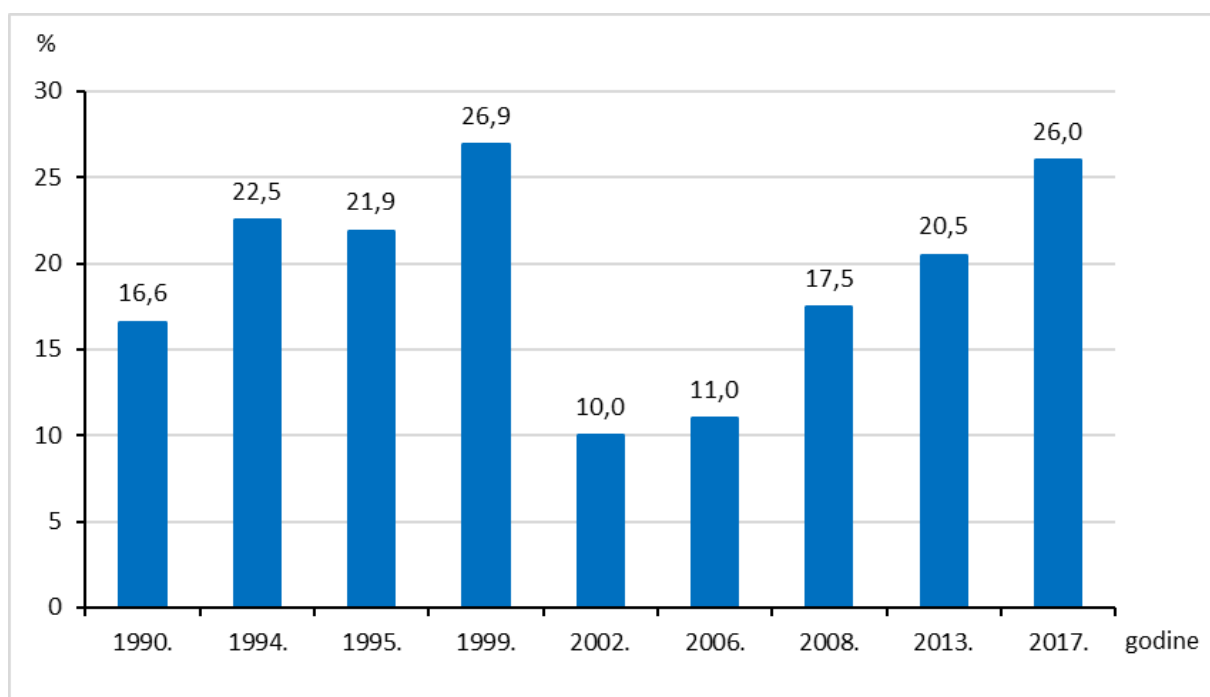

Sl. 3. Strano stanovništvo u Austriji prema državi podrijetla u razdoblju između 2010. i 2020. godine

Izvor: Statistik Austria, 2021

Austrija je država s najdužom tradicijom desničarskih stranaka koje su nastale neposredno nakon Drugog svjetskog rata odnosno praktički od trenutka kada su međunarodne migracije prema Austriji započele. Najznačajnija desničarska stranka u Austriji je Slobodarska stranka Austrije (*FPÖ*) koja pripada europskoj grupaciji Identitet i demokracija (*ID*). Slobodarska stranka osnovana je 1956. godine te je u početku predstavljala treći put austrijske politike tj. pangermanske i nacionalno-liberale politike koje su se protivile politikama Socijaldemokratske stranke Austrije te socijalno-katoličke Austrijske narodne stranke (Heinisch i dr., 2020). Iako stranka desetljećima nije stekla veliku popularnost, svejedno je održavala značajnu ravnotežu snaga podržavajući nekoliko vlada saveznih država koje su bile i desničarske i ljevičarske.

Nakon 1980. godine stranka je zauzela liberalnija ekonomska stajališta, međutim, u socijalnim politikama zadržala je snažan konzervativizam. Stranka je tvrdila da je jedina koja može osigurati zaštitu kulturnog i nacionalnog identiteta u Austriji te je zahtijevala zaustavljanje imigracije u svrhu zaštite interesa Austrijanaca (Bernhard i Kriesi, 2019). Suprotstavljala se sve većem broj imigranata islamske vjeroispovijesti koji su dolazili u državu, dok je prema europskim imigrantima u Austriji s vremenom ublažila stajalište jer su i oni postali jedna od njihovih glasačkih baza protiv novopridošlih muslimanskih imigranata (Bernhard i Kriesi, 2019). Izborni rezultati Slobodarske stranke znatno su oscilirala kroz vrijeme. Najbolji izborni rezultat na parlamentarnim izborima stranka je ostvarila 1999. godine kada je postala druga najjača stranka u državi, dok je na parlamentarnim izborima 2017. godine gotovo izjednačila taj rezultat te je postala koalicijski partner u saveznoj Vladi do 2019. godine (sl. 4.). Heinsch i dr. (2020) zaključuju da su zahtjevi stranke za nacionalnim suverenitetom stekli sve veću popularnost jer prikazuju imigrante i političku elitu kao prijetnju Austrijancima.

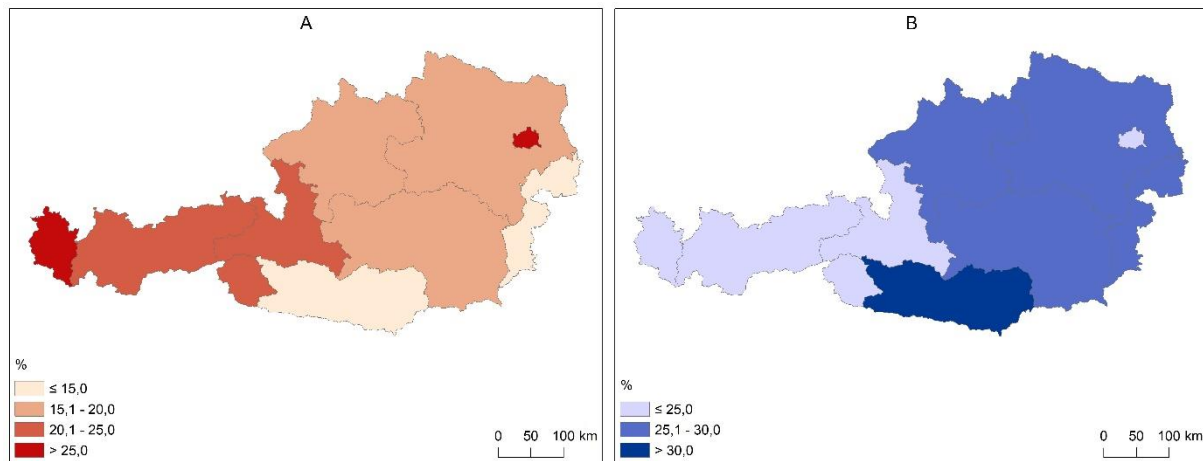
Sl. 4. Izborni rezultati Slobodarske stranke Austrije na parlamentarnim izborima u razdoblju između 1990. i 2017. godine

Izvor: BMI, 2021

Stranka je najbolje rezultate ostvarila u savezним državama pretežito ruralne Austrije gdje je udio stranog stanovništva manji od državnog prosjeka (sl. 5). To ne treba promatrati kao

iznenađenje s obzirom na to da stranka zastupa antiimigracijske politike i sumnjičava je prema strancima koje većinom smatra prijeljnom nacionalnom identitetu Austrije. Međutim, i među imigrantima postoje velike razlike te je stoga stranka ostvarila iznadprosječne rezultate kod imigranata europskog podrijetla, posebice onima iz država bivše Jugoslavije te ostatka Srednje Europe.

Sl. 5. Udio stranog stanovništva u Austriji (A) i izborni rezultat Slobodarske stranke Austrije na parlamentarnim izborima 2017. godine (B) prema saveznm državama

Izvor: Statistik Austria, 2021; BMI, 2021

3.2. Francuska

Godine 1958. usvojen je Ustav Francuske kojim je uspostavljena Peta Republika koja je podijeljena na 18 regija u Europi te prekomorske teritorije. Migracijska politika isključivo je u nadležnosti države, a vlast dijele Predsjednik Republike i Parlament zbog parlamentarno-predsjedničkog ustroja države. Francuska ima dugu povijest migracija te je na migracijsku politiku do danas snažno utjecalo naslijeđe kolonijalizma iz ranijih stoljeća kao i duga tradicija regrutiranja stranih radnika (Guiraudon, 2002). Općenito, došlo je do stalnog porasta imigracije tijekom 20. stoljeća, a to je imalo snažan utjecaj na pitanje nacionalnog identiteta francuskog društva (Guiraudon, 2002). Iako se imigracija smatra uspješnom pričom u ekonomskom smislu, u posljednja tri desetljeća sve se više percipira kao korijen društvenih problema.

Nakon Drugog svjetskog rata i tijekom ekonomskog uspona 1950-ih i 1960-ih godina Francuska je zapošljavala radnike na temelju bilateralnih ugovora o zapošljavanju s Italijom potpisanog 1946. godine, Grčkom 1960. godine, Španjolskom 1963. godine, Portugalom 1964.

godine, Marokom 1964. godine, Tunisom 1946. godine, Turskom 1965. godine i Jugoslavijom 1965. godine (Engler, 2007). U isto vrijeme, jača imigracija iz bivših kolonija zbog dekolonizacije. Kao rezultat Alžirskog rata i kasnije nezavisnosti Alžira 1962. godine približno 2 milijuna francuskih doseljenika i profrancuskih Alžiraca imigriralo je u Francusku (Engler, 2007). Nakon toga Francuska je pregovarala o sporazumu o zapošljavanju alžirskih radnika sa sada nezavisnom državom. Tijekom ekonomske krize ranih 1970-ih godine Francuska je slijedila primjer drugih europskih država i obustavila je sve programe zapošljavanja stranih radnika. Prestanak zapošljavanja strane radne snage nije doveo ni do povratka imigranata u države podrijetla niti do smanjenja imigracije. Naprotiv, mnogi su imigranti ostali u Francuskoj i doveli svoje obitelji. Spajanje obitelji od tada je postalo najvažniji kanal za imigraciju, ali s padajućom tendencijom. Krajem 1980-ih i početkom 1990-ih godina konzervativna vlada uvela je politiku nulte imigracije prema neregularnim migracijama (Engler, 2007). Zbog toga su pooštreni brojni propisi, primjerice, vrijeme čekanja na spajanje obitelji produženo je s jedne godine na dvije, a stranim diplomantima s francuskih sveučilišta zabranjeno je zapošljavanje u Francuskoj. Posebno je borba protiv neregularnih migracija prešla u političko središte. Međutim, uvođenje takozvanih „*Pasqua zakona*“ bilo je razlog velikih prosvjeda i sporova (Engler, 2007). Tisuće ljudi podržale su protestne kampanje. Godine 1997. pod socijalističkom vladom premijera Lionela Jospina mnogi restriktivni propisi „*Pasqua zakona*“ su liberalizirani ili potpuno ukinuti. Također je izrađen program legalizacije za strance koji su u državi boravili nelegalno u proteklom desetljeću. Dolaskom konzervativne vlade pod predsjednikom Jacquesom Chiracom 2002. godine Francuska se vratila restriktivnijoj imigracijskoj politici, a takva politika je većinom zadržane i dolaskom na vlast nove konzervativne vlade pod predsjednikom Nicolasom Sarkozyjem 2007. godine (Engler, 2007). Nakon dolaska na vlast socijalističke vlade pod predsjednikom Francoisom Hollandom 2012. godine migracijska politika je donekle liberalizirana, ali je dolaskom predsjednika Emanuela Macrona od 2017. godine nešto postrožena (Grappi, 2021).

Percepciju imigracije kao problema, međutim, ublažava rastuća svijest da ona predstavlja obogaćivanje francuskog društva. Postoji nekoliko primjera za to, primjerice Svjetsko nogometno prvenstvo 1998. godine gdje je većina igrača bila migrantskog podrijetla, a momčad je osvojila naslov u svojoj državi ili otvaranje Muzeja o povijesti imigracije kao i imenovanje Rachide Dati kao prve ministrice koja dolazi iz migrantske obitelji (Guiraudon, 2002).

U francuskoj statistici imigranti i stranci se bilježe odvojeno. Imigranti se definiraju kao osobe rođene u inozemstvu kao strani državljani, a kao takvi se i dalje evidentiraju čak i ako steknu francusko državljanstvo za razliku od stranaca koji se definiraju kao osobe koji nemaju

francusko državljanstvo (Engler, 2007). Paralelno s apsolutnim i relativnim porastom imigracijske populacije odvija se i promjena njegovoga sastava prema državi podrijetla. Nakon Drugog svjetskog rata većina imigranata dolazi je iz Europe, međutim, od tada udio europskih imigranata u stalnom je padu. Istodobno, regije podrijetla su geografski sve udaljenije od Francuske, pa je 2005. prvi put u Francuskoj živjelo više imigranata iz Afrike nego iz Europe (Engler, 2007). Najvažnije države podrijetla stranog stanovništva u Francuskoj su Portugal, Alžir, Maroko, Turska, Italija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Tunis i Španjolska (Eurostat, 2020). Potomci imigranata su ljudi koji su rođeni u Francuskoj i imaju barem jednog roditelja koji je rođen u inozemstvu sa stranim državljanstvom (Engler, 2007). Dobni sastav potomaka stranaca odražava francusku povijest imigracije te su potomci imigranata uglavnom mlada populacija. Regionalno gledano, imigranti u Francusku uglavnom žive unutar glavnih urbanih područja, pa su regije s najvećim udjelom imigranata Île-de-France, gdje živi 40 % svog stranog stanovništva te Auvergne-Rona-Alpe i Provansa-Alpe-Azurna obala (Engler, 2007).

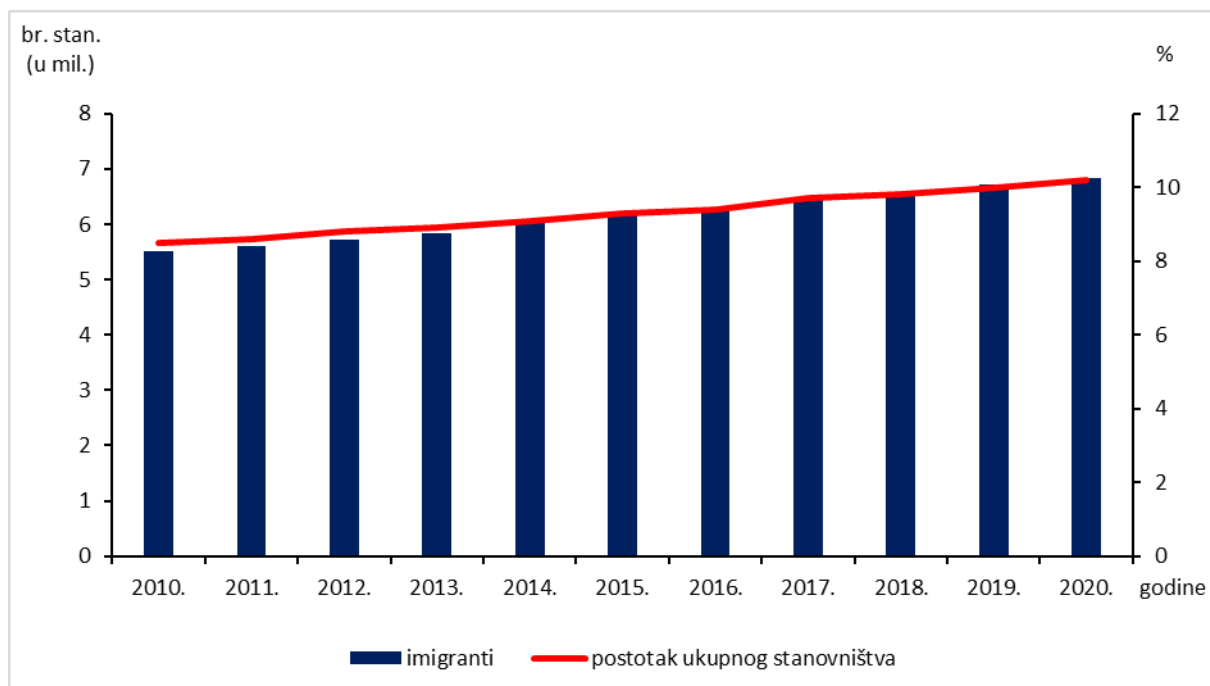
Prema procjenama, oko 200 000 do 400 000 ljudi bez statusa legalnog boravka nalazi se na francuskom teritoriju (Engler, 2007). Posebno je velik broj neregularnih migranata na francuskim prekomorskim teritorijima. Zbog geografske blizine država podrijetla migranata, Mayotte, Francuska Gvajana, Sv. Martin i Guadelupe suočavaju se s jačim migracijskim pritiskom od metropolitanske Francuske (Engler, 2007). Dok neregularni migranti na prekomorskim teritorijima dolaze iz okolnih država, pretpostavlja se da većina neregularnih migranata u metropolitanskoj Francuskoj dolazi iz država Zapadne Afrike i Magreba. Kao odgovor na ovu pojavu 1982. godine proveden je početni program legalizacije, čime je veliki broj imigranata dobio status legalnog boravka (Engler, 2007). Nakon dolaska na vlast 1997. godine socijalistička vlada premijera Lionela Jospina izradila je drugi program legalizacije (Engler, 2007). Međutim, Zakonom o imigraciji iz 2006. godine konzervativna vlada ukinula je automatsku legalizaciju imigranata koji bez dozvole žive najmanje deset godina u Francuskoj što je predstavljao odmak od legalizacije kao načina rješavanja problema neregularnog boravka (Engler, 2007). Deportacija ljudi bez valjane boravišne dozvole postala je popularna strategija za vrijeme konzervativne vlade predsjednika Nicolasa Sarkozyja od 2007. godine u borbi protiv ilegalnih migracija. Takvu politiku većinski su nastavili u budućim predsjednicima Françoise Hollande od 2012. godine te Emmanuel Macron od 2017. godine s ponešto liberalnijim stajalištem (Grappi, 2021).

Krajem 1980-ih godina broj zahtjeva za azil u Francuskoj značajno je porastao. To se dijelom može objasniti činjenicom da su imigranti sve više pribjegavali pravu na azil u nedostatku drugih legalnih kanala imigracije. Birokratske prepreke i trend niže stope prihvaćanja doveli su

do smanjenja broja prijavljenih tijekom 1990-ih godina (Engler, 2007). Međutim, suprotno europskom trendu, broj zahtjeva za azil ponovno je porastao krajem 1990-ih godina te se broj novih zahtjeva utrostručio između 1996. i 2003. godine (Engler, 2007). Sljedećih godina broj zahtjeva za azil se smanjio zato što je politika azila postala znatno restriktivnija zbog reformi 2003. godine (Engler, 2007). Međutim, od 2006. godine ponovno se može primijetiti porast broja tražitelja azila. Time je Francuska bila država s najvećom stopom zahtjeva za azil u Europi te je na međunarodnoj razini bila na drugom mjestu odmah iza SAD-a (Engler, 2007). U 2020. godini Francuska je odobrila 10 255 zahtjeva za azil u odnosu na 41 830 zahtjeva koji su podneseni (Eurostat, 2020). Općenito, broj zahtjeva za azil iz europskih država se smanjuje, dok se broj zahtjeva za azil iz azijskih država povećava. Od 2004. godine Francuska uz konvencionalni izbjeglički status osigurava i supsidijarnu zaštitu (Engler, 2007). Ovaj status se može dodijeliti osobama koje ne ispunjavaju kriterije za status izbjeglice, ali se suočavaju sa smrtnom kaznom ili mučenjem u svojoj državi podrijetla ili ako imaju opravdani strah za svoje živote po povratku u državu. Te osobe mogu dobiti privremenu boravišnu dozvolu te se na kraju svake godine vlasti istražuju je li takva zaštita još uvijek potrebna.

Zakonom o državljanstvu iz 1889. godine uspostavljeno je teritorijalno načelo za stjecanje državljanstva (*ius soli*) koje se još uvijek smatra valjanim. Sukladno tome, djeca koja su rođena u Francuskoj od roditelja stranaca automatski dobivaju francusko državljanstvo kada napune 18 godina pod uvjetom da su živjela najmanje pet godina u Francuskoj i imaju stalno prebivalište na francuskom teritoriju u vrijeme naturalizacije (Grappi, 2021). Osobe rođene u inozemstvu i koje žive u Francuskoj mogu steći francusko državljanstvo ako ispunjavaju određene uvjete poput minimalnog boravka u državi od pet godina i odgovarajućeg znanja francuskog jezika (Grappi, 2021). Potkraj 1990-ih godina broj naturalizacija se značajno povećao, ali se od 2006. godine smanjio (Grappi, 2021). Razlog tome mogu biti restriktivniji kriteriji za dobivanje francuskog državljanstva, posebno u pogledu dokazivih jezičnih sposobnosti. Zakonom o imigraciji, integraciji i državljanstvu iz 2011. godine stranci moraju potpisati Povelju o pravima i dužnostima građana u kojoj se obvezuju priznati francuske zakone i vrijednosti prije nego što postanu državljani (Grappi, 2021). Ova ograničenja dovela su do smanjenja broja naturalizacija. U 2019. godini naturalizirano je 109 800 ljudi, prvenstveno iz Maroka, Alžira i Tunisa (Eurostat, 2020).

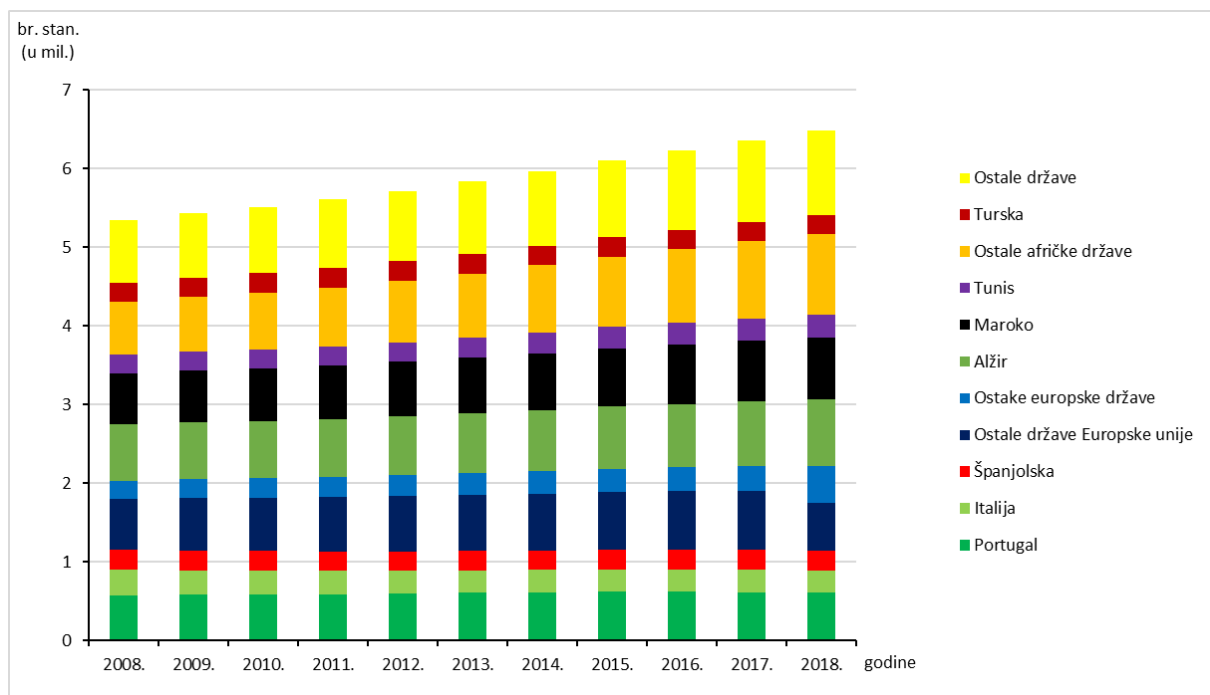
U posljednjem desetljeću, u usporedbi s desetljećima neposredno nakon Drugog svjetskog rata, broj migranata i njihov udio značajno je porastao prvenstveno zbog liberalnijih migracijskih politika koju su se nastavile provoditi u državi (sl. 6.).

Sl. 6. Broj stranog stanovništva i njihov udio u ukupnom stanovništvu Francuske u razdoblju između 2010. i 2020. godine

Izvor: INSEE, 2021

Prema državama podrijetla, većina stranog stanovništva u Francuskoj dolazi iz europskih i afričkih država, a tek manji dio sa ostalih kontinenata. Među europskim imigrantima najviše ih je iz Južne Europe odnosno Portugala, Italije i Španjolske, a među afričkim imigrantima dominiraju oni iz država Magreba odnosno Alžira, Maroka i Tunisa (sl. 7.)

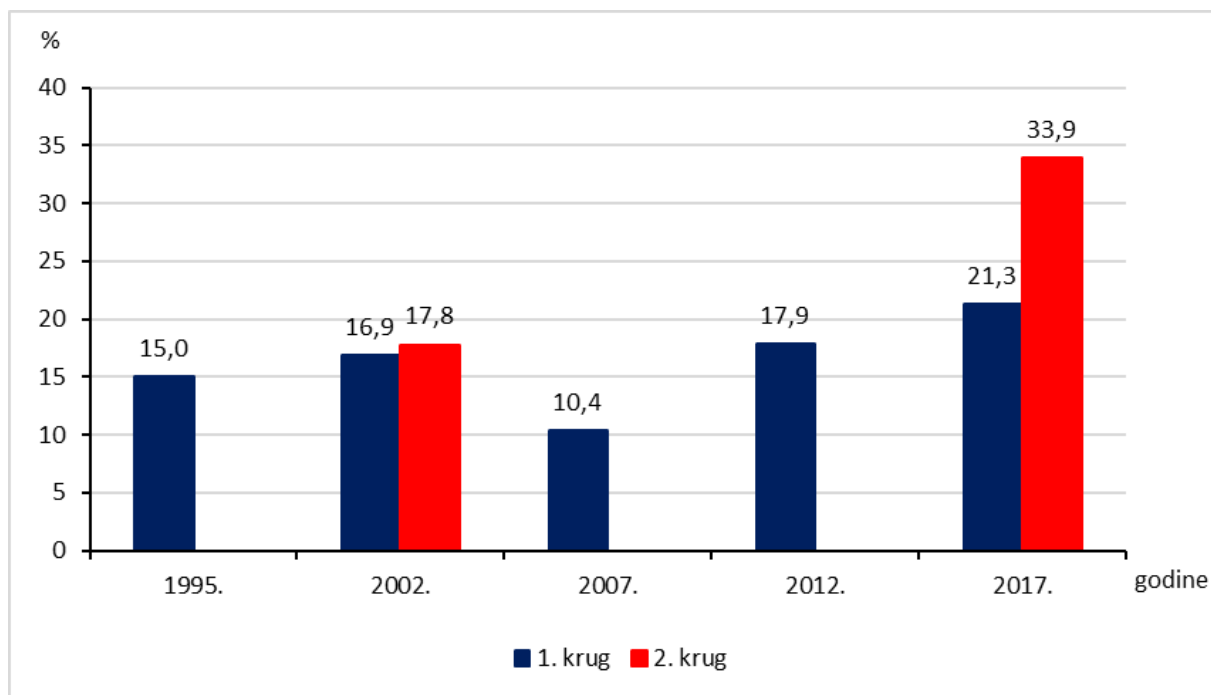

Sl. 7. Strano stanovništvo u Francuskoj prema državi podrijetla u razdoblju između 2008. i 2018. godine

Izvor: INSEE, 2021

Stanovništvo Francuske ima relativno negativan stav prema imigraciji, posebice prema imigrantima koji ne dolaze iz država članica Europske unije te većina građana smatra kulturnu asimilaciju važnijim segmentom kada treba odlučiti kome treba dopustiti imigraciju od primjerice ekonomskih interesa u usporedbi s drugim zapadnoeuropskim državama (Dennison i Talò, 2017). Stoga Francuska ima dugu tradiciju desničarskih stranaka. Najznačajnija desničarska stranka u Francuskoj je Nacionalni pokret (*RN*) koji pripada europskoj grupaciji Identitet i demokracija (*ID*). Nacionalni pokret osnovan je 1972. godine kao Nacionalni front s ciljem ujedinjavanja različitih dotadašnjih francuskih nacionalističkih pokreta (Ivaldi, 2018). Stranka dugi niz godina nije imala velike izborne uspjehe zbog poprilično radikalnih stavova zbog čega je nazivana „vragom Republike“ te je izazivala revolt zbog govora mržnje. Od svojih ranih početaka tražila je smanjenje neeuropske, ali i imigracije općenito, a od 1984. godine postala je glavna snaga francuskog nacionalizama. Marine Le Pen počela je provoditi politiku približavanja stranke biračima omekšavajući njezin imidž te se trudila izvući je iz radikalno desnih kulturnih korijena i normalizirati je kulturom vlasti (Bernhard i Kriesi, 2019). Pod njezinim vodstvom Nacionalni pokret usvojio je imidž jedine stranke koja se bori protiv imigracije i islama kao prijetnji francuskom identitetu i republikanskim vrijednostima

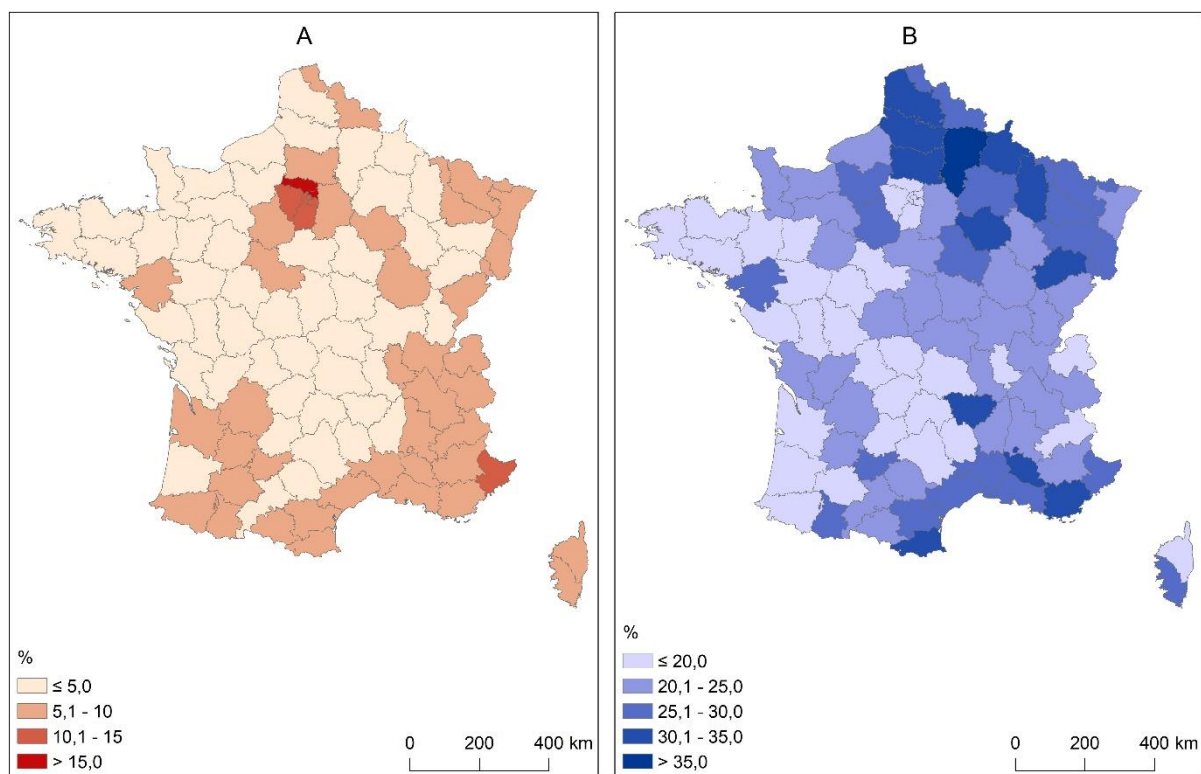
(Bernhard i Kriesi, 2019). Stranka je prvi put uspjela ući u drugi krug predsjedničkih izbora 2002. godine što je bio veliki rezultat, ali je povijesni uspjeh ostvaren na predsjedničkim izborima 2017. godine kada je Marine Le Pen ušla u drugi krug (sl. 8.). Ivaldi (2018) zaključuje da zaoštavanje i nametanje teme migracija kao političkog prioriteta, a posebice tijekom „migrantsk/izbjegličke krize“, zahvatilo i ljevicu i desnicu te dovelo pitanje migracija u politički *mainstream*.

Sl. 8. Izborni rezultati Nacionalnog pokreta na predsjedničkim izborima u razdoblju između 1995. i 2017. godine

Izvor: Ministre de l'Intérieur, 2021

Stranka je najbolje rezultate ostvarila u departmanima pretežito ruralne Francuske gdje je udio stranog stanovništva manji od državnog prosjeka (sl. 9). S obzirom na to da stranka zastupa antiimigracijske politike i sumnjičava je prema strancima koje većinom smatra prijetnjom nacionalnom identitetu te vrijednostima republike, to ne treba promatrati kao iznenađenje zato što je takva politika poplarna među stanovništvom koje pretežito živi u navedenim regijama. Međutim, i među imigrantima postoje velike razlike te je stoga stranka ostvarila iznadprosječne rezultate kod imigranata europskog podrijetla, posebice onima koji se deklariraju kao kršćani i strahuju od potencijalnog islamskog fundamentalizma.

Sl. 9. Udio stranog stanovništva u Francuskoj (A) i izborni rezultat Nacionalnog pokreta na predsjedničkim izborima 2017. godine (B) prema departmanima

Izvor: INSEE, 2021; Ministre de l'Intérieur, 2021

3.3. Njemačka

Moderna njemačka država nastala je Ustavom iz 1949. godine tadašnje Savezne Republike Njemačke odnosno Zapadne Njemačke, a danas je Njemačka nakon ujedinjenja 1990. godine federacija 16 saveznih pokrajina koje imaju vlastite parlamente i vlade. Savezne pokrajine imaju široku autonomiju u pitanjima unutarnje politike, međutim migracijska politika rezervirana je za savezni parlament i saveznu vladu. Njemačka ima dugu povijest i tradiciju migracija te su se stoljećima izmjenjivali različiti migracijski smjerovi i tokovi (Hanewinkel i Oltmer, 2017).

Prvih nekoliko godina nakon Drugoga svjetskog rata dominirala su interno raseljeni ljudi, kao i izbjeglice iz susjednih država. Više od 14 milijuna pripadnika njemačke manjine bez njemačkog državljanstva pobjeglo je iz Istočne, Srednje i Južne Europe prema Njemačkoj (Hanewinkel i Oltmer, 2017). U Njemačkoj je procvat ekonomije 1950-ih i 1960-ih godina iz temelja olakšao društvenu integraciju izbjeglica i njemačkih prognanika. Izbjeglice i prognanici

ujedno su predstavljali kvalificiran i visokomobilan potencijal za radnu snagu što je pomoglo ekonomskom oporavku. Nagli ekonomski rast zahtijevao je veliki broj radnika, a domaće radna snaga više nije bilo dovoljno za pokrivanje potražnje. Njemačka je stoga sklopila sporazume o zapošljavanju radnika s Italijom 1955. godine, Grčkom i Španjolskom 1960., Turskom 1961. godine, Marokom 1963. godine, Portugalom 1964. godine, Tunisom 1965. godine i Jugoslavijom 1968. godine (Hanewinkel i Oltmer, 2017). Radnici migranti bili su uglavnom nekvalificirana radna snaga i preuzeli su radna mjesta s minimalnim zahtjevima za obukom u industrijskoj proizvodnji koje lokalno stanovništvo nije bilo spremno prihvatiti. Zapošljavanje „gastarbajtera“ prekinuto je tijekom krize i sve veće nezaposlenosti 1973. godine. Od kasnih 1950-ih godina do prestanka zapošljavanja radne snage 1973. godine u Njemačku je došlo oko 14 milijuna stranih radnika, od kojih je 11 milijuna samo privremeno ostalo u državi i na kraju se vratilo u svoje matične države, a preostalim imigrantima uglavnom su se pridružile njihove obitelji (Hanewinkel i Oltmer, 2017). Stoga se broj stranih radnika smanjio nakon završetka razdoblja zapošljavanja i to sa 2,6 milijuna u 1973. godine na 1,6 milijuna u 1989. godine, ali je strano stanovništvo u istom razdoblju poraslo s 4 milijuna na 4,9 milijuna (Hanewinkel i Oltmer, 2017).

Unatoč svojoj dugoj povijesti migracija, politika i društvo dugo su se opirali priznati da je Njemačka imigracijska država (Ette, 2017). Tek je priznavanje novonastale stvarnosti utrlo put reformama migracijske politike koje utječu na imigraciju, kao i na zakone o državljanstvu. Iako se Njemačka ubraja među države s najvećim udjelom imigranata u ukupnom stanovništvu, u raspravama o migracijskoj politici dugo je ipak dominiralo pitanje je li Njemačka imigracijska država ili nije (Ette, 2017). Taj je proces blokirao reformu njemačke imigracijske politike. Općenito, politika o stranim državljanima iz 1970-ih, 1980-ih i 1990-ih godina bila je prvenstveno koncentrirana na sprječavanje daljnje imigracije (Ette, 2017). Od 2000-tih godina u imigracijskim politikama može se uočiti promjena paradigme koju prati postupna liberalizacija za kvalificirane imigrante. U tom kontekstu migracije se više nisu doživljavale samo kao problem, već i kao prilika. Donesen je novi Zakona o imigraciji 2004. godine kojim je osigurana temeljna prilagodba postojećih zakona o stranim državljanima i azilu te potpora integraciji imigranata i njihovih potomaka prvi put postavljena kao Vladina zadaća (Ette, 2017). Ciljevi zakona uključuju upravljanje imigracijom s obzirom na ekonomske uvjete i interese tržišta rada te zakon sadrži određene olakšice za priljev visokokvalificirane strane radne snage. Daljnje prepreke za imigraciju smanjene su Zakonom o reguliranju radnih migracija koji je stupio na snagu 2009. godine i značajno je smanjio minimalni dohodak za koji visokokvalificirani imigranti mogu dokazati da ga imaju kako bi mogli dobiti dozvolu za stalni

boravak (Ette, 2017). Zakonom za provedbu Direktive o visokokvalificiranom radu Europske unije postignuto je daljnje olakšice za strance koji su u Njemačkoj diplomirali te samim time stekli njemačku stručnu spremu, a žele posao potražiti u Njemačkoj (Ette, 2017). Ostale direktive Europske unije za reguliranje migracije radne snage prebačene su u savezno zakonodavstvo putem zakona koji je stupio na snagu 2017. godine. Sadržavao je opsežne nove odredbe za unutarnju europsku mobilnost i zakone o boravku (Ette, 2017).

Prepreke za pristup tržištu rada također su se postupno smanjivale za tražitelje azila s dobrim perspektivama da ostanu u Njemačkoj tijekom proteklih godina. Ovaj korak je poduzet kako bi se olakšala društvena integracija. Tijekom prva tri mjeseca boravka u Njemačkoj tražiteljima azila nije dopušten rad, a nakon isteka ovog razdoblja mogu započeti radni odnos uz suglasnost Saveznog zavoda za zapošljavanje. Savezni zavod za zapošljavanje procjenjuje usporedivost radnih uvjeta, odnosno jesu li radno vrijeme i plaće usporedivi s radnim satima i plaćama njemačkih zaposlenika. Nakon razdoblja od četiri godine obustavlja se i procjena usporedivih uvjeta rada. Tražitelji azila i oni kojima je odobren boravak iz sigurnih država podrijetla koji su zatražili azil u Njemačkoj nakon 2015. godine suočavaju se s ograničenjima temeljem Zakona o ubrzanju postupka azila (Bertoli i dr., 2016). Odredbe imigracijskih zakona odnose se samo na osobe iz država izvan Europske unije, dok su državljani Europske unije obuhvaćeni Zakonom o slobodi kretanja Europske unije te se za njih ne zahtijeva boravišna dozvola i uglavnom se tretiraju jednako kao i njemački državljani. Međutim, 2013. i 2014. godine sve veći broj imigranata iz Rumunjske i Bugarske doveo je do rasprave o navodnoj zlouporabi slobode kretanja prvenstveno zbog problema ekonomskih migranata (Bertoli i dr., 2016). Kao odgovor, njemački parlament je 2014. godine usvojio zakon u svrhu izmjene Zakona o slobodi kretanja Europske unije te se njime se propisuje da imigranti država članica Europske unije koji budu proglašeni krivima za zlouporabu prava ili prijevaru mogu biti sankcionirani privremenim ograničenjima ponovnog ulaska u državu (Bertoli i dr., 2016). Ograničeno je i pravo boravka radi traženja zaposlenja. Zakon usvojen 2016. godine propisuje da državljani Europske unije koji nikada nisu radili u Njemačkoj tek nakon pet godina boravka ispunjavaju uvjete za osnovnu pomoć i socijalne naknade (Bertoli i dr., 2016). Prema Organizaciji za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) reforme migracijske politike pridonijele su tome da se Njemačka transformirala u jednu od najliberalnijih država među 35 država članica organizacije u pogledu politike migracije radne snage, međutim, selektivna liberalizacija za kvalificiranu imigraciju temelji se u osnovi na ocjenjivanju ekonomske i demografske upotrebljivosti imigranata te se isti tretiraju kao „roba“ (Bertoli i dr., 2016).

Godine 1999. reformiran je Zakon o njemačkom državljanstvu te je omogućeno stjecanje njemačkog državljanstva ne samo putem načela podrijetla (*ius sanguinis*) već samim rođenjem na teritoriju (*ius soli*). Taj je korak predstavljao značajan raskid s ranije primjenjivom etnonacionalnom predodžbom da se može biti Nijemac, ali nikako postati Nijemac (Ette, 2017). Za razliku od SAD-a, gdje se sva djeca rođena na američkom teritoriju automatski kvalificiraju za američko državljanstvo, stjecanje njemačkog državljanstva ostaje uvjetno. Kao prvi korak uvedena je „opcijska obveza“ kojom je propisano da se djeci rođenoj u Njemačkoj automatski dodjeljuje njemačko državljanstvo ako je jedan od roditelja u Njemačkoj boravio najmanje osam godina i imao neograničeno pravo boravka (Ette, 2017). Ako su ta djeca stekla i strano državljanstvo svojih roditelja, bila su primorana odlučiti se za jedno od dva državljanstva između 18. i 23. godine života. Djeca državljana Europske unije bila su izuzeta od obveze izbora (Ette, 2017). Budući da je opcijska obveza izmijenjena 2014. godine, djeca stranaca rođena i odrasla u Njemačkoj pod određenim okolnostima više nisu dužna birati jedno od državljanstava (Ette, 2017). Oni mogu zadržati njemačko državljanstvo kao i državljanstvo svojih roditelja ako su živjeli u Njemačkoj najmanje osam godina prije svog 22. rođendana te pohađali školu u Njemačkoj najmanje šest godina ili stekli školsku ili fakultetsku diplomu u Njemačkoj. Uvjet je da jedan od roditelja živi u Njemačkoj najmanje osam godina i da je u trenutku rođenja imao neograničeno pravo boravka ostaje na snazi.

Njemačko državljanstvo može se steći i naturalizacijom. To je moguće nakon osam godina boravka u Njemačkoj i ispunjenja daljnjih uvjeta uključujući osiguranje zarade za sebe i članove obitelji s pravom na uzdržavanje, nekažnjivost te dovoljno poznavanje njemačkog jezika (Ette, 2017). Osim toga, od 2008. godine potrebno je provjeriti poznavanje pravne i društvene strukture te uvjeta života u Njemačkoj kroz test državljanstva. Na snazi je načelo sprječavanja višestrukog državljanstva, pa se osobe koje se žele naturalizirati moraju odreći svog prijašnjeg državljanstva (Ette, 2017). Od ove odredbe izuzeti su državljani Europske unije kao i državljani država koje se ne mogu odreći državljanstva ili koji dolaze iz država koje svojim građanima redovito uskraćuju odricanje od državljanstva (Ette, 2017). U praksi se nastavak prijašnjeg državljanstva prihvaća u više od polovice svih slučajeva naturalizacije. U Njemačkoj je 2019. naturalizirano 132 000 stranih državljana, a 58% je zadržalo svoje prijašnje državljanstvo (Eurostat, 2020). Međutim, promicanje integracije imigranata samo je navedeno kao državna zadaća temeljem Zakona o imigraciji iz 2005. godine, ali do danas imigranti i njihovi potomci nemaju jednake mogućnosti sudjelovanja u središnjim društvenim područjima (Ette, 2017).

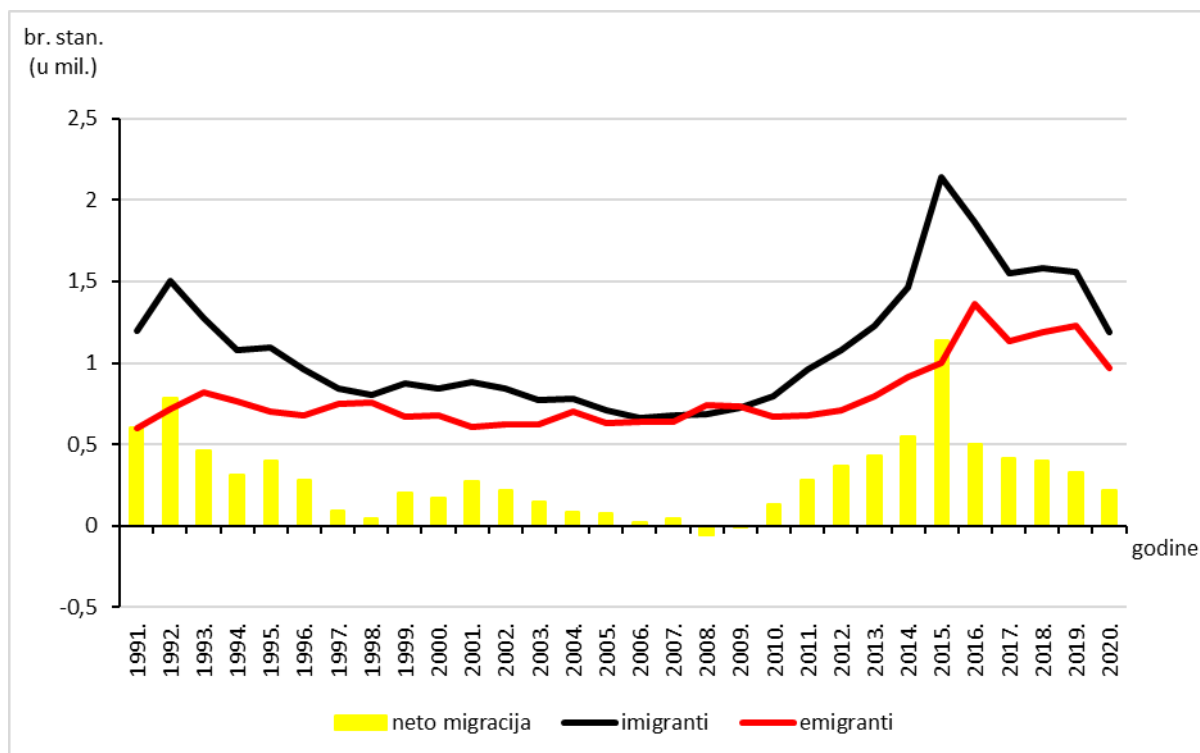
Prvotno stajalište da Njemačka nije država imigracije, koje je trajalo do prijelaza 20. u 21. stoljeće, usporilo je razvoj politika integracije. Umjesto toga, Vlada je dugo vremena delegirala

napore za integraciju socijalnim organizacijama i ignorirala svaku kritiku znanosti i politike. Takve kritike istaknule su hitnost aktivne potpore integracije još 1970-ih godina. Integracija je definirana kao Vladina zadaća samo u Zakonu o imigraciji (Ette, 2017). U tu svrhu, Savezno tijelo za priznavanje stranih izbjeglica postalo je Savezni ured za migracije i izbjeglice i naručeno je reguliranje mjera za potporu integraciji. Takve mjere uključuju, primjerice, integracijske tečajeve uvedene u vezi sa Zakonom o imigraciji (Ette, 2017). Ovi tečajevi se od 2017. godine sastoje od učenja jezika te orijentacijskih satova za stjecanje znanja o državi, primjerice o njemačkom pravnom sustavu, povijesti i kulturi (Ette, 2017). Imigranti su s jedne strane dužni stjecati njemačke vještine i poštivati temeljne vrijednosti njemačkog društva, posebno demokratski pravni poredak (Ette, 2017). S druge strane, njemačko društvo ima obvezu osigurati jednake mogućnosti i pristup svim važnim aspektima društva, poslovanja i politike prepoznavanjem i uklanjanjem postojećih prepreka. Mjere integracije namijenjene su samo imigrantima s pravom boravka. Procjene temeljene na policijskim kriminalističkim statistikama govore da je u Njemačkoj 2014. godine bez prava boravka živjelo 180 000 do 520 000 ljudi (Ette, 2017). Treba pretpostaviti da će veliki broj tražitelja azila u 2015. i 2016. godini dovesti do povećanja broja osoba koje žive u Njemačkoj bez odgovarajuće dokumentacije (Ette, 2017). Kako se povećava broj okončanih postupaka za azil, tako raste i broj onih bez statusa zaštite koji su tada obavezan napustiti državu. Krajem 2016. godine oko 50 000 ljudi koji žive u Njemačkoj bilo je dužno napustiti državu te je još oko 150 000 ljudi živjelo u Njemačkoj s iznimnim dopuštenjem ostanka (Ette, 2017). Dijelovi obiju skupina mogu se odlučiti za nezakonit boravak, skrivajući se i time izbjegavajući potencijalnu deportaciju. U 2020. godini Njemačka je odobrila 35 565 zahtjeva za azil od ukupno 100 095 podnesenih (Eurostat, 2020). Također, nije sigurno koliko se odbijenih tražitelja azila dobrovoljno vratilo u svoju državu podrijetla te doista napustilo Njemačku. Štoviše, pooštavanje Zakona o azilu 2015. i 2016. u odnosu na osobe iz država Jugoistočne Europe može dovesti do toga da građani tih država odustanu od zahtjeva za azil zbog negativnih izgleda zahtjeva i umjesto toga ostanu u Njemačkoj ilegalno (Ette, 2017). Od 2014. do 2017. godine njemački Zakoni o azilu značajno su pooštreni. Zbog velikog priljeva tražitelja azila u 2015. godini, 2016. godine donesen je Zakon o integraciji koji ne pruža okvir za opsežne politike integracije, već samo sadrži tehničke odredbe koje se prvenstveno bave integracijom na tržište rada tražitelja azila s dobrim izgledima da dobiju dozvolu boravka (Ette, 2017). Olakšava pristup tržištu rada tražiteljima azila i omogućuje onima s dopuštenjem da ostanu da završe obrazovni program koji su možda započeli. Također propisuje da će se naknade smanjiti onima koji ne sudjeluju u mjerama integracije te da izbjeglice više neće dobivati trajni boravak nakon tri godine, već tek nakon pet

godina i ovo se pravo uvjetuje dokazom o postignuću osnovnih govornih vještina njemačkog jezika te integracijskim postignućima (Ette, 2017). Štoviše, uvjet boravka za priznate izbjeglice bez zaposlenja koji podliježu doprinosima za socijalno osiguranje ili upis na sveučilište obvezuje ih da borave u državi u koju su raspoređeni. Organizacije za pomoć izbjeglicama kritiziraju činjenicu da je uvjet boravka u suprotnosti sa slobodnom mobilnošću koja se mora odobriti priznatim izbjeglicama prema Ženevskoj konvenciji o izbjeglicama (Ette, 2017).

Godina 2015. ušla je u kolektivno sjećanje njemačkog stanovništva kao godina „migracijske krize“ jer nikada prije u povijesti Njemačke broj pristiglih tražitelja azila nije bio veći (Bertoli i dr., 2016). Reakcije među stanovništvom oscilirale su između euforične spremnosti za prihvatanje izbjeglica i nasilnog odbijanja onih koji traže zaštitu, između „kulture dobrodošlice“ i zahtjeva za izolacijom te između kozmopolitizma i nacionalizma (Bertoli i dr., 2016). Postojala je velika potpora izbjeglicama koja im je često omogućavala smještaj i opskrbu i jer se činilo da su javne strukture bile privremeno preopterećene s obzirom na veliki broj tražitelja azila (Bertoli i dr., 2016). Istodobno, značajno su porasla i nasilna djela nad izbjeglicama.

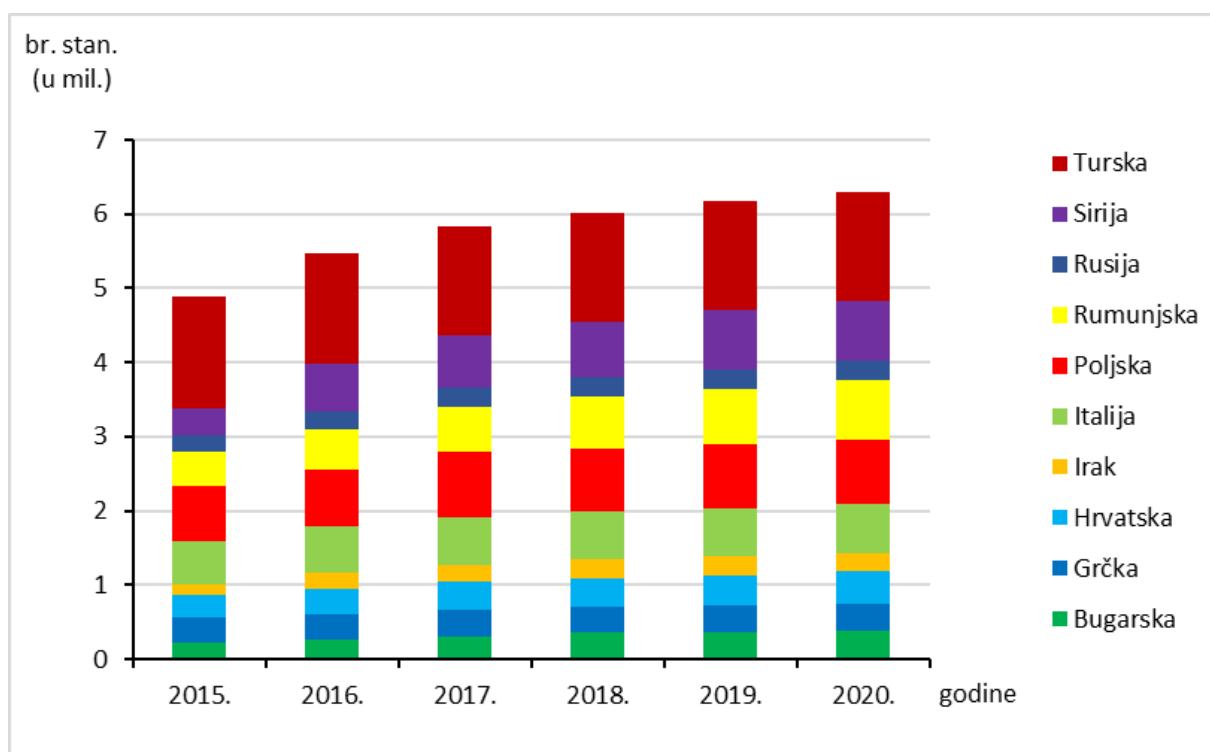
Imigracija je u znatnom porastu posljednje desetljeće, osobito tijekom „migrantske/izbjegličke krize“ kada je Njemačka postala jedna od „najpogođenijih“ država u cijeloj Europskoj uniji, ali se taj broj počeo smanjivati zadnjih nekoliko godina zbog strožih migracijskih politika (sl. 10.).

Sl. 10. Međunarodne migracije stanovništva u Njemačkoj u razdoblju između 1991. i 2020. godine

Izvor: DESTATIS, 2021

Većina stranog stanovništva u Njemačkoj dolazi iz europskih država, posebice iz Jugoistočne Europe odnosno država Rumunjske, Grčke i Bugarske te Srednje Europe odnosno država Poljske i Hrvatske (sl. 11.). Nadalje, i Južna Europa zastupljena je među imigrantima s Italijom, a značajan dio stranog stanovništva dolazi iz Turske, Sirije i Iraka..

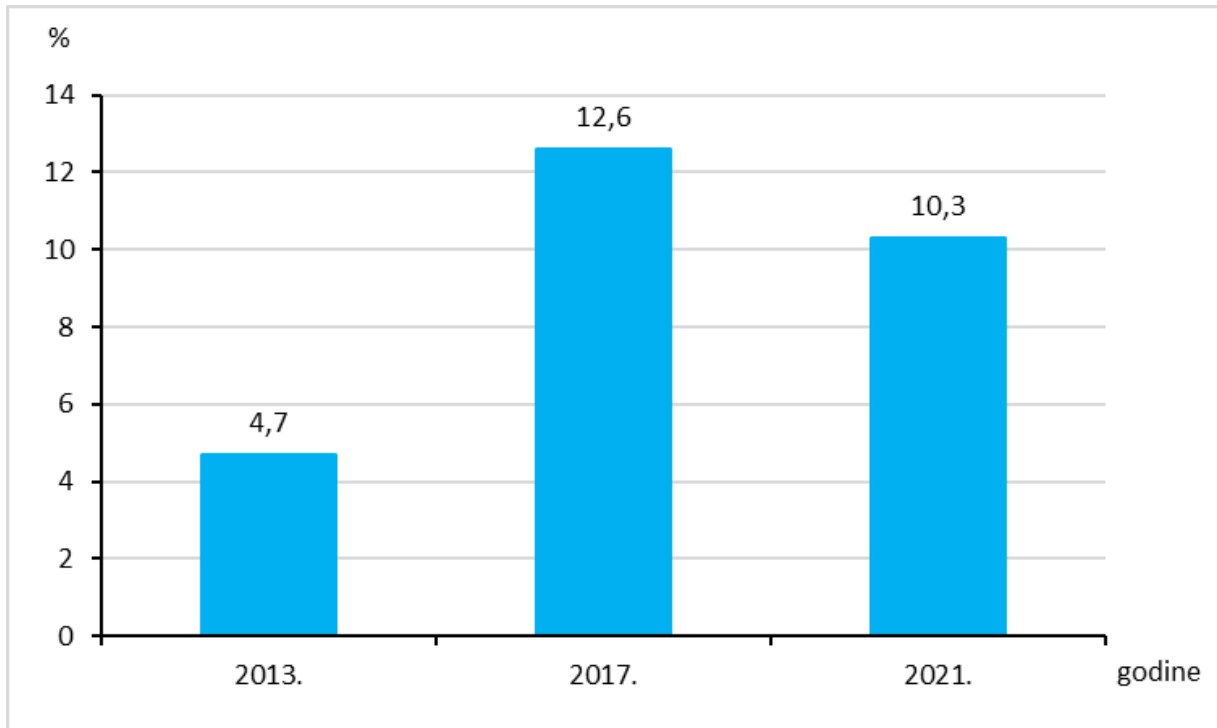

Sl. 11. Strano stanovništvo u Njemačkoj prema državi podrijetla u razdoblju između 2015. i 2020. godine

Izvor: DESTATIS, 2021

Njemačka je jedna od europskih država s najkraćom tradicijom desničarskih stranaka što se može povezati s prošlošću prije Drugog svjetskog rata te međunarodnog pritiska. Međutim, i tu je došlo do promjene prvenstveno zbog „migrantske/izbjegličke“ krize. Najznačajnija desničarska stranka u Njemačkoj je Alternativa za Njemačku (*AfD*) koja pripada europskoj grupaciji Identitet i demokracija (*ID*). Alternativa za Njemačku osnovana je 2013. godine kao desničarska konzervativna stranka sa tendencijom prema mekom euroskepticizmu te je općenito podržavala članstvo Njemačke u Europskoj uniji, ali je bila kritična prema daljnjoj europskoj integraciji te postojanju eura kao valute te se tada stranka zalagala i za izravnu demokraciju švicarskog tipa, raspad eurozone kao i protivljenje imigraciji (Art, 2018). Od 2015. godine stranka se pomaknula više udesno te sada nalikuje ostalim desničarskim strankama u Europi. S vremenom je prebacila težište na pitanja njemačkog nacionalizama te povratka državnom suverenitetu i nacionalnom ponosu posebno u svrhu odbacivanja njemačke kulture sramote s obzirom na njezinu nacističku prošlost (Bernhard i Kriesi, 2019). Takve politike postale su glavne ideologije stranke. Stranka smatra da je njemački nacionalni identitet ugrožen europskim integracijama, kao i zbog imigranata i izbjeglica (Bernhard i Kriesi, 2019). Na

parlamentarnim izborima 2017. godine po prvi put je ušla u parlament te je postala glavna oporbena stranka (sl. 12.). Art (2018) zaključuje da je uspjeh stranke značajno izmijenio stavove prema migracijama u državi te se konkretno podrška politici imigracije i azila značajno smanjila što omogućava prihvaćanje ksenofobične retorike.

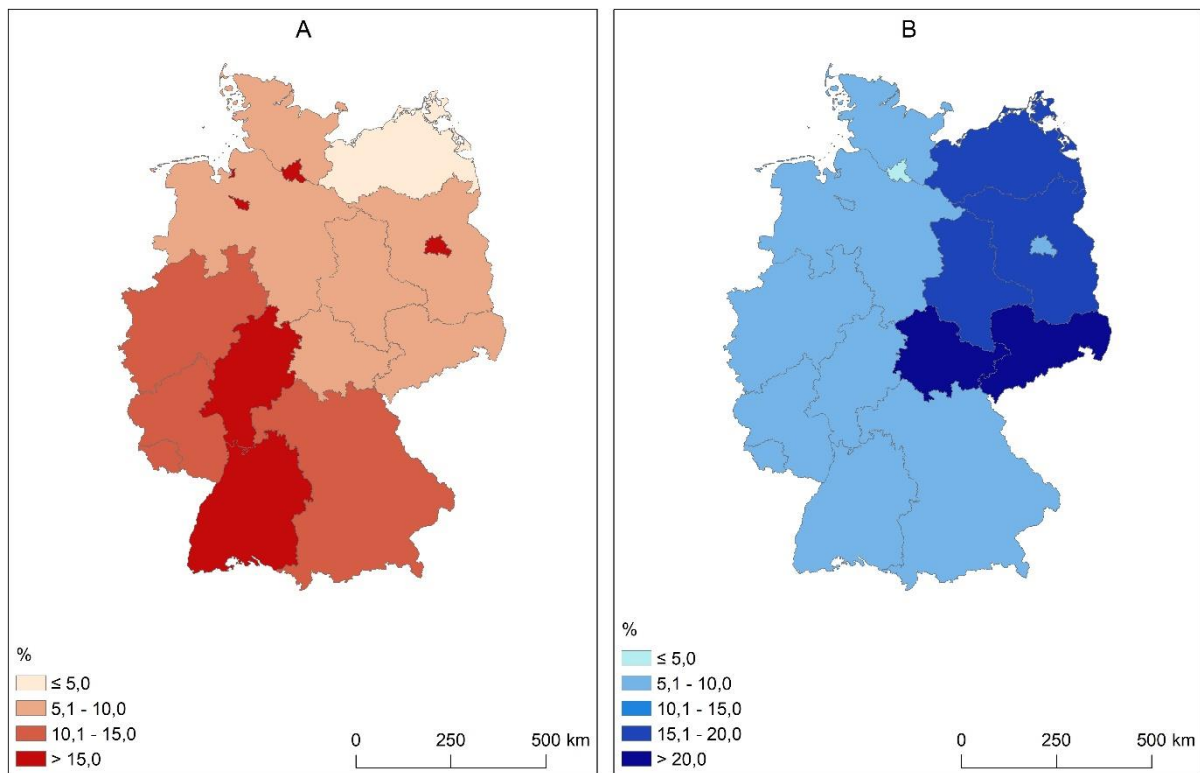
Sl. 12. Izborni rezultat Alternative za Njemačku na parlamentarnim izborim u razdoblju između 2013. i 2021. godine

Izvor: Der Bundeswahlleiter, 2021

Stranka je najbolje rezultate ostvarila u savezним pokrajinama pretežitо ruralne Njemačke gdje je udio stranog stanovništva manji od državnog prosjeka. Međutim, regionalno gledano uočavamo velike razlike te je daleko iznadprosječne rezultate stranka ostvarila u savezним pokrajinama bivše Istočne Njemačke gdje je najmanje migrantskog stanovništva (sl. 13). To je i očekivano s obzirom da stranka zastupa antiimigracijske politike koje su dobro prihvaćene u navedenim savezним pokrajinama zbog ekonomske tranzicije koja još uvijek ostavlja

posljedice na standard stanovništva, kao i nastojanje odbacivanje ljevičarskih i socijalističkih društvenih politika.

Sl. 13. Udio stranog stanovništva u Njemačkoj (A) i izborni rezultat Alternative za Njemačku na parlamentarnim izborima 2021. godine (B) prema saveznom zemljama

Izvor: DESTATIS, 2021; Der Bundeswahlleiter, 2021

3.4. Švicarska

Godine 1848., usvojen je Ustav Švicarske Konfederacije i njime je uspostavljena moderna švicarska država, konfederacija 26 kantona u kojoj svaki kanton ima vlastiti ustav i skupštinu te uživa široku autonomiju koja uključuje ovlasti odlučivanja o svim politikama koje nisu posebno rezervirane za konfederalni parlament. Tijekom 19. i djela 20. stoljeća migracijska politika bila je uglavnom u nadležnosti kantona. Međutim, Konfederalnim zakonom iz 1925. godine migracijska politika centralizirana je na konfederalnoj razini te je nakon toga 1931. godine stupio na snagu Konfederalni zakon o boravku i nastanjivanju u Švicarskoj koji je bio temelj švicarske politike prema strancima sve do 2008. godine (Ruedin i dr., 2015).

Nakon Drugog svjetskog rata nedostatak radne snage doveo je do uspostavljanja bilateralnog sporazuma o zapošljavanju s Italijom 1948. godine, što je označilo početak intenzivnih imigracijskih tokova. Od tada je migracijska politika usmjerena na regrutiranje strane radne snage zbog nedostatka radnika u skladu s ekonomskim rastom, ali je u isto vrijeme sprječavala njihovo trajno naseljavanje u Švicarskoj (Huter, 2021). Pojavio se takozvani „model rotacije“ prema kojemu su regrutirani strani radnici smjeli samo privremeno boraviti u državi (Huter, 2021). Od ovog modela se odustalo 1960-ih godina, dijelom zbog toga što je politika došla do zaključka da potražnja za stranom radnom snagom nije privremena pojava te su se usmjerili na integraciju i asimilaciju imigranata (Huter, 2021). Sve je veći broj imigranata koristio trajnu dozvolu za naseljavanje, kao i beneficije države blagostanja. U tom kontekstu između 1965. i 1988. niz inicijativa, među kojima su konfederalni referendum „*Schwarzenbachove*“ inicijative iz 1970. godine koja je zahtijevala da udio stranaca u Švicarskoj ne smije preći 10 % te konfederalni referendum inicijative „protiv stranaca“ u Švicarskoj iz 1974. godine pozivale su na ograničavanje stranog stanovništva u državi (Huter, 2021). U kontekstu političkog preokreta uzrokovanog „*Schwarzenbachovom*“ referendumskom inicijativom švicarska je vlada usvojila tzv. „stabilizacijske politike“ koje su imale za cilj usporavanje imigracije uvođenjem godišnjih imigracijskih kvota i ograničavanjem prava imigranata poput promijene posla i mjesta stanovanja. Ekonomska recesija 1974. i 1975. godine dovela je do smanjenja imigracijske radne snage, pa se početkom 1980-ih godina ukupni broj stranaca u Švicarskoj znatno smanjio (Huter, 2021).

Tijekom 1990-ih godina Švicarska je težila uspostavi bližih veza s Europskom unijom i počela je usvajati mjere za olakšavanje imigracije iz država članica Europske unije. Kako bi se ublažila zabrinutost domicilnog stanovništva imigracija iz ostalih država koje nisu članice Europske unije bila je znatno ograničena. Godine 1991. uveden je takozvani „model s tri kruga“ koji je regulirao prihvatanje radnih migranata koji dolaze u Švicarsku na temelju države podrijetla i njihove "kulturološke sličnosti" s domicilnim stanovništvom (Huter, 2021). Razlog tome je što su „kulturološko bliski“ stranci opisani kao skloniji asimilaciji u švicarsko društvo od „kulturološko udaljenih“ stranaca za koje se smatralo da imaju malu vjerojatnost da će se asimilirati. Stranci su stoga podijeljeni u tri različite skupine. Radni migranti iz država Europske unije i EFTA-e tzv. „prvog kruga“ imali su prioritet, dok je broj radnih migranata iz država koje pripadaju tzv. „drugom krugu“ (npr. SAD, Kanada, države Istočne Europe) bio ograničen. Imigracija iz svih drugih država tzv. „trećeg kruga“ bila je ograničena samo na visokokvalificirane osobe (Huter, 2021). Ovaj model je 1998. napušten i zamijenjen je „modelom dvostrukog sustava ulaska“ kojim se nastavilo privilegirati imigraciju iz država

Europske unije i EFTA-e, dok je ograničavao imigraciju iz ostalih država (Huter, 2021) Konfederalni zakon o stranim državljanima koji je na snazi od 2008. godine zadržao je ovaj model dvojnog prijama (Huter, 2021). Do danas je migracija radne snage iz trećih zemalja i dalje ograničena na visoko kvalificirane radnike. Godine 2000. švicarski birači prihvatili su na konfederalnom referendumu paket sporazuma „Bilateralni sporazumi I“ čime je omogućena provedba Sporazuma o slobodnom kretanju državljanima iz država Europske unije 2002. godine (Huter, 2021). Godine 2006. sloboda kretanja dodijeljena je državljanima država koje su pristupile Europskoj uniji 2004. godine te 2009. godine građanima država koje su ušle u Europsku uniju 2007. godine. Godine 2017. navedeno pravo o slobodi kretanja stekli su i državljani Hrvatske nakon članstva države u Europskoj uniji 2013. godine. Švicarska se također pridružila Schengenskom i Dublinskom sporazumu u okviru „Bilateralnih sporazuma II“ 2004. godine te su švicarski birači potvrdili Schengenski sporazum o slobodi kretanja na konfederalnom referendumu 2005. godine.

Međutim, 2010-tih godina došlo je do zaokreta u migracijskoj politici. Švicarski birači su 2014. godine tijesnom većinom s 50,3% glasova glasovali za inicijativu „Protiv masovne imigracije“ na konfederalnom referendumu koji je pokrenula konzervativna i nacionalistička Švicarska narodna stranka. Inicijativa je pozivala na uvođenje imigracijskih kvota i godišnje ograničenje broja imigranata te je zatražila ponovno pregovaranje o Sporazumima o slobodnom kretanju s Europskom unijom kako bi se ograničila imigracija u Švicarsku. Švicarski parlament usvojio je Zakona za provedbu referendumske inicijative 2016. godine, ali je izbjegao fiksiranje imigracijskih kvota u švicarskom zakonu kako je prvobitno zahtijevala referendumska inicijativa (Huter, 2021). Reforma je samo uvela obvezu poslodavcima da prijave slobodna radna mjesta u sektorima s visokom nezaposlenošću kantonalnim zavodima za zapošljavanje koji potom nastoje pronaći kandidate za popunjavanje tih mjesta prije nego što poslodavac može javno objaviti natječaj za posao. Švicarska narodna stranka usprotivila se reformi i pokrenula je još jednu referendumsku inicijativu za ograničavanje imigracije koja je zahtijevala da se Sporazum o slobodnom kretanju s Europskom unijom stavi izvan snage. Međutim, na konfederalnom referendumu 2020. godine većina švicarskih birača s 61,7 % glasova odbacila je navedenu inicijativu. Godine 2019. na snagu je stupila revizija Zakona o strancima koji je sada preimenovan u Zakon o strancima i integraciji (*Ausländer- und Integrationsgesetz*) (Huter, 2021). Revizija je uvela nove odredbe o integraciji kako bi se primjerice stjecanje jezičnih vještina i sudjelovanje u ekonomskom životu smatralo obvezom u integraciji (Huter, 2021). Također su pooštreni uvjeti za spajanje obitelji i za dobivanje dozvole za naseljavanje. Međutim, omogućena je privremena dozvola boravka te je konačno olakšan pristup tržištu rada

izbjeglicama i privremeno primljenim osobama smanjenjem birokratskih prepreka (Huter, 2021).

Prvi švicarski zakon o azilu stupio je na snagu 1981. godine te su od tada uvedene brojne izmjene i dopune u svrhu ograničavanja prava na azil (Ruedin i dr., 2015). Pitanje azila je izrazito politizirano i postoji tendencija snažnog polariziranja političkih stranaka u pogledu politike azila. Desničarska Švicarska narodna stranka raspiruje strah od previsokog broja stranaca zbog navodno negativnog utjecaja imigracije na švicarski identitet te društvenu, sigurnosnu, kulturnu i ekonomsku situaciju u državi (Ruedin i dr., 2015). To mobilizira političke i organizacije civilnog društva da se suprotstave takvim stavovima i usponu desničarskih pokreta. Od 1980-ih godina na tražitelje azila se često gleda sa sumnjom posebice kada se s vremena na vrijeme pojavi diskurs o navodnoj zlouporabi sustava azila i o lažnim izbjeglicama, što je potaknulo usvajanje restriktivnije politike azila.

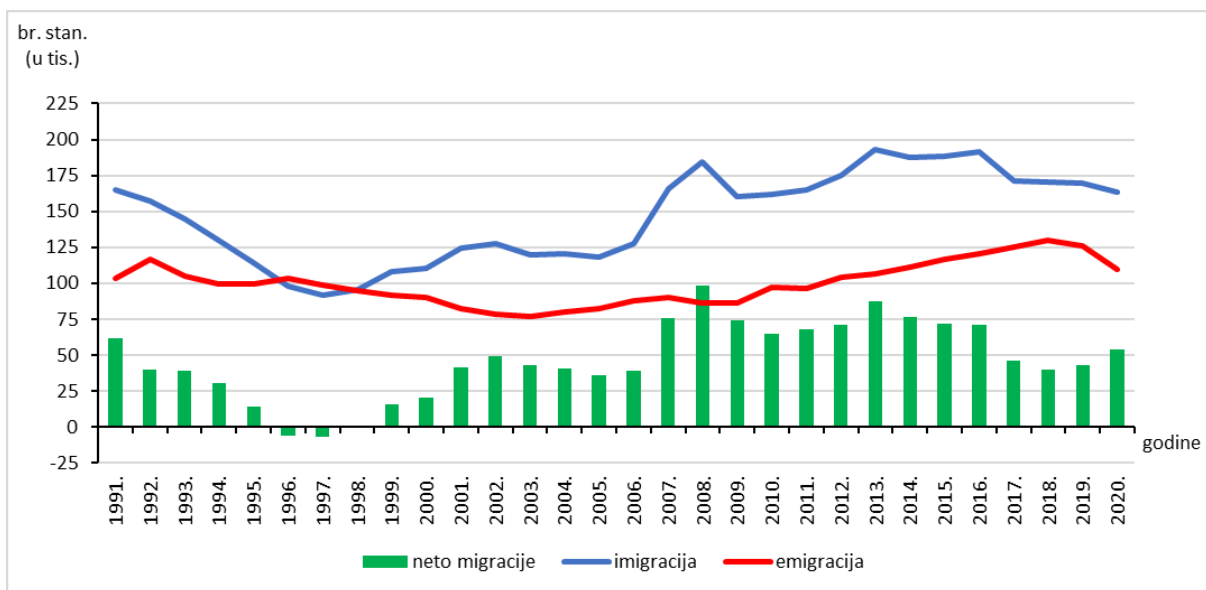
S jedne strane, konfederalna vlada kontinuirano pooštrava pristup azilu i pokušava umanjiti atraktivnost Švicarske kao destinacije za tražitelje azila (Ruedin i dr., 2015). S druge strane, konfederalna vlada nastojala je povećati učinkovitost u sektoru azila ubrzanjem postupaka ili uvođenjem strukturnih reformi za racionalizaciju sustava azila, posebice od 2012. godine kada je švicarski parlament usvojio zakonodavnu reformu koja je omogućila restrukturiranje cjelokupnog sustava azila (Ruedin i dr., 2015). Godine 2016. švicarski birači glasovali su na konfederalnom referendumu za predložene izmjene Zakona o azilu. Godine 2019. novi Zakon o azilu stupio je na snagu te mu je cilj značajno skratiti prosječno vrijeme za obradu zahtjeva za azil, a to se želi postići centralizacijom i uvođenjem strogih rokova za procese donošenja odluka te poboljšanjem kvalitete prvostupanjskih odluka primjerice nudeći besplatno pravno savjetovanje i pomoć tražiteljima azila tijekom cijelog postupka azila (Huter, 2021).

Kako bi se izbjeglice brže integrirali u tržište rada i društvo, konfederalna vlada i kantoni dogovorili su zajedničku integracijsku agendu za 2019. godinu (Huter, 2021). Njome se definiraju obvezujući ciljevi i procesi integracije. Primjerice izbjeglice bi trebale naučiti jedan od četiri nacionalna jezika što je prije moguće te se upoznati s običajima života u Švicarskoj i dobiti podršku u vezi s poslom (Huter, 2021). Cilj je da država dugoročno uštedi ukoliko se izbjeglice mogu samostalno brzo integrirati u društvo i tržište rada te se uzdržavati umjesto da se oslanjaju na socijalnu pomoć (Huter, 2021).

Migracijska politika će i u budućnosti ostati područje velikih rasprava u Švicarskoj. Gotovo 40 % stalnog stanovništva Švicarske ima migracijsko podrijetlo, a 25 % stalnog stanovništva su strani državljani, iako mnogi od njih već desetljećima žive u Švicarskoj ili su čak ovdje rođeni i odrasli (Riaño i dr., 2005). Tome je uzrok i činjenica da se švicarski zakoni o državljanstvu

temelje na načelu krvne veze (*ius sanguinis*) prema kojem se stjecanje državljanstva uvjetuje podrijetlo barem jednog švicarskog roditelja kao i restriktivnog zakona o naturalizaciji (Riaño i dr., 2005). Sve veći broj ljudi koji su isključeni iz određenog prava, kao što je sudjelovanje na izborima i referendumima, dovodi do sve većeg demokratskog deficita u državi koju su oblikovale migracije, a država se još uvijek bori da u potpunosti prihvati tu stvarnost (Riaño i dr., 2005). Debate o imigraciji nastavljaju se kretati između duboko podijeljenih stajališta ljevice i desnice zato što konzervativne stranke smatraju da migracija dovodi u pitanje budućnost i identitet švicarske nacije (Riaño i dr., 2005). Švicarska, kao i mnoge druge imigracijske države u Europi, još uvijek se bori s razvojem novog „mi“ koje nudi mogućnost pripadanja i onima koji su do sada bili označeni kao „drugi“ i koji su stoga bili potisnuti izvan nacionalne zajednice (Riaño i dr., 2005).

Broj imigranata posljednjih je desetljeća uglavnom konstantan zbog stroge migracijske politike poput godišnjih kvota koje se dosljedno provode, međutim, udio stranog stanovništva u državi i dalje je u porastu (sl. 14.).

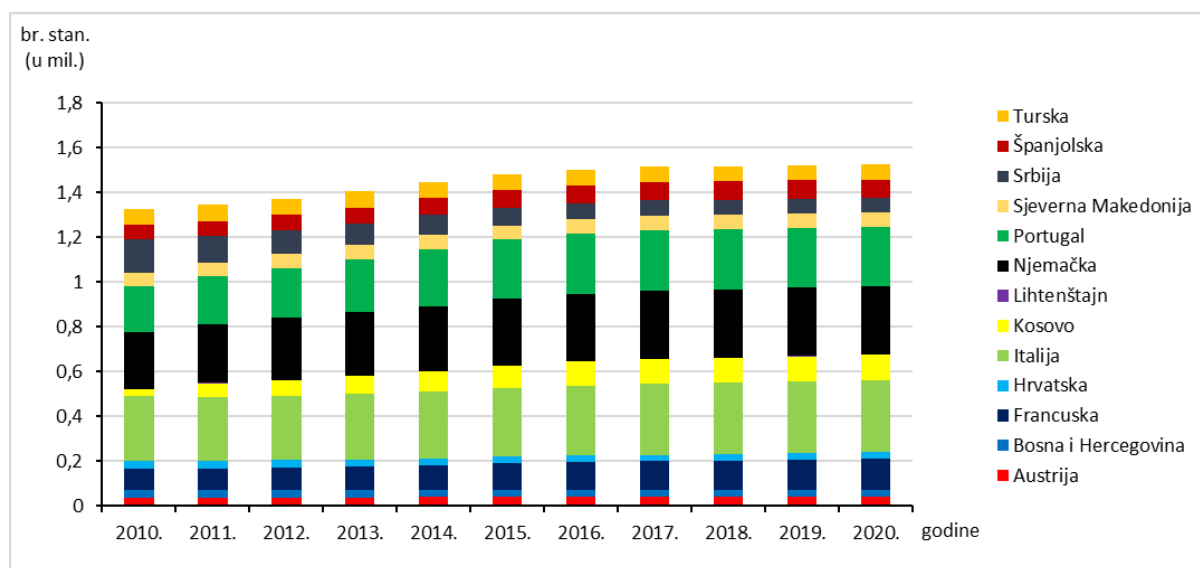

Sl. 14. Međunarodna migracija stanovništva u Švicarskoj u razdoblju između 1991. i 2020. godine

Izvor: BFS, 2021a

Većina stranog stanovništva u Švicarskoj dolazi iz europskih država, a najviše iz Jugoistočne Europe osobito država Bosne i Hercegovine, Kosova i Srbije te Južne Europe - Italije, Portugala

i Španjolske. Nadalje, i Srednja Europa važna je u migracijama zbog susjednih država Austrije, Lihtenštajna i Njemačke, a tek manji dio stranog stanovništva dolazi iz azijskih država.

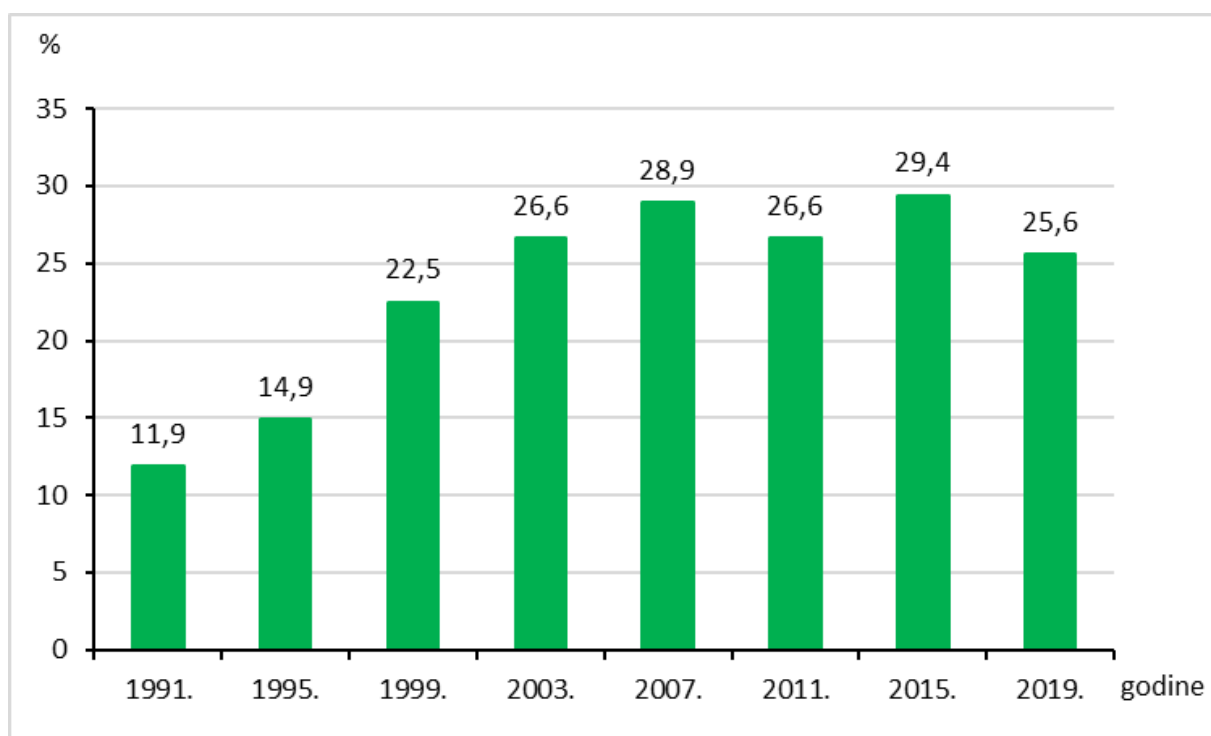

Sl. 15. Strano stanovništvo u Švicarskoj prema državi podrijetla u razdoblju između 2010. i 2020. godine

Izvor: BFS, 2021a

Švicarska je država duge tradicije desničarskih i antiimigracijskih stranaka. Najznačajnija desničarska stranka u Švicarskoj je Švicarska narodna stranka (SVP) koja je osnovana 1971. godine kao stranka koja je zastupala interese ruralnog i protestantskog stanovništva. Stranka ubrzo mijenja svoju politiku te se sve više usredotočuje na pitanja kao što su euroskepticizam i protivljenje masovnoj imigraciji. U svojem programu stranka se obvezala pooštriti zakone o azilu i smanjiti imigraciju te upozorava na imigraciju kao prijetnju sustavu socijalne skrbi i kritizira visok udio stranaca među primateljima naknada iz javnog osiguranja i drugih programa socijalne skrbi (McGann, 2005). Brojni članovi stranke oštro kritiziraju islamu. Godine 2009. na konfederalnom referendumu većina švicarskih birača glasovala je s 57,5 % glasova za zabranu gradnje minareta u državi te je navedena referendumska inicijativa koju je stranka predložila postala amandman u švicarskom ustavu. Ostale nedavne pobjede na konfederalnim referendumima stranke u vezi s migracijskom politikom uključuju referendumske inicijative „Za protjerivanje stranaca kriminalaca“ s 52,3 % glasova 2010. godine i „Protiv masovne imigracije“ s 50,3 % glasova 2014. godine (Arrighi, 2017). Nakon konfederalnog referenduma švicarska Vlada ušla je u pregovore s Europskom unijom te je 2016. godine sklopila sporazum

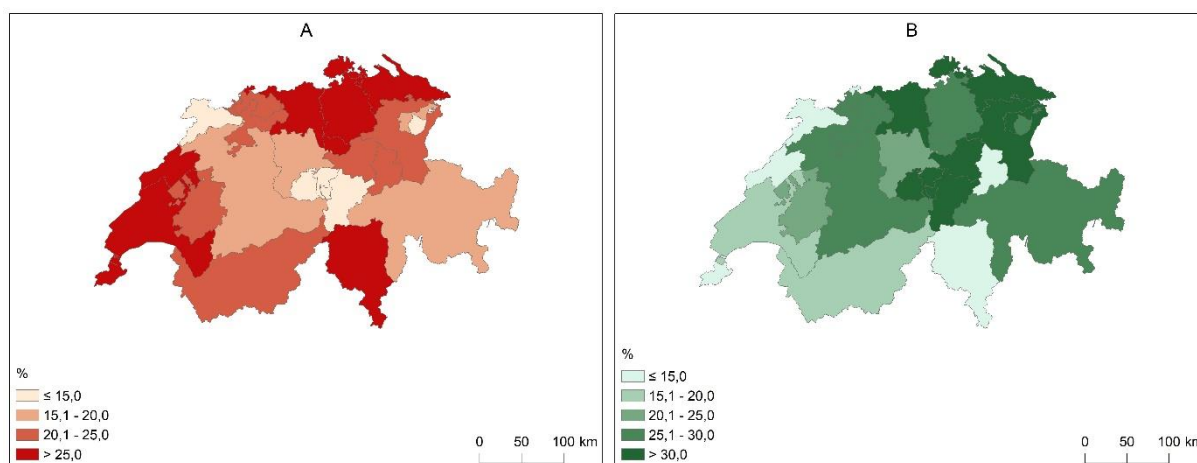
kojim bi se švicarskim državljanima dala prednost pri zapošljavanju. Međutim, stranka je kritizirala sporazum kao nedovoljno dobar te je kao odgovor 2020. godine na glasovanje poslala konfederalni referendum pod inicijativom „Za umjerenu imigraciju“ čime bi se bilateralni Sporazum o slobodnom kretanju ljudi prekinuo u roku od godinu dana od usvajanja. Također bi se zabranilo Vladi sklapanje bilo kakvih sporazuma koji bi omogućili slobodno kretanje stranim državljanima. Referenurnskoj inicijativi usprotivile su se druge velike stranke u Švicarskoj koje su bile zabrinute da bi zbog navedene klauzule bili prekinuti svi bilateralni sporazumi s Europskom unijom koji uključuju odredbe o smanjenju trgovinskih barijera, ali i prepreka u poljoprivredi, kopnenom prometu i civilnom zrakoplovstvu. Švicarski birači stoga su odbacili ovu inicijativu na konfederalnom referendum sa 61,7 % glasova (Schimmelfennig, 2021). Ipak stranka konstantno ima visoku podršku birača. (sl. 16.). Wirz i dr. (2019) zaključuju da je jedan od razloga tome što desničarske politike prikazuje imigrante i političku elitu kao prijetnju Švicarcima što je dobro prihvaćeno kod dijela birača.

Sl. 16. Izborni rezultati Švicarske narodne stranke na parlamentarnim izborima u razdoblju između 1991. i 2019. godine

Izvor: BFS, 2021b

Stranka je najbolje rezultate ostvarila u kantonima pretežito ruralne Švicarske gdje je udio stranog stanovništva manji od državnog prosjeka, ali je ostvarila i iznadprosječne rezultate i u kantonima s nekim od najvećih gradova (sl. 17). Regionalno gledano stranka je iznadprosječne rezultate ostvarila u kantonima u kojima je pretežito službeni njemački jezik, a ispodprosječne rezultate u kantonima u kojima su pretežito službeni francuski i talijanski jezik. To je i očekivano s obzirom da je ova stranka osnovana kao predstavnik politika i interesa agrarnog i protestantskog stanovništva, a to stanovništvo pretežito živi u kantonima njemačkog govornog područja. Stranka zastupa antiimigracijske politike i sumnjičava je prema strancima koje većinom smatra prijetnjom nacionalnom identitetu Švicarske. Također, stranka se zalaže za očuvanje političkog suverenizma i međunarodne neutralnosti Švicarske, a takve konzervativne i nacionalističke politike također su popularne u navedenim kantonima.

Sl. 17. Udio stranog stanovništva u Švicarskoj (A) i izborni rezultat Švicarske narodne stranke na parlamentarnim izborima 2019. godine (B) prema kantonima

Izvor: BFS, 2021a; BFS, 2021b

3.5. Italija

Ustav Italije usvojen je 1948. godine i njime je ustrojena moderna republika koja je podijeljena na 20 regija od čega pet regija imaju određenu autonomiju u pitanjima unutarnje politike. Međutim, migracijska politika u nadležnosti je državnog parlamenta i državne vlade. Italija je doživjela transformaciju iz države emigracije u državu imigracije te se navedena promjena počela događati kasnih 1970-ih godina nadalje. U posljednjih dvadesetak godina Italija je doživjela jaču imigraciju od mnogih drugih europskih država i trenutno je godišnja stopa rasta

imigrantske populacije jedna od najviših u Europskoj uniji (Hermanin, 2017). Unatoč svojoj kratkoj povijesti imigracije država ima značajno iskustvo u pogledu migracijskih kretanja.

Nakon Drugoga svjetskog rata transkontinentalna emigracija iz Italije se smanjila, a intenzivirala se emigracija u europske države sa snažnim ekonomskim rastom. Suprotno situaciji prije Prvog svjetskog rata, migracijski tokovi sada su bili ograničeni i regulirani, a bilateralni sporazumi postali su važno obilježje režima radne migracije. Italija je potpisala nekoliko takvih sporazuma primjerice 1946. godine s Belgijom i Francuskom, 1947. i 1948. godine s Argentinom, 1947. godine s Čehoslovačkom, 1951. godine s Kanadom i Australijom, a 1955. godine s Njemačkom (Di Muzio, 2012). Emigracija Talijana u inozemstvo u to se vrijeme smatralo strategijom za suzbijanje visoke stope nezaposlenosti praćene rastućim društvenim pritiskom. Između 1946. i sredine 1970-ih godine više od sedam milijuna Talijana napustilo je svoju državu, od kojih se polovica na kraju vratila kući (Di Muzio, 2012). Tokovi migracije radne snage iz Italije, potaknuti potražnjom država uvoznica, nisu dosegli obujam emigracije koju je Italija bilježila prije Drugog svjetskog rata. Ekonomski procvat 1950-ih i 1960-ih godina pokrenuo je velika unutarnja migracijska kretanja s poljoprivrednog juga na industrijalizirani sjever države (Di Muzio, 2012).

Italija je 1973. godine po prvi put zabilježila pozitivan migracijski saldo. Višak doseljenih u odnosu na broj iseljenih uglavnom je bio posljedica povratka iz inozemstva velikog broja Talijana, a unutarnja mobilnost ubrzo je premašila vanjske tokove. Istodobno se počela povećavati i imigracija stranaca. Prve valove činile su imigranti iz Filipina i Srednje Amerike, Eritreje i Zelenortskih otoka te Tunisa, Senegala i Maroka. Krajem 1980-ih godina imigranti iz Maroka i Senegala predstavljali su najveće skupine imigranata na talijanskom tlu (Di Muzio, 2012). Međutim, Italija se 1991. godine prvi put suočila s masovnom imigracijom. Kolaps komunističkih režima u Srednjoj i Istočnoj Europi potaknuo je migracije, a u Italiju je posebice bila velika imigracija iz Albanije. Tisuće izbjeglica iskrcale su se na talijanske obale, od kojih je većina ušla u državu ilegalno, prisilile su Vladu da usvoji mjere za reguliranje i upravljanje imigracijskim tokovima. Oko 50 000 albanskih izbjeglica iskrcalo se na obale nakon sloma albanskog komunističkog režima te je velika većina vraćena u državu podrijetla (Di Muzio, 2012). Ipak, imigracije iz Albanije nije stala te su od 1997. godine Albanci postali jedna od dviju najvećih imigrantskih grupa u Italiji te je njihov broj porastao za 40 % (Di Muzio, 2012). Porasla je i imigracija iz država Istočne Europe čime se bitno promijenio sastav imigrantske populacije. Broj imigranata iz Rumunjske porastao je za 140 % te su postali najveća skupina imigranata u Italiji u tri uzastopne godine, a isto tako se i broj imigranata iz Ukrajine povećao za 700 % (Di Muzio, 2012). Osim sve većeg broja imigranata iz istočnoeuropskih država u

Italiji, značajan raste i kineska imigracija. Italija se iz države emigracije pretvorila u državu imigracije. Brzina ovog razvoja, koja je donekle tipična i za druge mediteranske države kao što su Grčka, Portugal i Španjolska, također je imala značajan utjecaj na razvoj migracijske politike. Sve do kasnih 1980-ih godine Italija, kojoj je još uvijek nedostajalo iskustvo suočavanja s velikim brojem imigranata, nije ograničavala imigraciju. Ipak, transformacija iz države emigracije u državu imigracije dovela je do potrebe za donošenjem specifičnih i ciljanih političkih mjera. Godine 1986. donesen je prvi Zakon o imigraciji, koji je, osim što je uveo legalizaciju za neregularne migrante, proglasio je potpuni paritet postupanja prema talijanskim i stranim radnicima, iako je to uglavnom bila izjava namjere budući da sam zakon nije predvidio donošenje konkretnih integracijskih politika (Hermanin, 2017).

Godine 1990. zbog vanjskog pritiska koji su na Italiju vršile druge europske države uključene u Schengenski sporazum o slobodnom kretanju i zabrinutosti zbog prevelike propusnosti talijanske granice, konzervativna vlada donijela je tzv. „*Martellijev*“ zakon (Hermanin, 2017). Kao rezultat toga, pojačane su granične kontrole te su ljudi koji dolaze iz država iz kojih je stizalo najviše imigranata morali podnijeti zahtjev za vizu, a provedeno je i protjerivanje neregularnih migranata. Zakon je predvidio i određivanje godišnje kvote ulazaka te je tako Italija prvi put donijela mjere za reguliranje migracijskih tokova. Ipak, ovi propisi nisu rezultirali učinkovitom kontrolom granica ili smanjenjem neregularnih migracija, naprotiv, one su se čak i povećale. Kao rezultat iznenadnog i neočekivanog priljeva velikog broja albanskih izbjeglica 1991. pitanje migracije je ušlo u politički fokus te su 1992. godine izmijenjeni kriteriji za dobivanje državljanstvo. Postali su lakši za potomke talijanskih iseljenika u inozemstvu i teži za imigrantima izvan Europske unije (Hermanin, 2017). Godine 1998. koalicijska vlada lijevog centra premijera Romana Prodiya donijela je prvi sustavni Zakon o migraciji (Hermanin, 2017). Neregularne migracije bile su ponovno u središtu pozornosti. Zakon je imao za cilj smanjenje broja nezakonitih ulazaka i usvajanje učinkovitijih mjera repatrijacije. Također, uspostavljeni su Centri za privremeni pritvor za migrante koji će uskoro biti deportirani. Istodobno, zakon je omogućio pristup obrazovanju i nacionalnom zdravstvenom sustavu za sve imigrante bez obzira na njihov pravni status. Postavio je regularne migrante u ravnopravan položaj s talijanskim državljanima po pitanju socijalnih prava, omogućio spajanje obitelji i uveo trajne boravišne dozvole za koje stranci mogu podnijeti zahtjev nakon što legalno borave u Italiji u razdoblju od najmanje pet godina. Uveden je Fond za migracijsku politiku kako bi se financirale inicijative koje podupiru integraciju imigranata u talijansko društvo. Godine 2002. koalicijska vlada desnog centra premijera Silvija Berlusconi donijela je takozvani „*Bossi-Fini*“ zakon koji je ponovno uspostavio restriktivne kriterije za imigraciju ograničavanjem

legalnih ulazaka i usredotočujući se na uvođenje učinkovitijih alata za borbu protiv neregularnih migracija (Hermanin, 2017). Kao posljedica toga, imigranti su morali imati ugovor o radu prije dolaska, a privremene vize za traženje posla više nisu bile dostupne. U pogledu borbe protiv neregularne migracije, zakon predviđa trenutno protjerivanje prikrivenih imigranata koje policija prati do granica države. Nadalje, osumnjičeni neregularni imigranti odvođeni su u privremene pritvorske centre kako bi bili identificirani. Ako policija ne otkrije identitet, imigrant će biti zadržan u pritvoru od šest mjeseci do godinu dana ili deportiran. Zakon također predviđa angažman susjednih država u sprječavanju neregularne migracije u Italiju. Brodovi ilegalnih imigranata mogu se zaustaviti na moru gdje se vrši identifikacija onih koji imaju pravo na politički azil. Ova klauzula izazvala je zabrinutost međunarodne zajednice oko prava na azil. Ipak, unatoč restriktivnom stavu o imigraciji, koalicijska vlada desnog centra također je odobrila legalizaciju za oko 650 000 imigranata (Hermanin, 2017). Do danas je „*Bossi-Fini*“ zakon još uvijek glavni zakon za migracije u Italiji, iako je tijekom godina bilo mnogo prijedloga za reformu (Hermanin, 2017). Ovi prijedlozi uglavnom se odnose na odredbu zakona da imigranti moraju imati ugovor o radu kako bi legalno ušli u državu. Paradoksalno, ovo pravilo navodi ljude da ilegalno ulaze u državu kako bi potražili posao, a zatim se vraćaju u svoju domovinu gdje podnose zahtjev za legalan prijem. Ukratko, zakon je vrlo kontroverzan jer migraciju smatra društvenom opasnošću koju treba obuzdati, čak i po cijenu ozbiljnog smanjenja prava imigranata (Di Muzio, 2012). Godine 2007. koalicijska vlada lijevog centra ponovno s premijerom Romanom Prodiem zalagala se za zakonodavnu reformu u pogledu imigracije (Hermanin, 2017). Međutim, 2008. godine koalicijska vlada desnog centra ponovno s premijerom Silviom Berlusconiem preuzela je dužnost te je uvela tzv. „Sigurnosni paket“ za daljnje ograničavanje migracija koji je kasnije koalicijska vlada lijevog centra premijera Enrica Lette 2013. godine ublažila (Hermanin, 2017).

Prvi zakon o državljanstvu donesen je 1912. godine te je njime uspostavljeno načelo krvne veze (*ius sanguinis*) prema kojem su samo potomci Talijana imali pravo dobiti talijansko državljanstvo i to pretežno po muškoj liniji (Hermanin, 2017). Tako su djeca automatski stekla očevo državljanstvo, osobe udane za Talijana dobivale su talijansko državljanstvo, dok su Talijanke gubile talijansko državljanstvo u slučaju braka sa stranim državljaninom ako su stekle državljanstvo svoga supruga. Od 1992. godine državljanstvo i naturalizacija regulirani su novim zakonom kojim su ukinute spolne razlike prethodnog zakona u pogledu stjecanja talijanskog državljanstva (Hermanin, 2017). Međutim, stjecanje državljanstva i dalje se temelji na konceptu krvne veze, stoga je olakšan pristup državljanstvu potomcima talijanskih emigranata, ali nije dodijelio isto pravo imigrantskoj populaciji Italije. Stjecanje državljanstva prema načelu

područja (*ius soli*) ograničeno je na djecu čiji su roditelji bez državljanstva ili ako djeci država podrijetla roditelja ne daje automatski državljanstvo (Hermanin, 2017). Zakon ujedno prihvaća zahtjeve za naturalizaciju od strane državljana Europske unije koji zakonito borave u Italiji najmanje deset godina. Državljanstvo se može dobiti i brakom s talijanskim državljaninom nakon što je supružnik stranac bio zakonito na talijanskom teritoriju dvije godine nakon sklapanja braka ili tri godine ako ima prebivalište u inozemstvu. Druga generacija imigranata, rođena u Italiji od roditelja sa stranim državljanstvom, može podnijeti zahtjev za talijansko državljanstvo tijekom razdoblja od dvanaest mjeseci nakon 18. rođendana ako su živjeli u Italiji do punoljetnosti. Ovaj zakon također dopušta dvojno državljanstvo (Hermanin, 2017).

U kontekstu rastuće imigracijske populacije, broj stranih državljana koji stječu talijansko državljanstvo posljednjih godina kontinuirano se povećavao. Italiji nedostaje sustavna i koherentna politika integracije iako postoje brojni zakoni koji reguliraju različita područja društvene integracije migranata (Di Muzio, 2012). Nedovoljno dugoročno političko planiranje do sada je rezultiralo „hitnim“ reakcijama na potrebe povezane s fenomenom migracija koje su uglavnom ograničenih na sferu socijalnih politika (Di Muzio, 2012). Imigranti su dobili socijalna prava osobito u pogledu zapošljavanja, zdravstva i obrazovanja, ali priznavanje političkih prava zaostaje. Unatoč brojnim reformskim pokušajima posljednjih godina politička zastupljenost koja je nedvojbeno temeljni element uključivanja u društvo i sudjelovanja u javnom životu i dalje je ograničena (Di Muzio, 2012). Pravo glasa rezervirano je za državljane Europske unije koji to zatraže, ali i to je ograničeno na lokalne izbore te europske izbore. Na lokalnoj razini, neki gradovi poput Modene, Padove i Torina, ali i neke regije uspostavile su politička savjetodavna tijela sastavljena od lokalno izabраниh migranata koji bi trebali politički predstavljati ljude koji nisu državljani Europske unije. Ova savjetodavna tijela, međutim, imaju samo savjetodavnu, ali ne i moć odlučivanja te je stoga njihov politički utjecaj vrlo ograničen (Di Muzio, 2012).

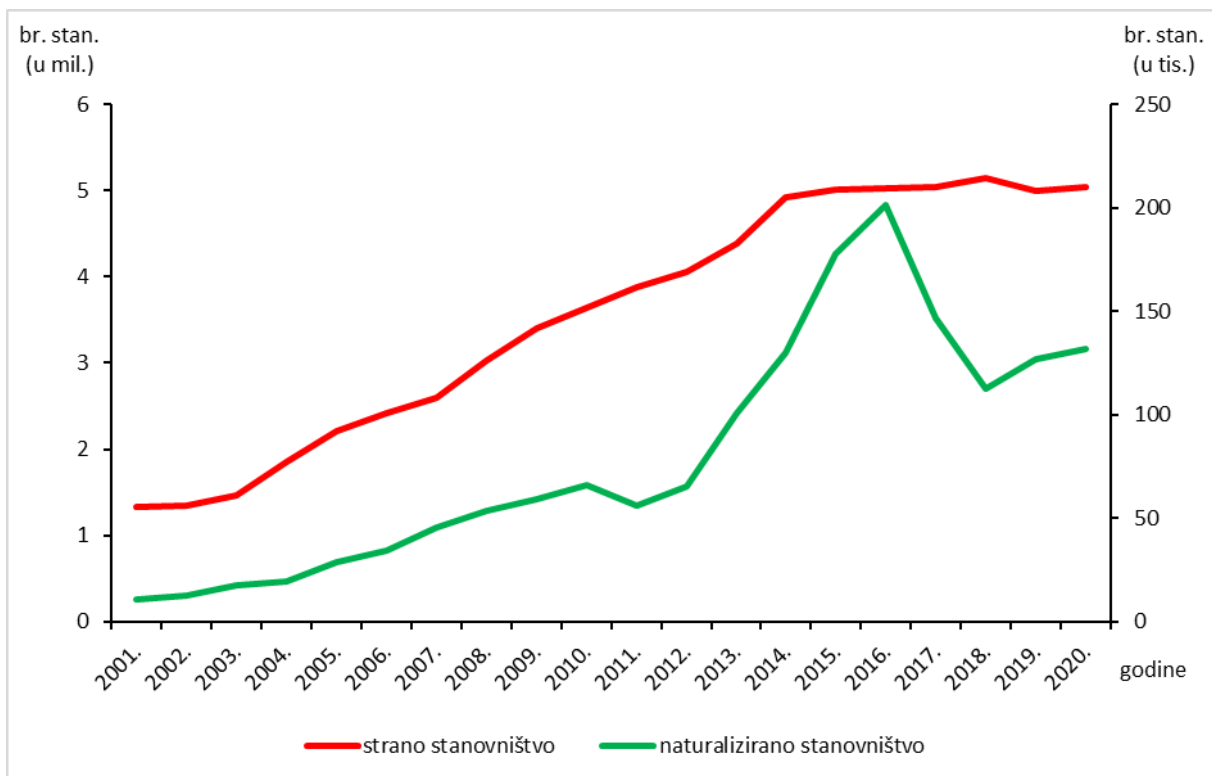
Slabosti talijanske integracijske politike osobito su posljedica neučinkovite i nehomogene provedbe imigracijske politike (Di Muzio, 2012). Decentralizacija i različiti društveno-ekonomski uvjeti u različitim regijama Italije dovode do nejednakog tretmana imigrantskog stanovništva, pri čemu neke regije pružaju veće mogućnosti i prava imigrantima od drugih (Di Muzio, 2012). Općenito, provedba politike integracije imigranata učinkovitija je na sjeveru države, gdje su socijalne usluge učinkovitije, nego na jugu gdje postoji veća konkurencija s lokalnim stanovništvom za pristup socijalnim uslugama (Di Muzio, 2012). Također, nedavna ekonomska recesija utječe na politike integracije imigranata jer nagriza društveni sektor, a time i okosnicu takve politike. Nedostaci u politici i nedostatak provedbe često se zamjenjuju

vjerskim institucijama, sindikatima i neprofitnim organizacijama koje pružaju podršku imigrantima u situacijama kao što su njihov početni prihvat ili zapošljavanje (Di Muzio, 2012). Integracija se tako odvija na neformalnoj razini. Dobre prakse, osobito na lokalnoj razini, igraju puno važniju ulogu u integraciji imigranata od službene politike.

Na javni diskurs o imigraciji značajno utječe velika prisutnost neregularnih migranata na talijanskom teritoriju (Hermanin, 2017). Talijanski zakon razlikuje nezakonitu imigraciju i prikrivenu imigraciju, a razlika se temelji na statusu imigranta u trenutku ulaska u državu. Prikriveni imigranti ušli su u Italiju bez potrebne ulazne vize, dok su neregularni imigranti pojedinci koji su ušli u državu s važećom vizom koju su potom prekoračili čime njihov boravak postaje nezakonit (Hermanin, 2017). Neki istraživači vjeruju da su gotovo svi migranti iz država koje nisu članice Europske unije, a borave u Italiji ilegalno živjeli u državi barem određeno vrijeme. Posebna pozornost posvećena je iskrcavanje izbjeglice na talijansku obalu budući da se u trenutku dolaska smatraju prikrivenim s obzirom da ne posjeduju potrebne zakonske dokumente za ulazak. U prvom desetljeću ovog stoljeća došlo je do iskrcavanja afričkih i azijskih imigranata na obale Sicilije posebno iz Iraka, Liberije, Sudana, Maroka, Eritreje, Somalije, Etiopije te je između 2007. i 2008. godine Italija zabilježila više od 57 000 dolazaka (Hermanin, 2017). Ti su se brojevi smanjivali u sljedećim godinama, da bi se opet povećali s "Arapskim proljećem" 2011. godine. Imigranti koji su brodovima stigli na obalu Sicilije i Lampedusea uglavnom su podrijetlom iz Libije i Tunisa te je samo u 2011. godini tim rutama u Italiju došlo više od 50 000 izbjeglica (Hermanin, 2017). U ovom razdoblju su do izražaja došle i slabosti talijanskog sustava za prihvat izbjeglica i azila (Di Muzio, 2012).

Na razini politika u središtu je pozornosti pitanje kako se može poboljšati upravljanje imigracijskim tokovima, kao i uključivanje imigrantske populacije u talijansko društvo (Di Muzio, 2012). Tu je i pitanje je percepcija imigracije od strane talijanske javnosti. Konačno, međunarodni događaji kao što su ekonomska kriza i političke promjene u mnogim sjevernoafričkim državama imale su i nastavit će imati utjecaj na imigracijske obrasce u Italiji (Di Muzio, 2012). Osobito desničarske stranke sklone su iskorištavanju ove teme u izborne svrhe povlačeći tijesnu vezu između imigracije i javne sigurnosti te se usredotočujući isključivo na kriminalizaciju neregularnih migracija. Kako bi osvojili glasove, imigrante predstavljaju kao konkurente za posao, okrivljujući imigrante kao jedan od razloga za nezaposlenost među talijanskim državljanima. To je izrazito opasno u kontekstu krize koja je pretežito zahvatila ranjive skupine, uključujući imigrante. Pogoršanje tržišta rada i za imigrante i za Talijane može dovesti do sve veće konkurencije za posao i može izazvati društvene sukobe, kao i promjene u obrascima imigracije u nadolazećim godinama. Unatoč takvim stavovima, također postoji

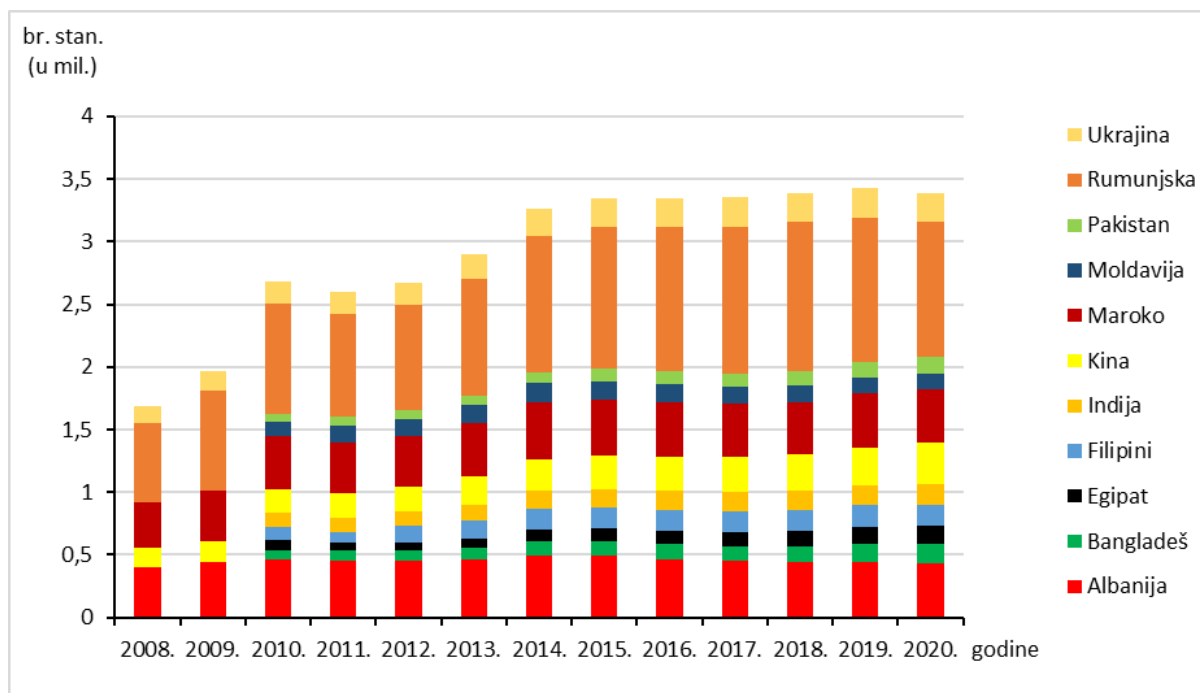
tendencija rastuće svijesti u talijanskoj javnosti o komplementarnoj ulozi imigrantske radne snage posebno u pogledu specifičnih sektora ekonomije gdje domaće stanovništvo ne želi raditi. Od 2001. do 2014. Italija bilježi vrlo intenzivan porast broj stranog stanovništva. Od 2011. značajno se povećao broj naturaliziranog stanovništva što je posljedica liberalnih migracijskih politika poput legalizacije i regulacije migrantskog statusa koje su provedene u državi. Međutim, zbog političkih promjena i uvođenja konzervativnijih migracijskih politika broj naturaliziranog stanovništva značajno se smanjio posljednjih godina (sl. 18.).

Sl. 18. Strano stanovništvo i naturalizirano stanovništvo u Italiji u razdoblju između 2001. i 2020. godine

Izvor: ISTAT, 2021

Prema državama podrijetla, većina stranog stanovništva u Italiji dolazi iz europskih država, a najznačajnije regije iz kojih dolaze imigranti su Jugoistočna Europa s državama Rumunjskom i Albanijom te Istočna Europa osobito države Ukrajina i Moldavija (sl. 19.). Značajan dio stranog stanovništva dolazi iz afričkih država Maroka i Egipata te azijskih država Kine, Indije i Filipina.

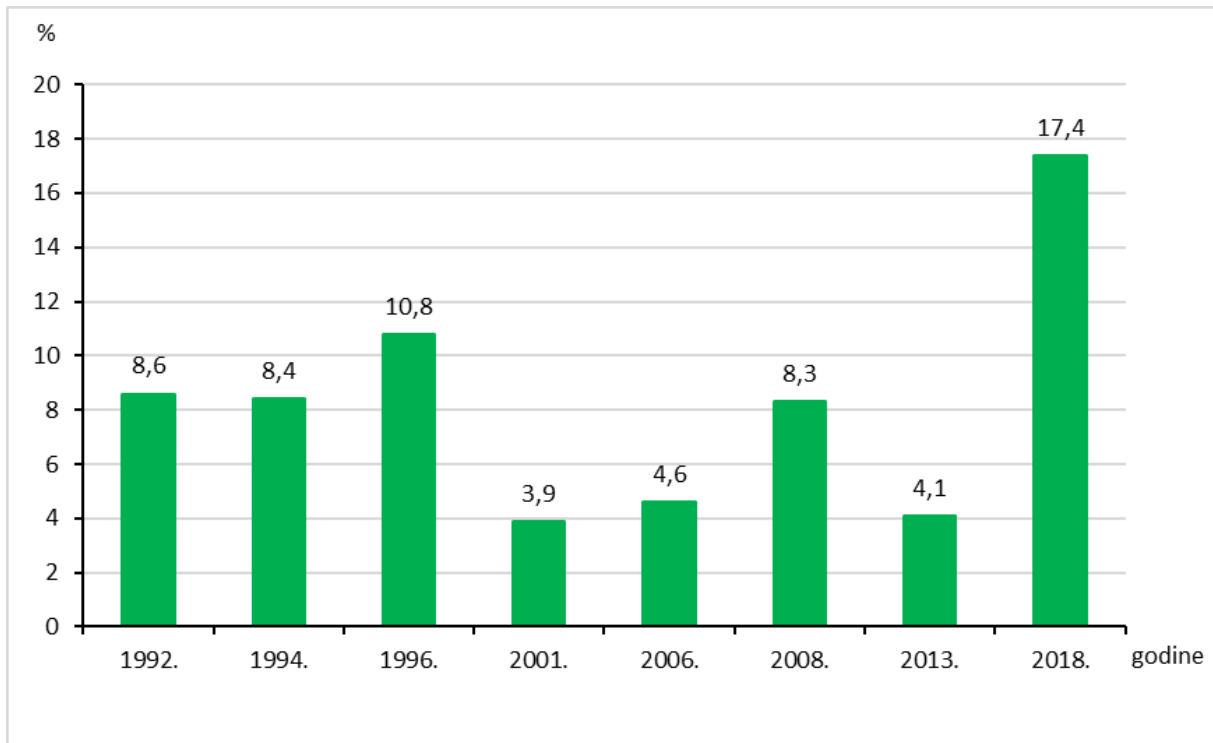

Sl. 19. Strano stanovništvo u Italiji prema državi podrijetla u razdoblju između 2008. i 2020. godine

Izvor: ISTAT, 2021

Iako je Italija imala tradiciju desničarskih stranaka, pitanje migracija dugo vremena nije bilo politički prioritet. Međutim, posebno zbog problema neregularnih migracija, došlo je do promjene. Najznačajnija desničarska stranka u Italiji je Liga (*LN*) koja pripada europskoj grupaciji Identitet i demokracija (*ID*), a osnovana je 1991. godine kao Sjeverna Liga - federalistička, regionalistička i ponekad secesionistička stranka. Program stranke zagovara transformaciju Italije u saveznu državu, fiskalni federalizam i veću regionalnu autonomiju posebno za sjeverne regije (Woods, 2021). Stranka se također ponekad zalagala za odcjepljenje sjevernih regija od ostatka Italije, a novonastala državu nazvala bi se Padanija. Općenito zauzima antijužnjačke stavove i članovi stranke su poznati po protivljenju doseljavanja iz južne Italije u gradove sjeverne Italije. Pritom stereotipiziraju južne Talijane kao štetne za talijansko društvo pripisujući im ekonomske nevolje Italije i nejednakosti Sjevera i Juga u talijanskoj ekonomiji nedostatkom obrazovanja ili kriminalitetom (Bernhard i Kriesi, 2019). Porastom imigracije u Italiju od kraja 1990-ih godina stranka zauzima oštar stav prema kriminalu i ilegalnoj imigraciji posebno iz islamskih država, terorizmu te podržava promicanje imigracije iz nemuslimanskih država u cilju zaštite kršćanskog identiteta Italije i Europe (Bernhard i Kriesi, 2019). Pod vodstvom Matea Salvinija stranka je preusmjerila fokus svoje politike na

pitanje identiteta te je počela isticati euroskepticizam. Najbolji rezultat stranka je ostvarila na parlamentarnim izborima 2018. godine te je postala koalicijski partner u Vladi do 2019. godine (sl. 20.). Woods (2021) zaključuje da je stranka iskoristila globalnu migracijsku krizu kako bi potkopala liberalnu demokraciju napadajući liberalno-demokratsku ideju pristupa javnim dobrima koju država blagostanja pruža i koja bi trebala biti dostupna samo legalnim talijanskim državljanima.

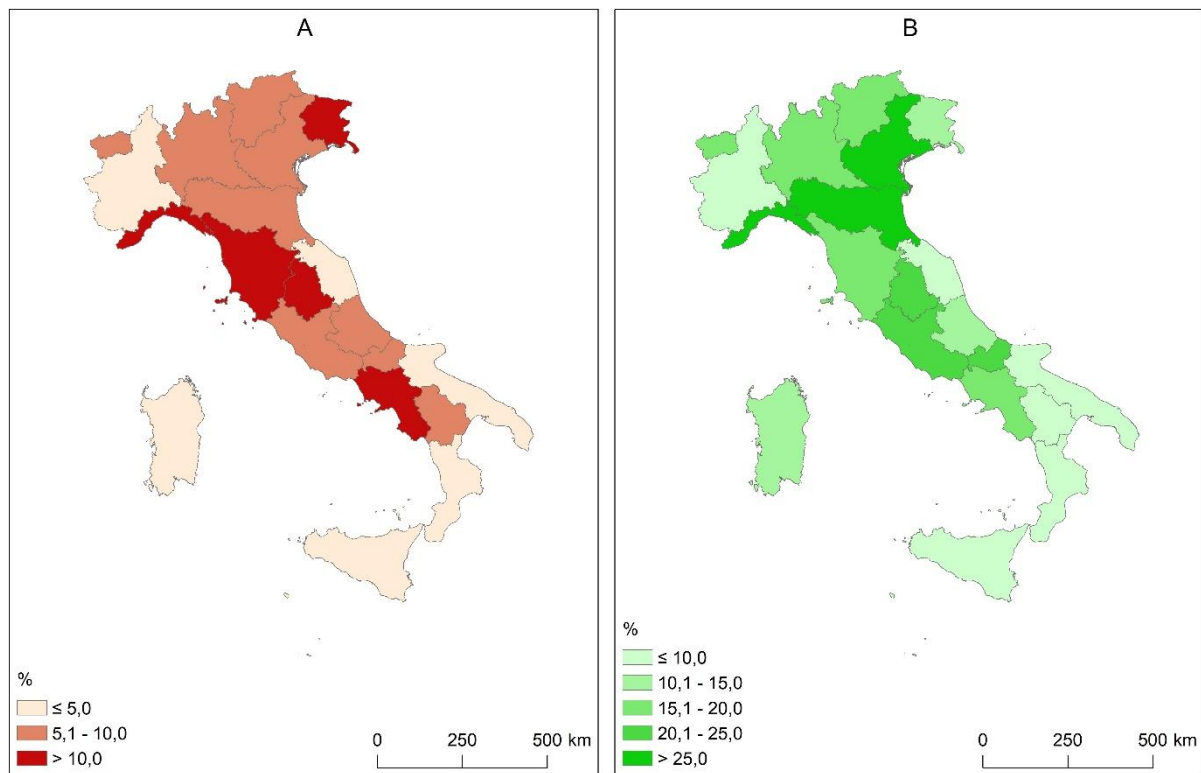
Sl. 20. Izborni rezultati Lige na parlamentarnim izborima u razdoblju između 1992. i 2018. godine

Izvor: Dipartimento per gli Affari Interni e Territoriali, 2021

Stranka je pretežito najbolje rezultate ostvarila u regijama sjeverne Italije u kojima je udio stranog stanovništva veći od državnog prosjeka (sl. 21). To je rezultat činjenice da je stranka nastala kao separatistička i kasnije federalistička te je zastupala interese razvijenijeg sjevera Italije naspram nerazvijenijem jugu Italije. Stranka je nedavno usvojila i antiimigracijske stavove i sumnjičavost prema strancima koje većinom smatra prijetnjom nacionalnom identitetu Italije. Zanimljiva je činjenica da je stranka ostvarila iznadprosječne rezultate u sjevernim regijama koje imaju iznadprosječni udio stranog stanovništva, a ne u južnim regijama s ispodprosječnim udjelom stranog stanovništva. Može se zaključiti da je u tim regijama

stanovništvo i dalje sumnjičavo prema politikama stranke i njihovoj želji za preraspodjelom vlasti unutar države.

Sl. 21. Udio stranog stanovništva u Italiji (A) i izborni rezultat Lige na parlamentarnim izborima 2018. godine (B) prema regijama

Izvor: ISTAT, 2021; Dipartimento per gli Affari Interni e Territoriali, 2021

3.6. Španjolska

Ustav Španjolske usvojen je 1978. godine i njime je uspostavljena moderna Kraljevina Španjolska kao država regija koja je ustrojena u 17 autonomnih zajednica i 2 autonomna grada. Autonomne zajednice imaju visoke, ali i različite stupnjeve autonomije, međutim, migracijska politika je u nadležnosti državnog parlamenta i državne vlade. Tradicionalno emigracijska država, Španjolska se transformirala u nekoliko desetljeća u jednu od najvažnijih imigracijskih država u Europi. Migracijska politika mnogo je puta mijenjana kako bi išla u korak sa stalno promjenjivom situacijom. Od sredine 1980-ih godina španjolsko strano stanovništvo poraslo je devetnaest puta na oko 4,5 milijuna ljudi 2004. godine (Ortega Pérez, 2004). Iako pitanja o

društvenoj integraciji imigranata u početku nisu bila obrađena, ona s vremenom sve više dobivaju na važnosti (Ortega Pérez, 2004).

Između 1946. i 1958. godine oko 624 000 ljudi napustilo je Španjolsku zbog ekonomskih i političkih razloga tijekom Francove vlasti (Kreienbrink, 2008). S ekonomskim usponom zapadnoeuropskih država one postaju atraktivne kao države odredišta za španjolske imigrante, slabi privlačnost Latinske Amerike te se kontinuirao smanjuje broj prekooceanskih emigranata, i do sredine 1970-ih godine je postala gotovo beznačajna (Kreienbrink, 2008). Otprilike 300 000 ljudi je odselilo iz Španjolske u Latinsku Ameriku između 1958. i 1975. godine (Kreienbrink, 2008). Španjolska je postala izvorište radnika potrebnih Francuskoj, Njemačkoj, a kasnije i Švicarskoj. Ekonomska i energetska kriza 1973. i 1974. godine dovela je do prestanka zapošljavanja strane radne snage u tim državama, što je rezultiralo drastičnim smanjenjem emigracije iz Španjolske. Od 1960. do 1975. godine oko dva milijuna stanovnika Španjolske migriralo je u druge europske države (Kreienbrink, 2008). Uz dugotrajne migracije radne snage, značajna je pojava bila i sezonska migracija, posebice u sektoru poljoprivrede (Kreienbrink, 2008). U navedenom razdoblju 1,5 milijuna španjolskih migranata uputilo se u inozemstvo, posebno u Francusku, na posao u vrijeme žetve (Kreienbrink, 2008).

Od sredine 1970-ih do 1990. godine otprilike 15 000 ljudi godišnje odlazilo je u druge europske države kroz španjolski program kontroliranog iseljavanja (Kreienbrink, 2008). Većina ih je otišla u Švicarsku i u manjoj mjeri u Francusku na razdoblje kraće od godinu dana. Broj ljudi poslanih u inozemstvo kroz program „kontroliranog“ iseljavanja drastično se smanjio nakon ulaska Španjolske u Europsku uniju 1986. godine i ukidanja prijelaznih ograničenja slobodnog kretanja španjolskih radnika unutar Europske unije 1991. godine, što je program učinilo nepotrebnim. Ovi oblici iseljavanja bili su popraćeni, donekle odgođenom, ali značajnom povratnom migracijom. Od dva milijuna migranata koji su otišli u druge europske države između 1962. i 1979. godine, vratilo se 1,5 milijuna (Kreienbrink, 2008). U razdoblju između 1980. i druge polovice 1990-ih godina, broj povratnika iz europskih država u Španjolsku kretao se oko 15 000 godišnje, a nakon toga se broj počeo smanjivati (Kreienbrink, 2008). Ovaj nastavak povratka u Španjolsku najvjerojatnije je posljedica činjenice da gotovo pet desetljeća nakon potpisivanja sporazuma o zapošljavanju gastarbajtera sve veći broj migranata dostiže dob za umirovljenje i želi provesti preostale godine u svojoj domovini. Oscilacije u povratnoj migraciji iz Latinske Amerike bile su ekstremnije. Od sredine 1990-ih godina, kada ih je bilo otprilike 8 000 godišnje, broj se naglo povećao kao posljedica kriza u Latinskoj Americi te je 2002. godine iznosio više od 30 000 te je potom dosegla istu razinu kao i u Europi (Kreienbrink, 2008).

Broj stranaca u Španjolskoj polako se povećava od sredine 1980-ih godina. Godine 1975. u Španjolskoj je živjelo oko 200 000 stranaca, a taj se broj povećao pet puta u sljedećih 25 godina da bi do kraja stoljeća dosegao milijun (ne uključujući imigrante bez dokumenata) što je predstavljalo oko 4 % tadašnje populacije Španjolske od 40 milijuna stanovnika (Kreienbrink, 2008). Krajem 2007. godine oko 3,98 milijuna stranaca imalo je boravišnu dozvolu, s tim da je broj nositelja dozvola rastao po stopi od oko 20% godišnje od 2000. godine (Kreienbrink, 2008). Između 2004. i 2005. godine porastao je za gotovo 40 % kao rezultat kampanje legalizacije, a zatim od 2006. do 2007. godine za više od 30 % (Kreienbrink, 2008). Ako se, umjesto broja registriranih stranaca, uzme u obzir broj osoba rođenih u inozemstvu (5,25 milijuna), pojavljuje se sasvim drugačiji pogled na imigraciju u Španjolsku (Kreienbrink, 2008). Ti ljudi se mogu podijeliti u tri kategorije: stranci, naturalizirani državljani i Španjolci. Ovu posljednju skupinu čine prvenstveno nešto više od pola milijuna druge i treće generacije španjolskih emigranata rođenih diljem Europe, Latinske Amerike i Afrike koji su došli u Španjolsku te je općenito visoka razina imigracije bila je odgovorna za značajan porast stanovništva u Španjolskoj (Kreienbrink, 2008).

Razlozi za transformaciju Španjolske iz države emigracije u državu imigracije različiti su i uzrokovani kako španjolskom domaćom ekonomskom i političkom situacijom, tako i socijalno-ekonomskim i političkim razvojem u inozemstvu (Kreienbrink, 2008). Članstvo države u Europskoj uniji i njezin relativno kontinuirani ekonomski rast učinili su Španjolsku privlačnom migracijskom destinacijom. Štoviše, u pojedinim sektorima (primjerice u poljoprivredi) došlo je do manjka radne snage jer više nije bilo moguće privući španjolske radnike, koji su se navikli na viši životni standard (Kreienbrink, 2008). Ovi manjkovi također su posljedica smanjenja migracije iz ruralnih u urbana područja, čime je smanjena ponuda nekvalificirane radne snage u gradovima. Širenje neformalnog sektora stvorilo je dodatne mogućnosti zapošljavanja za imigrante. Osim toga, španjolska granična i imigracijska politika do sredine 1980-ih godina bila je labavo definirana, a situacija se nastavila i 1990-ih godina zbog usredotočenosti države na turizam (Kreienbrink, 2008). Nakon što su strože granične kontrole uvedene, zamah koji su stvorile migracijske mreže i postojeće osobne veze, kao i mogućnost spajanja obitelji, djelomično su osujetili željene učinke ograničenja. Transformaciji Španjolske u imigracijsku državu doprinijela su ograničenja imigracije u državama poput Njemačke, Francuske i Švicarske od sredine 1970-ih godina te SAD-a sredinom 1980-ih godina što je Španjolsku učinilo posebno privlačnom migrantima iz Latinske Amerike i Filipina (Kreienbrink, 2008). Pojava diktatura u gotovo svim državama Latinske Amerike, kao i bivšim kolonijama Ekvatorijalne Gvineje, dovela je do rasta migracija potaknutog političkim razlozima

(Kreienbrink, 2008). Kasnije je, međutim, migracija iz navedenih država postala sve više motivirana ekonomskim razlozima (Kreienbrink, 2008).

Razvoj španjolske migracijske politike može se opisati kao spor proces sazrijevanja prema postajanju imigracijskom državom. Sukladno tome, propisi su se stalno prilagođavali kako bi se rješavali aktualni problemi. Kontrola imigracije uvijek je bila u prvom planu, pri čemu su nova pitanja, poput integracije, tek postupno dobivala više prostora u raspravi. U razvoju migracijske politike u Španjolskoj moguće je razlikovati tri ili četiri faze (Ortega Pérez, 2004). U početnoj fazi razvoja politike stvorene su osnovne zakonske odredbe i razvijena politička svijest o imigraciji (Ortega Pérez, 2004). Među tim osnovnim odredbama bili su članci koji se odnose na strance i azil koji su uključeni u Ustav iz 1978. godine, kao i restriktivniji i policijski orijentirani Zakon o strancima iz 1985. godine (Ortega Pérez, 2004). Ovaj je zakon nastao u vrijeme kada nije bilo značajne imigracije u Španjolskoj te pitanja vezana uz migracije nisu bila značajna u parlamentarnim raspravama. Politička spoznaja da problemi vezani uz imigraciju stvarno postoje naveli su vladu da 1990. godine formulira osnovu za imigracijsku politiku. Ovaj politički program postavio je temelje za drugu fazu kreiranja migracijske politike koju karakterizira diferencijacija, koalescencija i konsolidacija. Uvedeni su propisi koji su zahvatili sva područja migracijske politike: ulazak i vizni propis, proširena sigurnost granica, uvođenje trajnih radnih dozvola, kvote za strane radnike i stroža politika azila u skladu s usklađenim europskim propisima. Također, poduzeti su početni koraci prema kreiranju integracijske politike, uključujući donošenje dozvola stalnog boravka i propisa za spajanje obitelji, kao i stvaranje i širenje specijaliziranih administrativnih usluga. Jedna od najvažnijih političkih mjera u ovoj fazi bilo je donošenje novih odredbi koji se odnose na provedbu Zakona o strancima iz 1996. godine (Ortega Pérez, 2004). Općenito, na ovaj razvoj utjecala je postupna pojava europske migracijske politike, posebice ulazak Španjolske u Schengenski sporazum 1991. godine, koji je sa sobom nosio značajan broj obveza. Treća faza razvoja migracijske politike u Španjolskoj započela je 2000. godine kada je stupio na snagu Zakon o pravima i slobodama stranaca i njihovoj društvenoj integraciji. Ovaj zakon se može smatrati modernim, fleksibilnim migracijskim zakonodavstvom, osmišljenim da olakša legalnu imigraciju i društvenu integraciju, uz zadržavanje svih postojećih kontrolnih mehanizama. Imigracija je od zanemarenog postala ključno političko pitanje. Tako se ova tema našla u središtu političke debate i sve više postajala populistički alat za političku mobilizaciju. Nakon što je osvojila apsolutnu većinu tijekom parlamentarnih izbora 2000. godine konzervativna vlada premijera Josea Aznara pooštrila je zakon kako bi, između ostalog, spriječila imigrante bez dokumenata da uživaju različita prava koja se daju osobama s važećom boravišnom dozvolom. Restriktivni

smjer migracijske politike doveo je do strožih mjera u pogledu deportacije, interniranja i spajanja obitelji, kao i do kazni za pomaganje i podržavanje neregularne migracije. Promjena vlasti nakon parlamentarnih izbora 2004. godine donijela je sa sobom novu fazu. Nova socijalistička vlada premijera Josea Luisa Zapatera zauzela je liberalno orijentiran pristup pitanju imigracije. Dok je zakon ostao nepromijenjen, novi propisi o provedbi doneseni krajem 2004. godine bili su znatno liberalnije prirode (Ortega Pérez, 2004). Oni stavljaju jači naglasak na stvaranje legalnih puteva ulaska vezanih uz zapošljavanje. Nadalje, propisi koji se odnose na spajanje obitelji ponovno su neznatno ublaženi, a pooštrene procedure za rad na crno. Osim navedenih mjera održana je kampanja za legalizaciju migranata bez dokumenata te je po prvi put takva akcija nazvana procesom normalizacije umjesto kampanjom legalizacije (Ortega Pérez, 2004). Od tada je na snazi i manje stroži propis koji omogućuje trajnu legalizaciju za one koji mogu dokazati da su "ukorijenjeni" u državi. Dobro financiran integracijski fond također je osnovala središnja u korist autonomnih zajednica i lokalnih vlasti odgovornih za integraciju na svom području. Sredstva su namijenjena financiranju mjera za prihvata i integraciju imigranata, kao i obrazovnih programa usmjerenih na mlade migrante. Ta su sredstva u međuvremenu integrirana u sveobuhvatni Strateški plan za građanstvo i integraciju izrađen nakon opsežnog javnog savjetovanja i konsenzusa (Ortega Pérez, 2004).

Sastav stranog stanovništva u Španjolskoj znatno se promijenio tijekom posljednjih nekoliko desetljeća. Dok su imigranti iz Latinske Amerike prije bili većina, Europljani su u međuvremenu ponovno postali najveća skupina zbog imigracije iz Srednje i Istočne Europe. Osim toga, Afrikanci su i dalje važna skupina imigranata. Među Europljanima, koji čine 38,8 % svih imigranata 2019. godine, državljani Europske unije predstavljali su 80 % stranih stanovnika (García i Güell, 2019). Međutim, taj se broj smanjuje od 1990-ih i 2000-tih godina unatoč činjenici da su Rumunji, kojima je Španjolska postala druga najatraktivnija destinacija u Europi nakon Italije, i Bugari u međuvremenu također postali državljani Europske unije. To ih u međuvremenu čini najbrojnijim stranim europskim državljanstvom u Španjolskoj, nadmašujući Britance. Istočni Europljani i znatan broj portugalskih imigranata dolaze u Španjolsku kako bi izbjegli siromaštvo u svojim državama i potražili posao. Zaposle se prvenstveno kao nekvalificirana radna snaga u industriji, građevinarstvu, a odnedavno i u poljoprivredi. Strane državljanke iz Sjeverne i Zapadne Europe možemo podijeliti u dvije skupine: prvu čine poslovni ljudi, kvalificirano osoblje i menadžeri međunarodnih kompanija koji žive u urbanim središtima, a drugu čine umirovljenici koji svoju mirovinu žele provesti u toploj mediteranskoj klimi. Godine 2019. imigranti iz Afrike činili su 17,8 % svih stranaca u Španjolskoj, od kojih je većina bila iz država Magreba, najviše iz Maroka (García i Güell,

2019). Posljednjih godina imigranti iz subsaharske Afrike dolaze iz sve većeg broja država. Skupinu stranaca iz Amerike čine gotovo isključivo Latinoamerikanci, koji čine 36,2 % svih stranaca 2019. godine (García i Güell, 2019). Oni su stoga važan čimbenik u oblikovanju aktualnih migracijskih trendova. Dok su osobe iz Argentine, Venezuele i Kube izvorno dominirali, druge nacionalnosti su u Španjolsku imigrirale kao rezultat posebnih okolnosti poput sve veće ekonomske krize u Latinskoj Americi 1990-ih godina te unutarnjih sukoba u nekim državama kao i poteškoća povezanih s imigracijom u SAD. Trenutno, imigranti iz Ekvadora čine više od četvrtine svih Latinoamerikanaca, a slijede iz Kolumbije, Bolivije i Argentine (García i Güell, 2019). Općenito, imigranti iz Ekvadora i Kolumbije su uglavnom odgovorni za brzi porast imigracije iz Latinske Amerike te su i skladu s osobe iz Kolumbije treća najveća strana nacionalnost nakon doseljenika iz Maroka i Rumunjske (García i Güell, 2019). Ove brojke ne uključuju Latinoamerikance koji imaju pravo na španjolsko državljanstvo preko španjolskih roditelja ili baka i djedova i koji su stoga ušli u državu sa španjolskim putovnicama (García i Güell, 2019). Među relativno malim brojem imigranata iz azijskih država Kinezi čine gotovo polovicu imigranata, a slijede imigranti iz Pakistana, Filipina i Indije. Regionalna distribucija stranog stanovništva jasno pokazuje da su poljoprivredne regije duž mediteranske obale ključne za imigraciju, pa gotovo 80 % svih stranaca boravi u šest autonomnih zajednica - Katalonija, Zajednica Madrid, Valencijska zajednica, Andaluzija, Kanarski otoci i Regija Murcia (García i Güell, 2019).

Španjolska nikad nije bila posebno privlačna država za tražitelje azila, vjerojatno zbog relativno niske stope prihvaćanja azila te politike koja je prešutno olakšavala ilegalni ulazak u državu stranog stanovništva te mogućnost kasnije legalizacije statusa. Pravo na azil prvi put je dodano španjolskom ustavu 1978. godine i regulirano zakonom 1984. godine (Guillermo Encarnación, 2005). Zakonom je osiguran status izbjeglice prema Ženevskoj konvenciji i stvorini propisi o azilu temeljeni na nacionalnom zakonu. Zbog izdašnih zahtjeva za prihvatanje tražitelja azila i mogućnosti azila iz humanitarnih razloga, ovi su propisi smatrani prilično liberalnim. To se promijenilo reformom španjolskog zakona o azilu iz 1994. godine koja se usredotočila na tri središnja pitanja (Guillermo Encarnación, 2005). Prvo, napuštena je zbujujuća podjela između postupaka za davanje azila i statusa izbjeglice te je ostao samo status izbjeglice kako je navedeno u Ženevskoj konvenciji (Guillermo Encarnación, 2005). Ukinuti su teritorijalni azil i azil na temelju humanitarnih razloga, a potonji je ostao moguć samo prema iznimnim odredbama Zakona o strancima (Guillermo Encarnación, 2005). Zauzvrat, opseg zaštite za priznate izbjeglice proširen je izvan standarda Ženevske konvencije, tako da su se dozvole boravka i rada automatski davale uz odobrenje statusa izbjeglice. Drugo, što je najvažnije u

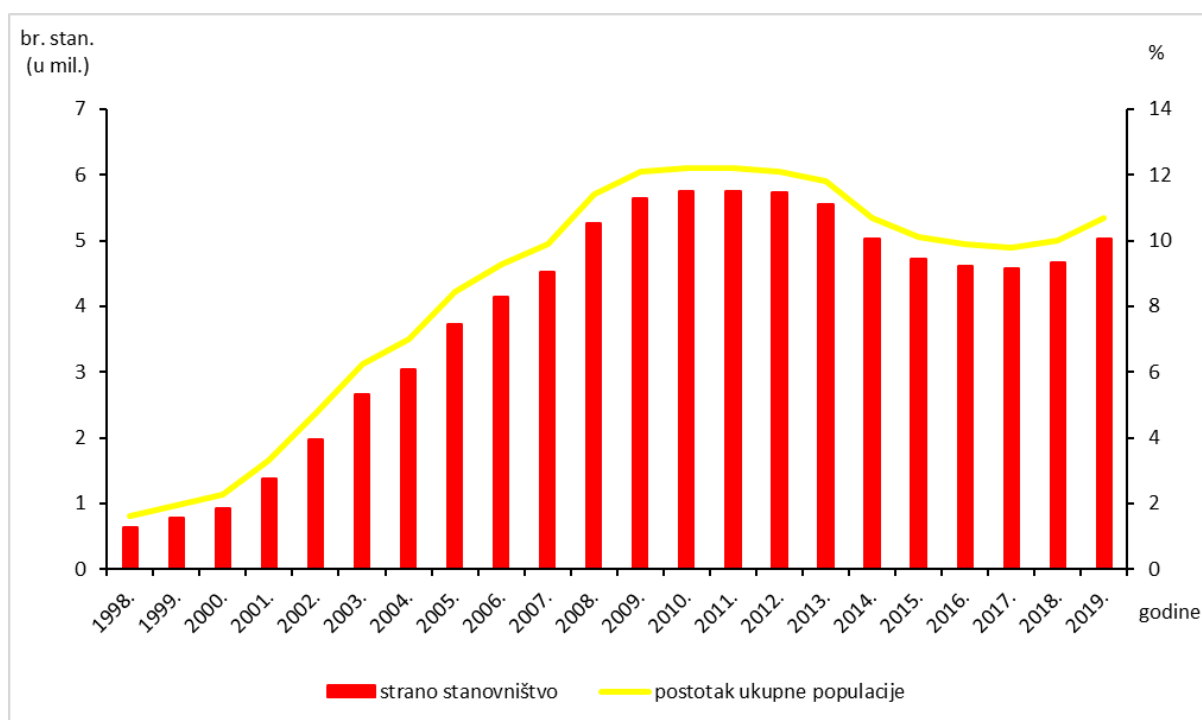
smislu usklađivanja prava na azil u Europskoj uniji, dodan je prethodni postupak kao dio procesa podnošenja zahtjeva za azil. Kao rezultat toga, netočne ili neutemeljene prijave mogle bi biti isključene iz procesa priznavanja. Ovaj novi postupak bio je u skladu sa sporazumima na europskoj razini i odražavao je odredbe sadržane u Schengenskom i Dublinskom sporazumu, kao što je regulacija nadležnosti nad procesom razmatranja zahtjeva i koncept sigurnih trećih država podrijetla (Guillermo Encarnación, 2005). Treća značajna izmjena zakona o azilu odnosila se na posljedice odbijanja zahtjeva. Dosadašnji propisi su načelno omogućavali ostanak u državi osobi čiji je zahtjev odbijen. Budući da se to smatralo temeljnim razlogom odabira azila kao puta prema imigraciji, novi propisi zahtijevaju od osoba kojima je odbijen azil da napuste državu u skladu sa Ženevskom konvencijom, osim ako ne mogu ispuniti uvjete za dobivanje vize prema odredbama Zakona o strancima (Guillermo Encarnación, 2005).

Španjolska politika državljanstva imala jasnu etničku pristranost i to onu koja favorizira naturalizaciju Latinoamerikanaca (Ortega Pérez, 2004). Španjolski zakon o državljanstvu mijenjan je nekoliko puta posljednjih desetljeća. Nažalost, sve te reforme nisu imale nikakve veze s pitanjem imigracije ili olakšavanjem integracije imigranata općenito. Iako su se noviji amandmani uvelike usredotočili na integraciju, oni su prije svega ograničeni na osobe koje su nekada bile Španjolci ili su potomci Španjolaca, što je takvim ljudima olakšalo ponovni zahtjev za državljanstvo, a time i integraciju (Ortega Pérez, 2004). Reforma iz 2004. godine proširila je ovu privilegiju na unuke bivših građana. Uglavnom to pogađa ljude iz država koje su bile glavna odredišta španjolskih iseljenika u 20. stoljeću poput Argentine i Venezuele (Ortega Pérez, 2004). Stoga politika državljanstva imala jasnu etničku pristranost, onu koja favorizira naturalizaciju Latinoamerikanaca te su a razliku od uobičajenih deset godina boravka koje se prvo moraju ispuniti da bi se prijavili za državljanstvo, Latinoamerikanci moraju boraviti u državi samo dvije godine prije podnošenja zahtjeva (Ortega Pérez, 2004). Dvojno državljanstvo dopušteno je na temelju sporazuma između Španjolske i brojnih latinoameričkih država, ili međusobno priznato u nedostatku takvog sporazuma. Da biste stekli pravo na državljanstvo, potrebna je zadovoljavajuća razina integracije u španjolsko društvo, dokaz o legalnom boravku i dokaz dobrog građanskog ponašanja. Kako bi se utvrdila razina integracije, podaci o jezičnim vještinama redovito se dobivaju iz matičnih knjiga, a navedeno također stavlja Latinoamerikance u očitu prednost (Ortega Pérez, 2004).

Neregularne migracije, a posebno neregularni boravak trajni su problemi vezani uz imigraciju u Španjolsku. Mnogi ljudi koji su uključeni u ovaj oblik migracije obično dolaze iz država Istočne Europe, Afrike, Latinske Amerike ili Azije. Postoje i naznake da značajan broj ljudi iz drugih država članica Europske unije živi kao dugoročni turisti u Španjolskoj bez statusa

legalnog boravka (Gálvez Iniesta, 2021). U Španjolskoj su nedokumentirani boravci obično rezultat "prekoračivanja" odnosno ostanka duže od dopuštenog trajanja nakon legalnog ulaska u državu (Gálvez Iniesta, 2021). Migranti koji se financiraju putem organizirane mreže ili mafije koriste turističku rutu za ulazak. Procjene o veličini ovog fenomena su prema prirodi nesigurne i uglavnom služe kao točke prijepora u političkim sporovima. Jednostavnim oduzimanjem broja boravišnih dozvola od brojki u autonomnim zajednicama i provincijama rezultira vrijednostima većim od milijun svake godine te daje neku ideju o veličini, ali još uvijek nije dovoljan pokazatelj.

U posljednja dva desetljeća broj stranog stanovništva kao i njihov udio u ukupnoj populaciji dramatično povećao što je posljedica liberalnih migracijskih politika poput legalizacije i regulacije migrantskog statusa, ali se zbog političkih promjena i uvođenja konzervativnijih migracijskih politika kao i ekonomske krize broj i udio stranog stanovništva ponešto smanjio (sl. 22.).

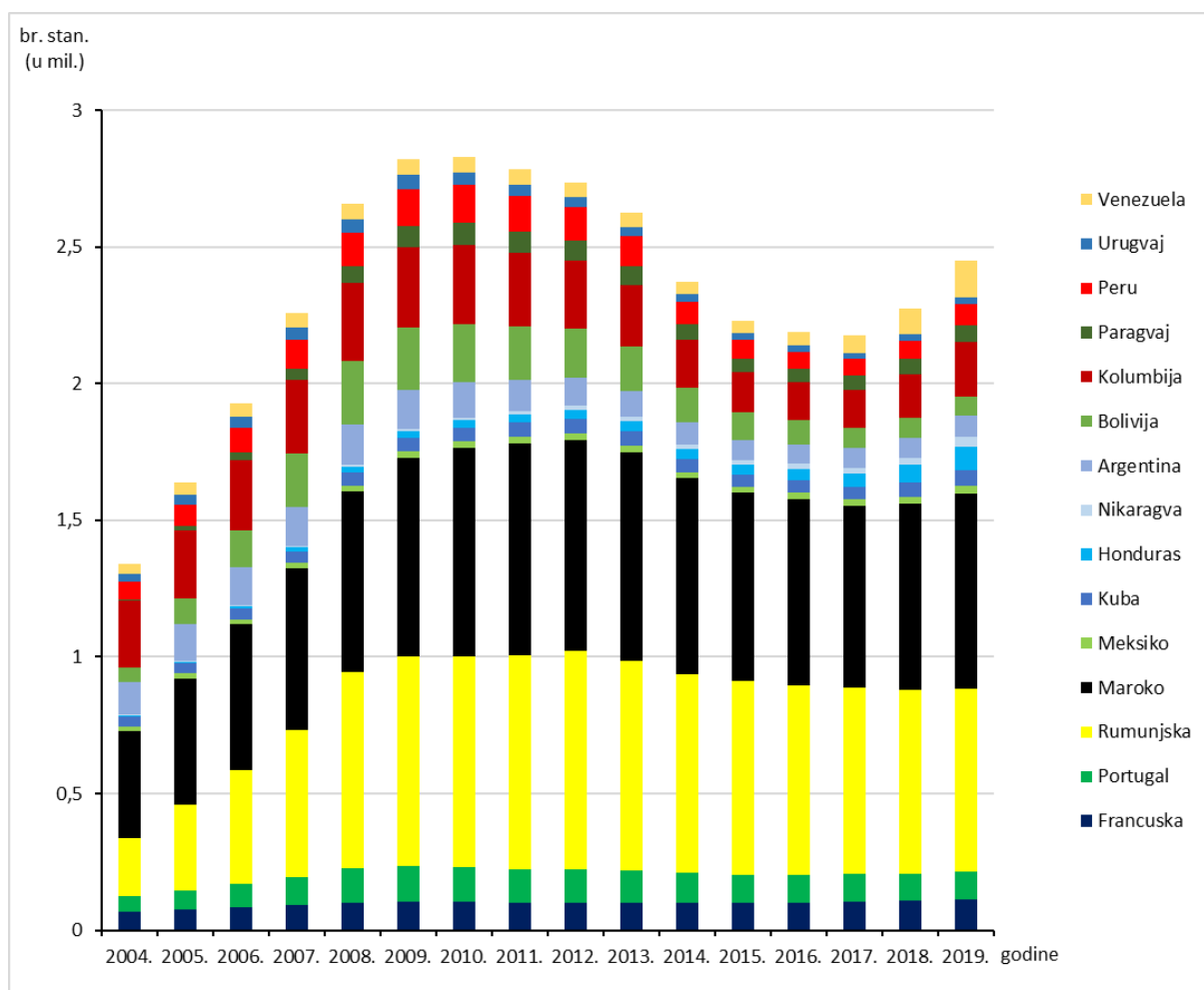

Sl. 22. Broj imigranata i njihov udio u ukupnom stanovništvu Španjolske u razdoblju između 1998. i 2019. godine

Izvor: INE, 2021

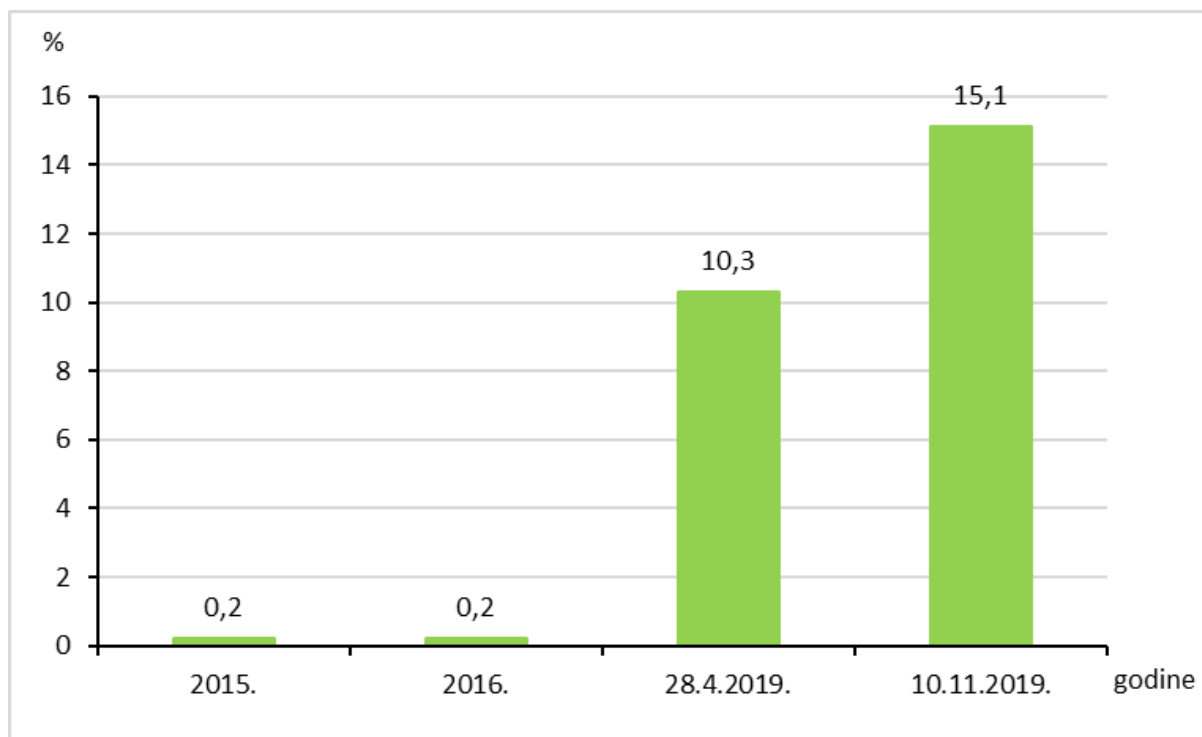
Prema državama podrijetla, većina stranog stanovništva u Španjolskoj dolazi ili iz europskih država ili iz latinoameričkih država, međutim značajan dio stranog stanovništva dolazi i iz afričkih država (sl. 23.). Većina migranata je iz susjednih europskih država ili država koje su nedavno postale članice Europske unije, a sve navedene države karakterizira činjenica da službeni jezici pripadaju romanskoj skupini indoeuropskih jezika kojim pripada i španjolski jezik. Također, države Srednje i Južne Amerike odnosno Latinske Amerike zadržale su tijesne veze sa Španjolskom zbog zajedničkog jezika te je stoga Španjolska glavna imigrantska država u Europi za imigrante s navedenih kontinenata. Migranti iz afričkih država uglavnom imigriraju zbog geografske blizine, a neke od država također su bile bivše kolonije. Rast broja stranog stanovništva uglavnom je proporcionalan ukupnom rastu stanovništva u Španjolskoj te je na njihov rast i pad u proteklom desetljeću uglavnom utjecala ekonomska situacija u državi.

Sl. 23. Imigranti u Španjolskoj prema državama podrijetla u razdoblju između 2004. i 2019. godine

Izvor: INE, 2021

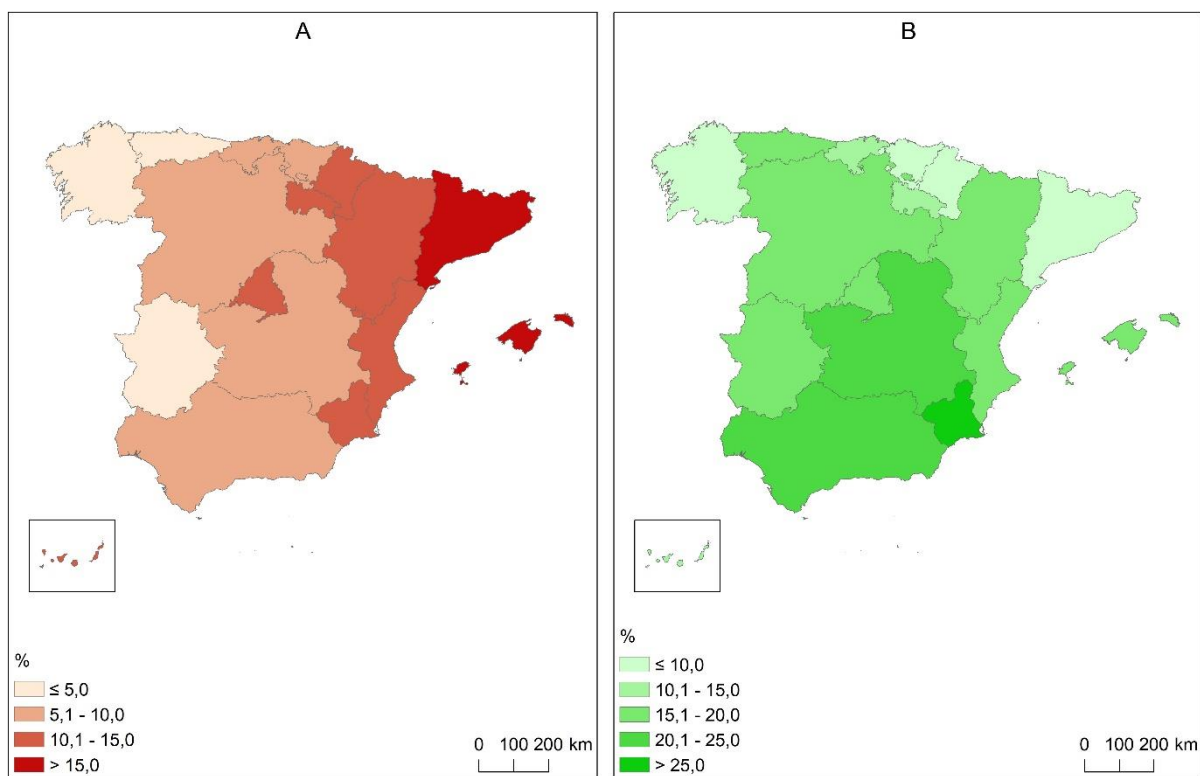
S obzirom na to da stanovništvo Španjolske nije imala negativan stav prema imigraciji u prošlost nema ni dugu tradiciju desničarskih stranaka. Međutim, posljednjih nekoliko godina došlo je do promjene, ali imigracija nije bila presudan razlog tome. Najznačajnija desničarska stranka u Španjolskoj je Glas (*Vox*) koja pripada europskoj grupaciji Europskih konzervativaca i reformista (*ECR*). Stranka je osnovana 2013. godine te je za razliku od ostalih europskih desničarskih stranaka njezin diskurs više oslanja na nacionalizam. Počevši s fokusom na ekonomski liberalne stavove i prijedloge recentralizacije, težište njihove poruke preusmjerilo se prema stavovima kompatibilnim s europskim desničarskim populizmom prvenstveno putem kritike multikulturalizma i imigracije iz islamskih država, ali istodobno promičući imigraciju iz država Latinske Amerike u svrhu demografske obnove depopuliranih područja Španjolske (Ferreira, 2019). Pogled stranke prema Europskoj uniji je srednja razina euroskepticizama s tvrdnjom da španjolski suverenitet živi samo u španjolskoj naciji. Stranka je 2019. godine zahtijevala Rekonkvistu referirajući se na ponovno protjerivanje muslimanskih imigranata iz države (Bernhard i Kriesi, 2019). Nacionalizam unutar stranke može se definirati sloganom „*España Viva*“, ali i s katoličko nadahnutom kulturom (Bernhard i Kriesi, 2019). Stranka je na parlamentarnim izborima 2019. godine po prvi put ušla u parlament te osvojila treće mjesto po broju glasova (sl. 24.). Ferreira (2019) zaključuje da je ideologija stranke temeljena na kombinaciji nacionalizma i tradicionalizma te autoritarnog pogleda na društvo koji je privržen vrijednostima zakona i reda. Također, González Enríquez i Rinken (2021) navode da se uspjeh stranke ne može povezati s generalnim porastom antiimigracijskih stavova među stanovništvom budući da je javno mnijenje prema imigraciji tih godina bilo pozitivno.

Sl. 24. Izborni rezultati Vox-a na parlamentarnim izborima u razdoblju između 2015. i 2019. godine

Izvor: Junta Electoral Central, 2021

Stranka je najbolje rezultate ostvarila u autonomnim zajednicama pretežito središnje i južne Španjolske u kojima je udio stranog stanovništva otprilike jednak državnom prosjeku (sl. 25.). To je i očekivano s obzirom na to da stranka prvenstveno nastala kao konzervativna i nacionalistička koja je kao glavnu prijetnju nacionalnom identitetu Španjolske prikazala separatizam i terorizam. Stoga stranka nije zastupala radikalne antiimigracijske politike te podržava kontroliranu imigraciju prvenstveno iz država Latinske Amerike u svrhu očuvanja hispanijskog i katoličkog utjecaja u svijetu naspram islamizmu kojeg stranka smatra prijatnom državu. Također, stranka se predstavlja kao jedini zaštitnik monarhizma i nacionalnog unionizma u državi stoga je i to razlog zašto takve politike većinski podržava stanovništvo autonomnih zajednica koje ima isključivo ili većinski nacionalni, a ne i pretežito regionalni identitet.

Sl. 25. Udio stranog stanovništva u Španjolskoj (A) i izborni rezultat Vox-a na parlamentarnim izborima 2019. godine (B) prema autonomnim zajednicama

Izvor: INE, 2021; Junta Electoral Central, 2021

4. Rasprava

Navedene države koje su analizirane u radu imaju sličnosti u pogledu migracija i njihovom budućem učinku na politike država. U Austriji, Slobodarska stranka Austrije ustvrdila je da je zaštita kulturnog identiteta i društvenog mira u Austriji zahtijeva zaustavljanje imigracije ističući da stranka nije protiv stranaca, već želi zaštititi interese i kulturni identitet autohtonih Austrijanaca. U Švicarskoj, tijekom 1990-ih godina pod vodstvom Christopha Blochera Švicarska narodna stranka počela je sve više zastupati euroskeptičnije i antiimigracijske politike. U Italiji, javni antiimigrantski diskurs pokrenula je 1985. godine konzervativna vlada Bettina Craxia koja je u javnom govoru povukla izravnu vezu između velikog broja prikrivenih imigranata i terorističkih incidenata te da je imigracija nekontrolirana i nedefiniranih razmjera. U Njemačkoj, Alternativa za Njemačku protivi se daljnjoj imigraciji, a sve veći dio javnosti nezadovoljan je trenutnom politikom posebice nakon „migrantske/izbjegličke krize“ 2015. godine. U Francuskoj, Nacionalni pokret nastoji ograničiti imigraciju, ali i ostale političke stranke i veliki dio javnosti smatra da se antiimigracijski osjećaj povećao od nemira u državi 2005. godine. Za razliku od drugih država u Europskoj uniji, Španjolska dugo vremena nije zabilježila nikakav relevantan socijalni sukob protiv imigracije, a uzroci za to su višestruki. Uz nedostatak jakih desnih političkih stranaka u početku, naslijeđe frankističke Španjolske ostavilo ukorijenjeni skepticizam prema desničarskoj autoritarnosti te polazeći od iskustva mnogih Španjolaca tijekom 1960-ih godina, a zatim i početkom 21. stoljeća kada je kriza pogodila državu, postojalo je i kolektivno shvaćanje da ekonomske teškoće prisiljavaju ljude na imigraciju u inozemstvu.

Također može se uočiti da u državama s jačim antiimigrantskim stavovima te strogim migracijskim politikama desničarske stranke u prosjeku ostvaruju i bolje rezultate zato što je takva politika posebice nakon „migrantske/izbjegličke krize“ dobila značajno na popularnosti te su vlade u europskim državama morale poduzeti mjere za zaustavljanje prvenstveno neregularnih migracija, ali i ograničavanja dolaska regularnih migranata. Mitchel (2021) zaključuje da države s nižom razinom društvenog povjerenja imaju negativnije stavove prema imigrantima zato što ih smatraju dugoročnim izazovom, ako ne i prijetnjom za državu. Czaika i Di Lillo (2018) zaključuju da percepcije i uvjerenja da imigranti predstavljaju prijetnju ekonomskom, kulturnom i društvenom *statusu quo* ljudi koji imaju izraženiji interes za politiku i veću sklonost vjerovanju drugima pojavljuju povezani s tolerantnijim stavovi prema imigrantima te da ljudi kojima je život u sigurno okruženju politički prioritet, a žive u ruralnim područjima država također imaju sve veći otpor prema daljnjim migracijskim tokovima. Dennison i Geddes (2018)

zaključuju da sve antiimigracijske stranke koriste populističku retoriku koja eksplicitno ima za cilj potkopati institucionalizam i konstitucionalizam kao organizacijska načela demokratskog društva te ga zamijeniti tzv. „*vox-om populi*“.

5. Zaključak

„Migrantska/izbjeglička kriza“ i sve veće razočarenje Europskom unijom te europskim integracijama općenito, doveli su do jačanja desničarskih stranaka koje su ostvarile izborni uspjeh u nizu europskih država. Kriza je produbili nestabilnost u Europskoj uniji posebno nakon terorističkih napada u Parizu i Bruxellesu te drugih oblika nasilja u kojim su sudjelovali imigranti ili njihovi potomci. „Migrantska/izbjeglička kriza“ u kojoj su se Europska unija i njezine države članice našle unatrag nekoliko godina postala je pravim testom stanja europske migracijske politike te potvrdom njezine razapetosti između nadnacionalnih tendencija europskih institucija kao glavnog pokretača s jedne strane i nacionalnih imigracijskih politika s druge strane. Iako je u ovom trenutku gotovo nemoguće predvidjeti dugoročne ishod te „krize“, moguće je pretpostaviti da će dio sadašnjih izbjeglica i tražitelja azila poželjeti budućnost nastaviti graditi upravo u državama primateljicama i time, s vremenom postati stalnim stanovnicima.

Ono što bi moglo predstavljati najveći problem jest sposobnost europskih desničarskih stranaka da se, bez obzira na drugačije političke pozadine, udruže u zajedničku koaliciju o temama o kojima imaju zajednička stajališta protiv protivljenja imigraciji i europskim institucijama. Stoga su desničarske stranke osnovale Savez europskih nacionalnih pokreta u Budimpešti s ciljem promocije svojih politika. „Migrantska/izbjeglička kriza“ je naglasila podjele unutar Europske unije što je dovelo do radikalizacije europske političke scene. Snažna stopa europske imigracije udahnula je život desnim političkim pokretima koji će, ako nastave dobivati moć, možda predstavljati temeljni izazov europskim upravljačkim institucijama. Općenito govoreći, potencijal migracije može promijeniti političku ravnotežu unutar Europe. Trenutno relativno slobodno kretanje stanovništva u većini europskih država možda više neće biti politički prihvatljivo. Nastavak imigracije može potaknuti dodatnu potporu desničarskim strankama i etnonacionalističkom identitetu koje one predstavljaju. Ako se politička podrška za desničarske stranke pretvori u stvarnu političku moć, moglo bi imati značajne posljedice ne samo na europsku imigraciju politiku, nego i za stabilnost transeuropskih institucija koje podržavaju trenutni liberalni poredak. Spremnost lijevih i desnih stranaka na razmatranje granične prilagodbe europskim imigracijskim politikama mogu biti potrebne, kako bi se smanjila podrška političkim stranke koje bi inicirale daleko dramatičnije promjene europskim politikama i institucijama.

Iako značaj imigracije i povjerenje u institucije Europske unije nisu uvijek povezani, antiimigracijski stavovi i povjerenje u Europsku uniju usko su povezani (Scipioni i dr., 2019).

U svim državama članicama Europske unije ljudi koji imaju negativne stavove prema imigraciji, posebice imigrantima izvana država članica Europske unije, obično nemaju povjerenja niti u Europsku uniju (Scipioni i dr., 2019). Također, dolazi do podjela u stavovima prema imigraciji između ruralnih i urbanih područja za neke države. Stoga se može zaključiti da suprotstavljanje imigraciji i imigrantima posjeduje dvije glavne percepcije: realnu prijetnju koja ima ekonomsku i sigurnosnu dimenziju te simboličku prijetnju koja se odnosi na nacionalni identitet, vrijednosti i sukob kultura.

Na kraju rada preostaje osvrnuti se na polazne hipoteze, koje su sve potvrđene. (H1) Migracije su značajno promijenile demografsku sliku i strukture stanovništva istraživanih država te u svim državama sve veći broj stanovnika ima migrantsko podrijetlo što je dovelo do otvaranja pitanja nacionalnog identiteta kod domicilne populacije. (H2) Migracijske politike mijenjale su se ovisno o tome koje su političke stranke bile na vlasti u određenom vremenskom razdoblju u istraživanim državama. Može se primijetiti trend da kada su ljevičarske stranke na vlasti migracijske politike postaju liberalnije, a dok su desničarske stranke na vlasti migracijske politike postaju konzervativnije. Navedeni trend se može usporediti s podrškom stanovništva migrantskog podrijetla strankama na izborima tj. navedeno stanovništvo većinski podržava stranke naklonjene njihovom statusu integracije u društvo. (H3) Porast migracija značajno je povećao potporu desničarskih stranaka u cijeloj Europi te su u nekima od njih takve stranke postale koalicijski partneri tradicionalnim strankama desnog centra u vladi koje u prošlosti s njima nisu htjele međusobno surađivati. U takvim državama migracijske politike postale su gotovo potpuno restriktivne.

Literatura

- Arrighi, J.-T., 2017: Foreigners, Citizens and the Tyrannical Edges of the ‘Vox Populi’: Empirical and Normative Evidence from Switzerland, Working Paper, GRITIM-UPF Working Paper, 2017/33, DOI:10.13140/RG.2.2.10411.75043.
- Art, D., 2018: The AfD and the End of Containment in Germany?. *German Politics and Society* 36(2), 76-86, DOI:10.3167/gps.2018.360205.
- Bernhard, L., Kriesi, H., 2019: Populism in election times: a comparative analysis of 11 countries in Western Europe, *West European Politics* 42 (6), 1188-1208, DOI:10.1080/01402382.2019.1596694.
- Bertoli, S., Brücker, H., Fernández-Huertas Moraga, J., 2016: The European crisis and migration to Germany, *Regional Science and Urban Economics* 60(C), 61-72, DOI:10.1016/j.regsciurbeco.2016.06.012.
- Betz, H.-G., 2021: Emocionalna pozadina mobilizacije radikalno desnih populističkih stranaka, *Institut für Politikwissenschaft*, University of Zurich, Switzerland, in: Milardović, A., Brčić Kuljiš, M. (eds): *Globalizacija migracija, antiimigrantske stranke i ksenofobija: Refleksije na europska društva i države 21. stoljeća*, 104-118, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
- Castles, S., de Haas, H., Miller, J. M., 1994: *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Czaika, M., Di Lillo, A., 2018: The geography of anti-immigrant attitudes across Europe, 2002–2014, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44 (15), 2453-2479, DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1427564>.
- Davis, L. S., Deole, S. S., 2017: Immigration and the Rise of Far-right Parties in Europe, <https://ssrn.com/abstract=3423517> (26.9.2021.)
- Dennison, J., Geddes, A., 2018: A Rising Tide? The Salience of Immigration and the Rise of Anti-Immigration Political Parties in Western Europe, *The Political Quarterly* 90 (1), 107-116, DOI:10.1111/1467-923X.12620.

- Di Muzio, G., 2012: Focus Migration - Italy, Institute for Migration Research and Intercultural Studies / Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) and German Agency for Civic Education /Bundeszentrale für politische Bildung (bpb), Osnabrück.
- de Haas, H., Castles, S., Miller, J. M., 2020: *The Age of Migration: International Population Movements in Modern World*, 6th edition, Macmillan International, Red Globe Press, London.
- Dennison, J., Talò, T., 2017: Explaining attitudes to immigration in France, RSCAS 2017/25, European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Migration Policy Centre, Firenze.
- Dragović, F., 2018: *Sigurnost europskih granica i migracija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Encarnacion, O. G., 2005: The Politics of Immigration: Why Spain Is Different, *Mediterranean Quarterly*, 15(4), 167-185, DOI:10.1215/10474552-15-4-167.
- Engler, M., 2007: Focus Migration - France, Institute for Migration Research and Intercultural Studies / Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) and German Agency for Civic Education /Bundeszentrale für politische Bildung (bpb), Osnabrück.
- Ette, A., 2017: Migration and Refugee Policies in Germany, *Series on Population Studies* Volume 51, Federal Institute for Population Research, Germany.
- Fassmann, H., 2015: Länderprofil - Österreich, Focus Migration, Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) und Bundeszentrale für politische Bildung (bpb), Osnabrück.
- Fassmann, H., Reeger, U., 2008: Austria: From guest worker migration to a country of immigration, IDEA Working Papers 1, Academia.
- Ferreira, C., 2019: Vox as representative of the radical right in Spain: A study of its ideology. *Revista Española de Ciencia Política* 51, 73-98.
- Fuerst-Bjeliš, B., 2017: Preface, in: Fuerst-Bjeliš, B. (eds.): *Mediterranean Identities - Environment, Society, Culture*, IntechOpen, London, IX-XI, DOI:10.5772/66587.

- Gálvez Iniesta, I., 2021: The size, socio-economic composition, and fiscal implications of the irregular immigration in Spain, Universidad Carlos III de Madrid.
- García Juan, L., Güell, B., 2019: Los factores que favorecieron la gobernanza de las migraciones en España en la década del milagro económico, *Revista de Derecho Uninorte* (51), 29-46, DOI:10.14482/dere.51.320.6.
- González Enríquez, C., Rincken, S., 2021: Spanish public opinion on immigration and the effect of VOX, ARI 46/2021 (English version), Elcano Royal Institute.
- Grappi, G., 2021: France and Migration Between Logistification and Ethical Minimalism, in: Ceccorulli, M., Fassi, E., Lucarelli, S. (eds): *The EU Migration System of Governance, The European Union in International Affairs*, Palgrave Macmillan, Cham, DOI:10.1007/978-3-030-53997-9_6.
- Greenhill, Kelly M., 2016: Open Arms Behind Barred Doors: Fear, Hypocrisy and Policy Schizophrenia in the European Migration Crisis, *European Law Journal* 22 (3), 317-332, DOI:10.1111/eulj.12179.
- Guiraudon, V., 2002: Immigration Policy in France, National Center for Scientific Research, U.S.-France Analysis, Academia.
- Halikiopoulou, D., 2018: A Right-wing Populist Momentum? A Review of 2017 Elections Across Europe, *JCMS: Journal of Common Market Studies* 56 (S1), 63-73, DOI:10.1111/jcms.12769.
- Hanewinkel, V., Oltmer, J. , 2017: Focus Migration - Germany, Institute for Migration Research and Intercultural Studies / Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) and German Agency for Civic Education /Bundeszentrale für politische Bildung (bpb), Osnabrück.
- Heinisch, R., Werner, A., Habersack, F., 2020: Reclaiming national sovereignty: the case of the conservatives and the far right in Austria, *European Politics and Society* 21 (2), 163-181, DOI:<https://doi.org/10.1080/23745118.2019.1632577>.
- Hermanin, C., 2017. Immigration Policy in Italy: Problems and Perspectives, Istituto Affari Internazionali (IAI), Rim.

- Huter, L., 2021: Migration and Migration Policy in Switzerland, Focus Migration, Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) und Bundeszentrale für politische Bildung (bpb), Osnabrück.
- Ivaldi, G., 2018: Contesting the EU in times of crisis: The Front National and politics of Euroscepticism in France, *Politics* 38(3), 278-294, DOI:10.1177/0263395718766787.
- Kreienbrink, A., 2008: Focus Migration - Spain, Institute for Migration Research and Intercultural Studies / Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) and German Agency for Civic Education / Bundeszentrale für politische Bildung (bpb), Osnabrück.
- McGann, A. J., 2005: The Radical Right in The Alps: Evolution of Support for the Swiss SVP and Austrian FPÖ, *Party Politics* 11(2), 147-171, DOI:10.1177/1354068805049734.
- Mitchell, J., 2021: Social Trust and Anti-immigrant Attitudes in Europe: A Longitudinal Multi-Level Analysis, *Frontiers in Sociology* 6, DOI: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2021.604884>.
- Nejašmić, 2005: *Demogeografija - Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
- Ortega Pérez, N., 2004: *Spain: Forging an Immigration Policy*, Universidad de Granada.
- Riaño, Y., Wastl-Walter, D., 2005: Immigration policies, state discourses on foreigners and the politics of identity in Switzerland, *Environment and Planning* 38(9), 1693-1713.
- Rydgren, J., 2018: The Radical Right: An Introduction, in: Rydgren, J. (eds.): *The Oxford Handbook of the Radical Right*, Oxford University Press, New York, 1-13, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780190274559.001.0001.
- Ruedin, D., Alberti C., D'Amato G., 2015: Immigration and Integration Policy in Switzerland, 1848 to 2014, *Swiss Political Science Review* 21(1), 5-22, DOI:10.1111/spsr.12144.

- Rupnow, D., 2017: The History and Memory of Migration in Post-War Austria: Current Trends and Future Challenges, in: Bischof, G., Rupnow, D. (eds.): *Migration in Austria*, Contemporary Austrian Studies, Volume 26, University of Innsbruck, 37-65.
- Schimmelfennig, F., 2021: Switzerland: A Vital Relationship in the Stranglehold of Euroscepticism, in: Kaeding M., Pollak J., Schmidt P. (eds) *Euroscepticism and the Future of Europe*. Palgrave Macmillan, Cham, 149-151, DOI:10.1007/978-3-030-41272-2_36.
- Scipioni, M., Tintori, G., Alessandrini, A., Migali, S., Natale, F., 2019: *Immigration and trust in the EU*, EUR 30042 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, DOI:10.2760/76114.
- Speer, B., 2018: External and Internal Effects of How Austria Has Handled the Refugee Crisis, *Hrvatska i komparativna javna uprava* 18(2), 247-268, DOI:10.31297/hkju.18.2.3.
- Wiesbrock, A. (2016) The Evolution of EU Migration Policies: Towards a Balanced, Comprehensive, and Common Approach?, in: Besharov, D. J., Lopez, M. H. (eds.): *Adjusting to World in Motion: Trends in Global Migration and Migration Policy*, Oxford University Press, New York, 159-187.
- Wirz, D. S., Wettstein, M., Schulz, A., Ernst, N., Schemer, C., Wirth, W., 2019: How populist crisis rhetoric affects voters in Switzerland, *Studies in Communication Sciences* 19(1), 69-83, DOI:10.24434/j.scoms.2019.01.006.
- Woods, D., 2021: A Boat Load Too Many: How the League Uses Global Migration, *Chinese Political Science Review*, DOI: <https://doi.org/10.1007/s41111-020-00175-w>.
- Župarić-Iljić, D., Gregurović, S., Kutli, S., Gregurović, M., Podgorelec, S., Klempić Bogadi, S., Mlinarić, D., 2015: *Tokovi prisilnih migracija i humanitarna kriza u Europi: strateška polazišta Instituta za migracije i narodnosti*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, <http://imin.hr/strateskapolazista> (15.2.2022.)

Izvori

- Bundesamt für Statistik (BFS), 2021a: Ausländische Bevölkerung, <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/bevoelkerung/migration-integration/auslaendische-bevoelkerung.html> (1.8.2021.)
- Bundesministerium Inneres (BMI), 2021: Nationalratswahlen, <https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/> (26.10.2021.)
- Der Bundeswahlleiter, 2021: Bundestagswahl, <https://www.bundeswahlleiter.de/bundestagswahlen.html> (3.11.2021.)
- Bundesamt für Statistik (BFS), 2021b: Nationalratswahlen, <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/politik/wahlen/nationalratswahlen.html> (1.8.2021.)
- Statistisches Bundesamt (DESTATIS), 2021: Ausländische Bevölkerung nach ausgewählten Staatsangehörigkeiten, <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/Tabellen/auslaendische-bevoelkerung-staatsangehoerigkeit-jahre.html> (3.11.2021.)
- Dipartimento per gli Affari Interni e Territoriali, 2021: Camera, <https://elezionistorico.interno.gov.it/index.php?tpel=C> (2.6.2021.)
- Eurostat, 2020: Migration & asylum – Overview, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/migration-asylum> (15.2.2022.)
- Eurostat, 2015: Migration and migrant population statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics <https://ec.europa.eu/eurostat/> (26.9.2021.)
- Frontex, 2015: Migratory Map, <https://frontex.europa.eu/we-know/migratory-map/> (26.9.2021.)
- Instituto Nacional de Estadística (INE), 2021: Población residente, <https://www.ine.es/dynt3/inebase/es/index.htm?padre=1894&capsel=1895> (12.10.2021.)

- International Organization for Migration (IOM), 2019: World Migration Report 2020, Geneva, International Organization for Migration, https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (15.2.2022.)
- Junta Electoral Central, 2021: Elecciones Generales, <http://www.juntaelectoralcentral.es/cs/jec/elecciones/generales> (12.10.2021.)
- Institut national de la statistique et des études économiques (INSEE), 2021: Les résultats des recensements de la population, <https://www.insee.fr/fr/information/2008354> (14.7.2021.)
- Ministre de l'Intérieur, 2021: L'élection présidentielle, <https://www.elections.interieur.gouv.fr/tous-scrutins/lelection-presidentielle> (14.7.2021.)
- Istituto nazionale di statistica (ISTAT), 2021: Stranieri, <https://www.istat.it/it/archivio/stranieri> (2.6.2021.)
- Statistik Austria, 2021: Bevölkerungsstruktur, https://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/bevoelkerungsstruktur/index.html (26.10.2021.)
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), 2022: Figures at a Glance, <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> (15.2.2022.)

Prilozi

Sl. 1. Intenzitet kretanja i neregularnih prelazaka granica glavnim rutama tijekom Europske „migrantske/izbjegličke krize“ 2015. godine	5
Sl. 2. Međunarodna migracija stanovništva u Austriji u razdoblju između 2010. i 2020. godine	14
Sl. 3. Strano stanovništvo u Austriji prema državi podrijetla u razdoblju između 2010. i 2020. godine	15
Sl. 4. Izborni rezultati Slobodarske stranke Austrije na parlamentarnim izborima u razdoblju između 1990. i 2017. godine	16
Sl. 5. Udio stranog stanovništva u Austriji (A) i izborni rezultat Slobodarske stranke Austrije na parlamentarnim izborima 2017. godine (B) prema saveznim državama.....	17
Sl. 6. Broj stranog stanovništva i njihov udio u ukupnom stanovništvu Francuske u razdoblju između 2010. i 2020. godine	21
Sl. 7. Strano stanovništvo u Francuskoj prema državi podrijetla u razdoblju između 2008. i 2018. godine	22
Sl. 8. Izborni rezultati Nacionalnog pokreta na predsjedničkim izborima u razdoblju između 1995. i 2017. godine.....	23
Sl. 9. Udio stranog stanovništva u Francuskoj (A) i izborni rezultat Nacionalnog pokreta na predsjedničkim izborima 2017. godine (B) prema departmanima	24
Sl. 10. Međunarodne migracije stanovništva u Njemačkoj u razdoblju između 1991. i 2020. godine	30
Sl. 11. Strano stanovništvo u Njemačkoj prema državi podrijetla u razdoblju između 2015. i 2020. godine	31
Sl. 12. Izborni rezultat Alternative za Njemačku na parlamentarnim izborim u razdoblju između 2013. i 2021. godine	32
Sl. 13. Udio stranog stanovništva u Njemačkoj (A) i izborni rezultat Alternative za Njemačku na parlamentarnim izborima 2021. godine (B) prema saveznim zemljama.....	33
Sl. 14. Međunarodna migracija stanovništva u Švicarskoj u razdoblju između 1991. i 2020. godine	37
Sl. 15. Strano stanovništvo u Švicarskoj prema državi podrijetla u razdoblju između 2010. i 2020. godine	38

Sl. 16. Izborni rezultati Švicarske narodne stranke na parlamentarnim izborima u razdoblju između 1991. i 2019. godine	39
Sl. 17. Udio stranog stanovništva u Švicarskoj (A) i izborni rezultat Švicarske narodne stranke na parlamentarnim izborima 2019. godine (B) prema kantonima.....	40
Sl. 18. Strano stanovništvo i naturalizirano stanovništvo u Italiji u razdoblju između 2001. i 2020. godine	46
Sl. 19. Strano stanovništvo u Italiji prema državi podrijetla u razdoblju između 2008. i 2020. godine	47
Sl. 20. Izborni rezultati Lige na parlamentarnim izborima u razdoblju između 1992. i 2018. godine	48
Sl. 21. Udio stranog stanovništva u Italiji (A) i izborni rezultat Lige na parlamentarnim izborima 2018. godine (B) prema regijama.....	49
Sl. 22. Broj imigranata i njihov udio u ukupnom stanovništvu Španjolske u razdoblju između 1998. i 2019. godine.....	56
Sl. 23. Imigranti u Španjolskoj prema državama podrijetla u razdoblju između 2004. i 2019. godine	57
Sl. 24. Izborni rezultati Vox-a na parlamentarnim izborima u razdoblju između 2015. i 2019. godine	59
Sl. 25. Udio stranog stanovništva u Španjolskoj (A) i izborni rezultat Vox-a na parlamentarnim izborima 2019. godine (B) prema autonomnim zajednicama	60

